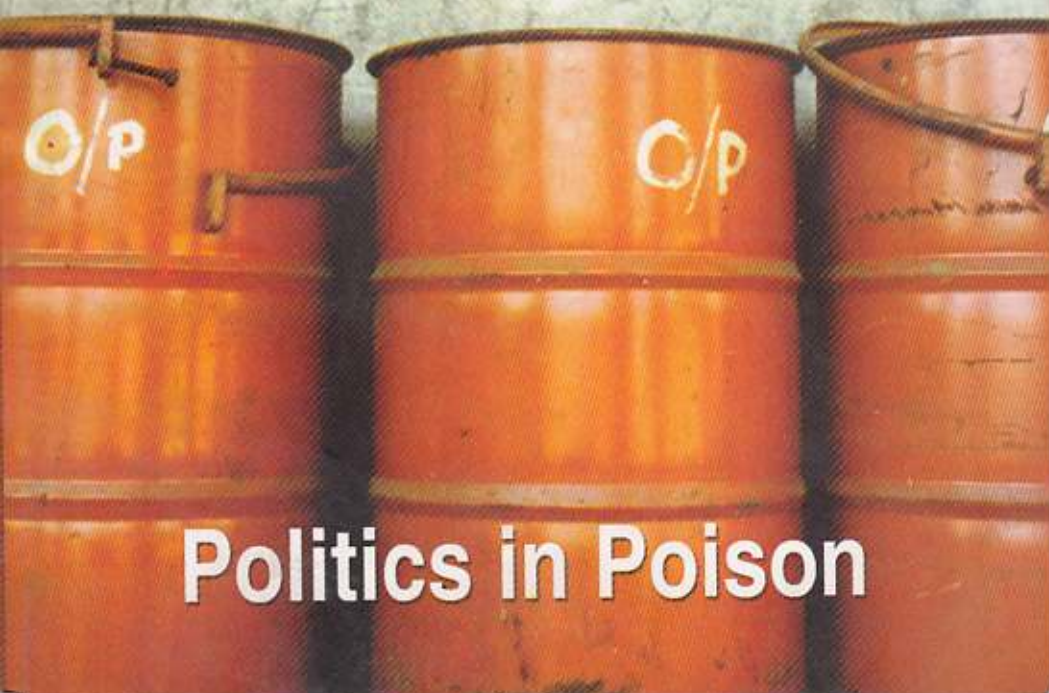

विषको राजनीति

खतरा

Politics in Poison

विषमा राजनीति

Politics in Poison

(नेपालका पुराना विषादीसम्बन्धी सामग्रीहरूको सङ्कालो)

संयोजन

मोहन मैनाली

नेपाल वातावरण पत्रकार समूह

पो.ब.नं. ५१४३ थापाथली

फोन नं. ४२६१९९१

काठमाडौं, नेपाल

विषयको राजनीति

संयोजक
मोहन मैनाली

प्रकाशक
नेपाल वातावरण पत्रकार समूह

प्रकाशन मिति
असोज, २०६०

प्रकाशित प्रति
५ सय

डिजाइन
वेविना श्रेष्ठ
प्रकाशन विभाग/नेपाल वातावरण पत्रकार समूह

मुद्रक
द प्रेस अनलिमिटेड

मूल्य: ७५/-

नेपाली पत्रकारिताको बिख विरोधी अभियान

नेपालमा पुराना र काम नलाग्ने घातक विषादी धुप्रने क्रम धेरै अधिदेखि सुरु भएको हो । तर नेपालका विभिन्न भागमा रहेका कृषि सामग्री संस्थानका गोदाममा यस्ता विषादी अव्यवस्थित तवरले राखिएका छन् र यिनबाट त्यस्ता गोदाम र त्यस वरपर बस्ने मानिसको ज्यान तथा समय वातावरणमा खतरा छ भन्ने कुरा नेपाली प्रेसले लामो समयसम्म थाहा पाएन । प्राविधिकहरूले यस्ता विषादीका बारेमा अध्ययन गरेर यिनले भयावह समस्या ल्याउँछन् भनेर प्रतिवेदन दिएको तीन वर्ष बितिसकदा पनि पत्रकारहरूले सो कुराको पत्तो पाएनौं । सन् १९९० मा ११४ टन विषादी जंगल र कृषि फार्ममा फालिसकेपछि मात्र नेपाली प्रेसलाई यो कुरा थाहा भयो- त्यो पनि काकताली परेर ।

नेपाल वातावरण पत्रकार समूहले सन् १९९० मा हेटौँडामा कोशी नदी पश्चिम र नारायणी नदी पूर्वका पत्रकारहरूलाई वातावरण पत्रकारिता तालिमको आयोजना गरेको थियो । सो तालिममा प्रयोगात्मक रिपोर्टिङका लागि हेटौँडा सिमेन्ट कारखानाले फैलाएको प्रदूषण विषय छानियो । यस विषयमा रिपोर्टिङ गर्न सिमेन्ट कारखाना पुगेका पत्रकारहरूलाई कारखानाले फैलाएको प्रदूषणभन्दा कैयौँ गुणा भयावह विषय -कारखानामा जलाउन ठिक्क पारिएका पुराना काम नलाग्ने विषादी- पर्खेर बसेको थियो । यो कुरा थाहा पाएपछि गोपाल गुरागाई, आनन्दराम आचार्य र मोहन मैनालीले आ-आफ्ना पत्रिका क्रमशः दृष्टि साप्ताहिक, गोरखापत्र दैनिक र समाज दैनिकमा असोज २३, २०४८ का दिन यस विषयमा समाचार प्रकाशित गरे ।

यस रिपोर्टिङले तत्कालका लागि गतिलो प्रभाव पार्‍यो । हेटौँडामा वातावरणवादीहरूले सिमेन्ट कारखानाको भट्टीमा विषादी जलाउने योजनाको विरोध गरे । एसियाली विकास बैंकका तर्फबाट काम गरिरहेका

नेपाली पत्रकारिता जगतले बितेका १४ वर्षमा पुराना विषादी सम्बन्धमा जे जति कुरा उठाएको छ त्यसबाट वातावरण संरक्षणका लागि आन्दोलन नजन्मे पनि मानिसमा यस विषयमा जान्नुपर्ने रहेछ भन्ने चासोचाहिँ जागेको छ । त्यसैको फलस्वरूप यस विषयमा जानकारी खोज्ने काम प्रशस्त मात्रामा भएको छ । यस पुस्तिकाको उद्देश्य नेपालमा पुराना विषादी थान्को लगाउने कामका बारेमा नेपाली र विदेशीहरूको चासो शान्त पार्नु हो । यस पुस्तिकामा नेपालका पुराना विषादीका बारेमा सुर्देखि अहिलेसम्म भए/गरेका कामका बारेमा पहिले नै प्रकाशित सामग्री समेटिएका छन् । यस्ता जानकारीमा नेपाली पत्रकारहरूले नेपाली र अंग्रेजीमा लेखेका केही समाचार, फिचर, सम्पादकीयका साथै ग्रिनपिसले तयार गरेका जानकारी र कपलाइफ नामक संस्थाले नेपाल सरकारलाई लेखेका पत्रहरू परेका छन् । यी सामग्री संकलनका क्रममा हामीले समाचार, फिचर, खोजमूलक लेख, विचार र सम्पादकीयजस्ता पत्रकारिताका विभिन्न फर्म्याटहरूको प्रतिनिधित्व होस् भन्ने कुरामा ध्यान दिएका छौं । यस अवधिमा प्रकाशित सबै सामग्री यसमा संलग्न छैनन् । पुस्तकको अन्त्यमा, यस विषयमा थप जानकारी लिनका लागि उपयोगी प्रतिवेदन, पुस्तिका र भिडियो सामग्रीहरूको सूची पनि संलग्न गरिएको छ ।

यसमा संलग्न अधिकांश सामग्रीहरू प्रकाशनको छोटो डेडलाइन र अति नै कठिन अवस्थामा संकलित जानकारीमा आधारित भएर तयार गरिएका हुन् । कतिपय सामग्रीमा दिइएका जानकारी समय बित्दै जाँदा परिमार्जन भएका छन् जुन पछिल्ला समाचार, सम्पादकीय र लेखहरूमा पनि देख्न सकिन्छ ।

आशा छ, यस संग्रहले यस विषयमा चासो राख्ने पत्रकारका साथै अन्य जिज्ञाशुहरूको चासो मेट्नेछ । नेपाली प्रिन्ट मिडियाले कुनै एउटा विषयमा कतिसम्म र कस्तो आवाज उठाएछ, पत्रकारिताका विभिन्न फर्म्याटको कसरी उपयोग गरेछ र समाजमा तिनको कस्तो प्रभाव परेको रहेछ भन्ने विषयमा अध्ययन गर्ने मानिसहरूका कामलाई पनि यसले सरल बनाउन सक्छ ।

यस पुस्तकको प्रकाशनका लागि कहीं कतैबाट आर्थिक सहयोग लिइएको छैन । नेपाल वातावरण पत्रकार समूहका महासचिव मोहन विष्टले यसको स्व्यानिङ र छपाइ जस्ता प्राविधिक कामका लागि लाग्ने न्यूनतम खर्च संस्थाका तर्फबाट जुटाइदिने उत्साह देखाएका कारण नै यो पुस्तक प्रकाशित हुन सकेको हो । यसका लागि महासचिव मोहन विष्टप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस्तैगरी, नेपाल वातावरण पत्रकार समूहका प्रकाशन विभागका निर्देशक राजेश घिमिरेले पुस्तक प्रकाशनका हरेक चरणका कामको रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी नलिइदिएको भए यस पुस्तकको प्रकाशन सम्भव थिएन । यसका लागि उहाँप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद । कभर डिजाइन/लेआउट गरिदिने बेबिना श्रेष्ठ, पुफ हेरिदिने गोपाल तिवारी पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यस पुस्तकलाई विना मुनाफा छापिदिने द प्रेस अनलिमिटेड प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

मोहन मैनाली

विषय सूची

१. १२२ टन कीटनाशक औषधि नष्ट गर्नुपर्ने स्थितिमा	१
२. नेपालमा पनि भोपालभै हुन सक्छ	५
३. हेटौँडा सिमेन्टमा जलाउने योजना, हेटौँडा र वरपरका जनता भोपाल काण्डको सम्भनाले त्रस्त	९
४. मध्य तराईमा विषको खतरा	११
५. म्याद गुञ्जेका विषादीका कारण देशलाई खतरा	१५
६. हानिकारक कीटनाशक औषधिहरू नष्ट गर्ने अभियान	१७
७. जनस्वास्थ्यका दृष्टिले हानिकारक विषादी नष्ट गर्ने समस्या	१८
८. विषादी समस्या	२०
९. म्याद गुञ्जेको विषादीमा सतर्कता आवश्यक	२१
१०. विषादीको त्रासदी, सम्पादकीय	२३
११. अमलेखगन्जमा सडेको विषादी	२४
१२. विषादीको भण्डारले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर	२६
१३. अमलेखगन्जको विषादी औषधि	२८
१४. अमलेखगन्जको विषादीले चर्म रोग फैलियो, स्थानीय बासिन्दा आन्दोलनमा उत्रने	३२
१५. जताततै विषैविष	३५
१६. लाखौं खर्च गर्दा पनि धान्को लाग्न नसकेका विषादीहरू	४६
१७. बर्दियामा २० टन विषादी नष्ट गरिने	५०
१८. म्याद नाघेका विषादी	५२
१९. घातक विषादी: हटाउनेभन्दा प्रोजेक्ट ल्याउने धुन	५९

English section

1. Who is Playing With Poison	64
2. Disposal Squad Aims to Defuse Toxic Waste Threat	67

3.	Negotiations on to destroy pesticides	70
4.	Handling hazard	72
5.	Stock of Obsolete Pesticides in Nepal	76
6.	Obsolete pesticide stocks- Nepal	78
7.	Greenpeace poisons in Nepal	80
8.	Greenpeace Urges Nepal to Take Up Industry's Offer, Declares Khumaltar Pesticide Stockpile Ready for Sea Transport	82
9.	Obsolete Pesticides in the Himalayas, Greenpeace Calls Bayer and Shell to Clean Up Nepal	84

अनुसूची

बिखका बारेमा थप जानकारीका लागि सामग्री	९३
--	----

१२२ टन कीटनाशक औषधि नष्ट गर्नुपर्ने स्थिति

आनन्दराम आचार्य

काठमाडौं, असोज २२ गते । कृषिप्रधान देशमा कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न विभिन्न राष्ट्रबाट अनुदान सहयोगमा आएको तथा विदेशी मुद्रा खर्च गरी भिकाइएका लाखौं रुपैयाँ मूल्यका कीटनाशक औषधि नष्ट गर्नका लागि मात्रै अहिले फेरि लाखौं खर्च लाग्ने भएको छ ।

कृषि वर्ष २०३२ का लागि अनुदान सहयोगस्वरूप जापान र मेक्सिकोबाट आएको र कृषि सामग्री संस्थान खडा भएयता जम्मा भएका म्याद नाघेका करिब १२२ मेट्रिक टन कीटनाशक औषधि नष्ट गर्नुपर्ने भएको छ ।

कृषि सामग्री संस्थान खरिद-बिक्री विभागका वरिष्ठ अधिकृत गणेशप्रसाद बरालका अनुसार त्यस्ता म्याद सकिएका औषधिमध्ये ३३ टनजति विभिन्न सरकारी बोनर्सरी तथा कृषि फर्ममा वितरण गरिएको छ ।

त्यसैगरी ५३ टनजति औषधि रुपन्देहीको सालझण्डी र अमलेखगन्जको जंगलमा गाडेर तथा छर्किएर नष्ट गरिएको कुरा पनि उहाँले बताउनुभयो । हाम्रा सूत्रका अनुसार, नेपालगन्ज र जनकपुर क्षेत्रका जंगलमा पनि त्यस्तो औषधि नष्ट गरिएको छ ।

तिनै म्याद सकिएका औषधिमध्ये करिब २१ टन कीटनाशक औषधि उत्पादक बहादुरगन्ज कृष्णनगरस्थित नेपाल पेस्टिसाइड एन्ड केमिकललाई पुनःप्रयोग गर्न हुने बनाउन दिइएको जानकारी गराउनुभयो ।

यसरी म्याद सकिएका औषधिमध्ये साढे २६ मेट्रिक टन हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा जलाएर नष्ट गर्ने भनिए पनि अब नष्ट गर्नुपर्ने औषधि करिब १५/१६ टनमात्र बाँकी रहेको कुरा बरालले बताउनुभयो ।

यी म्याद सकिएका औषधि श्री ५ को सरकार र एसियाली विकास बैंकबीच भएको कृषि कर्जा कार्यक्रम सम्झौताअन्तर्गत बैंकद्वारा नियुक्त कन्सल्ट्यान्टका प्राविधिक प्रतिनिधिको रेखदेखमा नष्ट गरिँदैछ ।

हेटौँडा सिमेन्ट उद्योगको कारखानामा औषधि जलाएर नष्ट गर्ने सन्दर्भमा उद्योग मन्त्रालयले हेटौँडा सिमेन्ट उद्योगलाई २०४७ साल पुस १ गते एक पत्र लेखेको थियो ।

पत्र संख्या ५८८ चलानी नं १९४२ को उक्त पत्रमा म्याद सकिएका २६.५ मेट्रिक टन कीटनाशक औषधि हेटौडा सिमेन्टको कारखानामा जलाई नष्ट गर्न आवश्यक पर्ने पम्प, भूमिगत ट्याङ्क तथा अन्य रकम कृषि कर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत खर्च गर्ने सन्ने २०४७ संसिर १० को मन्त्रिपरिषद्को निर्णयअनुसार अर्थ मन्त्रालयबाट लेखी आएको सोहीबमोजिम गर्नु भन्ने उल्लेख छ ।

म्याद नाघेका करिब ८४ लाख रुपैयाँ मूल्य बराबरको औषधि नष्ट गर्न कति खर्च लाग्ने भएको छ भन्ने सम्बन्धमा अर्थ मन्त्रालय, कृषि विभाग तथा कृषि सामग्री संस्थानका सम्बन्धित अधिकारीहरू कसैले पनि बताएनन् । तर हाम्रा विश्वस्त सूत्रका अनुसार उक्त औषधि नष्ट गर्न ५५ हजार अमेरिकी डलर (हालको सटही दरअनुसार करिब साढे २३ लाख रुपैयाँ) खर्च लाग्ने भएको छ ।

उक्त औषधि नष्ट गर्न एसियाली विकास बैंकद्वारा नियुक्त कन्सल्टयान्ट न्यूजील्यान्डको एन्जडेक लिमिटेडका प्राविधिक डा. बी. डब्ल्यू ग्राहम नेपाल आएका छन् ।

ती औषधि नष्ट गर्ने सम्बन्धमा डा. ग्राहमले दिनुभएको एक प्रतिवेदनमा ती औषधिहरू धेरै समयअघि म्याद सकिएका र तिनीहरूलाई त्यसै राखिएमा मनुष्यमा विष फैल्ने अथवा वातावरण प्रदूषित हुने सम्भावना भएकाले नष्ट गर्नुपर्ने र निकै उच्च तापक्रममा जलाएर नष्ट गर्नुपर्ने भएकाले सिमेन्ट उद्योगमा नष्ट गर्नुपरेको उल्लेख छ ।

त्यसैगरी उक्त प्रतिवेदनमा यसअघि क्यानडा, बेलायत, मलेसिया, न्यूजील्यान्ड, स्वीडेन, संयुक्त राज्य अमेरिका तथा पाकिस्तानमा पनि त्यस्ता कीटनाशक औषधि नष्ट गर्न सिमेन्ट उद्योगका भट्टीहरू उपयोग भएको तथा ती पदार्थ जलाउँदा कार्बन डाइअक्साइड र हाइड्रोजन क्लोराइडजस्ता ग्यासमात्र निस्कने भएकाले सिमेन्टको गुणस्तर तथा वातावरणमा समेत कुनै असर नपर्ने कुरा पनि उल्लेख छ ।

हाल जलाएर नष्ट गर्नुपर्ने औषधिहरूमा अल्ड्रिन, एन्ड्रिन डी.डी.टी. र मर्करी कम्पाउन्ड भएको र मर्करी कम्पाउन्ड (करिब एक टनजति चाहिँ जलाएर पनि नष्ट नहुने भएकाले हाल त्यसै राखिने कुरा कृषि सामग्री संस्थानका अधिकारीले बताएका छन् ।

यी औषधिहरू जलाउँदा के कस्ता ग्यास निस्कन्छन् र तिनले वातावरणमा के कस्ता प्रभाव पार्छन् भन्ने सम्बन्धमा जान्न खोज्दा कीटविज्ञान विशेषज्ञ तथा कृषि विभागका उपनिर्देशक डा. केशवचन्द्र शर्मा र अर्का विशेषज्ञ डा. भीमसेन के.सी. हाल नेपालबाहिर हुनुभएकाले उहाँहरूसँग सम्पर्क हुन सकेन ।

यसै सम्बन्धमा कृषि विभाग कीटविज्ञान शाखाका प्रमुख रामबदन प्रधानसँग सम्पर्क गर्दा केही भन्न नसकिने कुरा बताउनुभयो । हेटौडा सिमेन्ट उद्योगका

सम्बन्धित अधिकारीहरूले यस विषयमा अध्ययन भइरहेको र हालसम्म निर्णय नभइसकेको कुरा बताए ।

हेटौडा सिमेन्ट उद्योगको भट्टीमा कीटनाशक औषधि जलाएर नष्ट गरिने कुराले वातावरण प्रदूषित हुने हो कि भनेर हेटौडावासीहरूमा एक किसिमको आशंका फैलिएको छ ।

वातावरण बचाउ आन्दोलनका केन्द्रीय अध्यक्ष हेटौडा निवासी बद्रीप्रसाद खतिवडाले ती औषधिहरू जलाउँदा वातावरणमा के कस्ता प्रभाव पर्ने सक्छन् भन्ने यकिन नगरी सम्बन्धित निकायले स्पष्ट नगरेसम्म ती औषधिहरू जलाइनु हुँदैन भन्नुभयो ।

कृषि सामग्री संस्थानका अधिकारीले पुनः प्रयोगका लागि वितरण गरिएका, नेपाल पेस्टिसाइडलाई दिइएका र नष्ट गरिएका औषधि के के थिए भन्ने नबताए पनि हाल बाँकी रहेका नष्ट गर्नुपर्ने औषधिहरू अन्यत्र मुलुकमा धेरै वर्षअघि प्रतिबन्धित भइसकेको जानकारी गराए ।

वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण महाशाखाका वातावरणविद् बटुकृष्ण उप्रेतीका अनुसार अल्ड्रिन, एन्ड्रिन र डी.डी.टी. जस्ता कीटनाशक औषधिबाट क्यान्सर, भुण नष्ट, स्नायु प्रणालीमा असर, आँखा, छालासम्बन्धी रोग लाग्न सक्ने र मौरी, माछा तथा अन्य कतिपय मानव जातिका लागि लाभदायक कीराहरू पनि नष्ट हुने कुरा बताउनुभयो ।

त्यस्तै उहाँले मर्करी कम्पाउन्ड नामक औषधि त नष्ट नै गर्न नसकिने भएकाले जापानमा समेत यो औषधि एउटा समस्याका रूपमा खडा भएको कुरा बताउनुभयो ।

त्यस्तै पुनः प्रयोगका लागि वितरण गरिएको र नेपाल पेस्टिसाइडलाई दिइएको औषधि विभिन्न मुलुकमा वर्षौ पहिले प्रतिबन्धित भइसकेको बी.एच.सी. भएको बुझिएको छ ।

संस्थानसँग मात्रै यति धेरै मात्रामा म्याद नाघेको औषधि जम्मा भएका छन् भने वर्षौदेखि यस्ता औषधिको कारोबार गर्दै आएका निजी क्षेत्रका व्यापारीहरूसँग पनि त्यस्ता म्याद नाघेका औषधि थुप्रै हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

यसै सम्बन्धमा जान्न खोज्दा १०/११ वर्षदेखि कीटनाशक औषधिको कारोबार गर्दै आएको निशा ट्रेडिङ कम्पनी, काठमाडौँका नन्दकिशोरप्रसाद श्रीवास्तवले त्यस्ता म्याद नाघेका औषधि नगण्य मात्रामा भएको र हालसम्म नष्ट गर्नुपर्ने स्थिति नआएको बताए ।

त्यस्तै ३२/३३ वर्षदेखि त्यस्ता औषधिको कारोबार गर्दै आएको खनाल ट्रेडिङ कम्पनीका निर्देशक पवन खनालले म्याद नाघेका औषधि कम मात्रामा मात्र जम्मा

हुने र भएमा औषधि निर्माता कम्पनीका विशेषज्ञको रेखदेखमा नष्ट गरिने गरेको जानकारी दिए । एकपटक जमिनमा गाडेर नष्ट गरिदै स्थानीय बासिन्दाको विरोधको कारण पुरेको औषधि पनि भिक्नुपरेको कुरा पनि उनले बताए ।

यसैबीच ब्रिटिश गोर्खा क्याम्प रवि भवनमा पनि त्यस्तै म्याद नाघेको फेनिट्रोथियम नामक औषधि करिब ५०० लिटर भएको थाहा भएको छ ।

कीटनाशक औषधि उत्पादक नेपाल पेस्टिसाइडले अहिले पनि वर्षौं पहिले प्रतिबन्ध लागिसकेको बी.एच.सी. डस्ट औषधि उत्पादन गरिरहेको बताइन्छ । यसै सन्दर्भमा जान्न बहादुरगन्जस्थित कारखानामा फोनमा सम्पर्क गर्दा केही बताउन चाहनेनन् ।

उद्योग विभागका सम्बन्धित अधिकारीले नेपालमा कीटनाशक औषधि उत्पादन गर्न नेपाल पेस्टिसाइड एन्ड केमिकलले मात्र इजाजत पाएको जानकारी दिए पनि वीरगन्जस्थित जय किसान सीड सेन्टरले केही औषधि उत्पादन गरेको बताइन्छ ।

नेपालमा हालसम्म कीटनाशक औषधिसम्बन्धी कुनै कानून नभएकाले पनि औषधि विक्री वितरणमा निकै बाधा उत्पन्न भएको कुरा व्यापारीहरूले बताएका छन् । हाल औषधि नष्ट गर्न नियुक्त कन्सल्टयान्टले तत्सम्बन्धी कानूनको मस्यौदा गर्न लागेको बुझिएको छ ।

यसरी कृषि उत्पादन वृद्धिका लागि ल्याइएका कीटनाशक औषधिको प्रयोग तथा नष्ट गर्दा मानिस तथा वातावरणमा समेत नराम्रो प्रभाव पार्न सक्ने भएकाले यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले समयमै आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने कुरामा वातावरणविद्हरूले चिन्ता व्यक्त गरेका छन् ।

गोरखापत्र, २०४८ असोज २३ गते

नेपालमा पनि भोपालमै हुन सक्छ

गोपाल गुरागाई

काठमाडौं । संसारभरि प्रतिबन्ध लागे पनि नेपालमा व्यापक रूपले चलनचल्तीमा रहेको र “डेट एक्सपायर” समेत भइसकेको कीटनाशक औषधि नष्ट गर्ने काम सरकार र एसियाली विकास बैंक, मन्त्रालाका लागि टाउको दुख्ने विषय भएको छ । हालसम्म कृषि सामग्री संस्थानले अमलेखगन्ज, सालभण्डी, जनकपुर र नेपालगन्ज वरपरका जंगलमा ५३ टन विष गाडेर र छर्केर सकेको छ भने ३३ टन विष सरकारी कृषि फार्म र वन नर्सरीलाई बाँडेको छ । ‘डेट एक्सपायर’ औषधिको ठूलो मात्रा बजारमा बेचिदै पनि छ र २६ टन विष जलाउने जिम्मा सरकारले हेटौडा सिमेन्ट उद्योगको टाउकामा राखिदिएको छ ।

उत्पादन गर्न, बेच्न र प्रयोग गर्न संसारका अधिकांश देशमा प्रतिबन्ध लागिसकेका अल्ड्रिन, बीएचसी, एन्ड्रिन, डी.डी.टी., मर्करी कम्पाउन्ड जस्ता अत्यन्त विषालु कीटनाशक औषधिहरू नेपालमा यति नै छन् भनेर किटान गर्न सकिने अवस्था छैन । कृषि सामग्री संस्थानका अनुसार २०२२ सालदेखि थुप्रिएको र डेट एक्सपायर भएको विषको मात्रा गतवर्ष १२२ टन पुगेको थियो । त्यसमध्येको १०७ मे. टन पुनः प्रयोग गरिँदैछ भने केही नष्ट पनि गरिँदैछ । तर, नेपालका कीटनाशक औषधि विक्रेता, भारतीय डिलर र सोभै विदेशबाट आउने विषको मात्रा कति छ, कतिको डेट एक्सपायर भएको छ र त्यो कुन अवस्थामा कहाँ-कहाँ छ भन्ने कुरा कसैलाई थाहा छैन ।

नेपाल पनि विष भण्डार

गतवर्ष मंसिर १० गते अन्तरिम मन्त्रिपरिषद्ले घातक विष नष्ट गर्ने निर्णय गरेपछि मानवीय स्वास्थ्यका लागि घातक मानिने मर्करी कम्पाउन्ड, अल्ड्रिन, एन्ड्रिन र डी.डी.टी. जलाउन भनेर ०४७ पुस १ गते उद्योग मन्त्रालयले हेटौडा सिमेन्ट उद्योगलाई पत्र लेखेको थियो । २६.५ मेट्रिक टन विष जलाउन एसियाली विकास बैंकले नियुक्त गरेका विशेषज्ञ ब्रेन बो वाट, ग्राहम र कृषि मन्त्रालयका अधिकृतहरू पटक-पटक हेटौडा गए, तर हेटौडा सिमेन्ट उद्योगले अहिलेसम्म सो विष जलाएको पनि छैन र जलाउंदिन भनेको पनि छैन ।

हेटौडा सिमेन्ट उद्योगलाई आश्वस्त पार्न बैंकका विशेषज्ञहरूले पाकिस्तानको डी.जी. खाना प्लान्टमा यसरी नै विष ढढाएको रिपोर्टसमेत उपलब्ध गराए, तर उद्योग अझै आश्वस्त हुन सकेको छैन । उद्योगका उपमहाप्रबन्धक चौरसियाका अनुसार

सिमेन्ट उद्योग, स्थानीय जनता र मजदुरको स्वास्थ्यबारे विस्तृत अध्ययन गरेर आवश्यक भएपछि मात्रै पेस्टिसाइड (कीटनाशक औषधि) जलाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

ग्रिनपिसको चिठी

नेपालमा कीटनाशक विषको ठूलो मात्रा र त्यसलाई नष्ट गर्ने कुरा संगसंगै ग्रिनपिस नामक प्रसिद्ध वातावरण संस्थाको पत्र पनि चर्चामा आएको छ । भन्डै दुई वर्षअघि तत्कालीन प्रधानमन्त्री मरिचमान सिंहलाई ग्रिनपिसले एउटा पत्र पठाएर "टक्सिक वेष्ट" (विषाक्त फोहोर) बोकेको जहाज कलकत्ता प्रस्थान गरेको र त्यो फोहोर (पश्चिममा यी कीटनाशकलाई पनि टक्सिक वेष्ट नै भनिन्छ) नेपाल पस्न सक्ने कुराको सूचना दिएको थियो । त्यो पत्र वन मन्त्रालय पुगेपछि सम्बन्धित कर्मचारीहरूले कलकत्तामा कन्सुलेटलाई पत्र लेखी त्यसलाई डिस्पोज गर्न नदिने सल्लाह दिएको थियो ।

हाल एकाएक देखापरेको "पेस्टिसाइड" त्यसबेला नेपाल भित्रियो कि भन्ने आशंका पनि अहिले गरिन थालेको छ । कृषि मन्त्रालयका एक उच्चस्तरीय अधिकृतसँग यस विषयमा सम्पर्क राख्दा उनले आफू सो पत्रबारे अनभिज्ञ रहेको बताए । तर त्यसरी टक्सिक वेष्ट आएन भनेर दावी पनि गरेनन् । ती अधिकृतका अनुसार २०३२ सालमा कृषि वर्ष मनाउँदा जापानले अनुदानमा दिएको कीटनाशक औषधि डेट एक्सपायर भएर थुप्रेको हो । तर यत्रो पेस्टिसाइड किन जम्मा भयो र कृषि सामग्री संस्थानले यस विषयमा यसअघि किन चासो लिएन भन्ने प्रश्नको चित्तबुझ्दो जवाफ कसैसँग पनि छैन ।

दुर्घटना अवश्यभावी छ

जम्मा भएको डेट एक्सपायर पेस्टिसाइडमध्ये २१ टन बीएचसी कृषि सामग्री संस्थानले नेपाल पेस्टिसाइड म्यानुफ्याक्चरिङ, कृष्णनगरलाई बेचेको छ । बहादुरगन्जमा सञ्चालित सो कारखाना कति द्रिद्र तरिकाले चलेको छ भन्ने कुरा ४ वर्षअघि अमेरिकी विष विशेषज्ञ विलियम कार्लम्यानले गरेको "पेस्टिसाइड युज इन नेपाल" भन्ने रिपोर्टमा उल्लेख छ ।

सो रिपोर्टअनुसार, नेपाल पेस्टिसाइडले अधुरो शिलबन्दी, गिर्दो गुणस्तर र जथाभावी विष प्रयोग गर्ने गरेको छ । कारखानामा काम गर्नेहरूलाई मुखमा मास्कमात्र दिइएको छ र मालाधिनको धुलोमा सयौं ग्यालन मिथाइल पाराथियनको भोल मिसिएको कुरा उनले प्रतिवेदनमै उल्लेख गरेका छन् । सो कारखानाबारे ४ वर्षअघि विलियमले गरेको टिप्पणी यस्तो छ, "मानवीय स्वास्थ्य र सुरक्षाको उल्लंघन

गरेकाले कारखाना सञ्चालन गर्न दिनुहुँदैन ।" तर सामग्री संस्थान त्यही कारखानालाई बी.एच.सी. जस्तो घातक र डेट एक्सपायर भएको विष अझै बेचिरहेकै छ ।

यसैगरी, संस्थानले नष्ट गर्न नसकेर सितैमा बाँडेको बीएचसी र अरु विष हाल सरकारी कृषि फार्म र वन नर्सरीहरूले प्रयोग गर्दैछन् । स्वास्थ्यका लागि हानिकारक ठानेर अन्त प्रयोग नगरिने र त्यसमाथि डेट एक्सपायरसमेत भएको यो विषले कृषि फार्मबाट उत्पादन हुने अन्न, माटो र गाईबस्तुलाई कस्तो असर पार्छ भन्ने कुरा कसैले पनि अध्ययन गरेको छैन ।

यसैगरी जंगलमा गाडेको र छरिएको विष भाटोमा विलिन नभएर त्यसले जमिनमुनिको पानीलाई विषाक्त बनाउँछ । र, अन्ततः वरपरका धारा र कुवा हुँदै मानिसलाई त्यसले घातक असर पार्न सक्छ भन्ने कुरा विशेषज्ञहरू बताउँछन् । विषको जथाभावी प्रयोग र भण्डारणलाई इज्ञित गर्दै विलियमले भनेका पनि छन्- यो विषले कुनै पनि बेला ठूलो दुर्घटना हुनसक्छ ।

खाद्य सामग्रीमा विषको मात्रा

बाली-नालीमा लाग्ने कीराफट्याग्रा मार्न घर-घरमा प्रयोग गरिने विषको मात्रा बढ्दै गएपछि नेपालमा पनि यसको व्यापक असर देखिन थालेको छ । बारीमा हालको यो विष हतपत्त नष्ट हुँदैन, घाँसपात र अन्नमा पनि जान्छ ।

काठमाडौंमा आउने दाल, मकै, तेल, फलफूल, चामल, गहुँ र दूधमा डी.डी.टी.को मात्रा अत्यन्त बढी भएको कुरा खाद्य अनुसन्धानशालामा गरिएको प्रयोगपछि पुष्टि भएको छ । मान्छेको खानामा डी.डी.टी.को मात्रा ०.१ पी.पी.एम. (प्रति दश लाखमा) भन्दा बढीलाई घातक मानिन्छ । तर खाद्य अनुसन्धान केन्द्रका प्रतिवेदनहरूले डी.डी.टी.को मात्रा दूधमा अत्यन्त बढी र अरु खाद्य सामग्रीमा निर्धारित मात्राभन्दा निकै बढी भएको देखाउँछन् ।

औषधि प्रयोग गर्दा त्यसको असरबाट बच्ने ज्ञानको अभाव हुनु, औषधि बेच्नेहरूले त्यस्तो ज्ञान नदिनु, सुरक्षाका लागि एग्रोन, पञ्जा, जुता तथा अनुहार छोप्ने मास्कको अभाव हुनुजस्ता कुराले एकातिर औषधि प्रयोग गर्नेहरूलाई नै घातक असर पारिरहेको देखिन्छ भने कडा विष घुल्न नसकेर त्यसको मात्रा हावा, जमिन र पानीमा पुग्नाले वातावरण र जनस्वास्थ्यलाई पनि दोहोरो तेहोरो असर पार्ने गरेको छ ।

विषको प्रभाव

अरु देशमा बन्देज लागे पनि अहिलेसम्म नेपालमा अल्ड्रिन, बी.एच.सी., क्लोरडेन, क्याप्टान, डी.डी.टी., एन्ड्रिन, मर्करी कम्पाउन्ड, प्याराथियन, फेनाइल मर्करीजस्ता अत्यन्त हानिकारक औषधि स्वयं सरकारी सञ्चारमाध्यमले दिनैपिच्छे कृषि

कार्यक्रममा प्रचार गर्दैछन् भने सरकार मातहतको कृषि सामग्री संस्थानले बेच्दछ । तर त्यही कृषि सामग्री संस्थान संयुक्त राष्ट्रसंघलाई भुठो रिपोर्ट पनि पठाउँछ ।

यी विषादीहरूले क्यान्सर लाग्ने, भुण नष्ट हुने, स्नायु प्रणाली, आँखा, छाला, घाँटी, नाक र नपुष्कता जस्ता रोग लाग्छन् । र, कीरा मार्ने औषधि माछा मार्न पनि व्यापक मात्रामा प्रयोग गरिन्छ ।

छुक्दा हावामा मिसिने, माटोमा मिल्ने, माटोबाट अन्न, घाँसपातमार्फत र गाईबस्तुका दूध र मासु हुँदै मानिसको शरीरमा पुग्ने यी विषादी डढाउँदा वायुमण्डल र वरपरको वातावरणमा कस्तो असर पर्छ भन्ने कुरा पनि अहिलेसम्म कसैले बताएको छैन ।

२६.५ मेट्रिक टन अल्ड्रिन, एन्ड्रिन, डी.डी.टी. र मर्करी कम्पाउन्ड भन्ने पार्न एसियाली विकास बैंकबाट खटिएका वाट्स र ग्राहम निर्धारित समयभन्दा ५ महिना बढी नेपाल बसेका छन् र त्यो विष नष्ट गर्न कृषि कर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत सोही बैंकबाट ऋणमा नेपालले लिएको ५५ हजार डलर उनीहरूको आवास, भत्ता र सेवा सुविधामा सकिन लागेको छ । उता हेटौडा सिमेन्ट उद्योग पनि यो विष डढाएवापत एडीबीबाट ऋण कटाउने आशामा सरकारसँग पत्राचार गर्न थालेको छ ।

यी विषादी डढाउँदा कारखाना, कारखानाका मजदुर र हेटौडाको वातावरणमा के असर पर्छ भन्ने कुरा कसैले पनि बताउँदैन । राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान केन्द्रमा यस विषयका ज्ञाता डा. के.सी. शर्मा र डा. भीमसेन के.सी. सबै जना विदेशमा छन् । कीटविज्ञान शाखाकी रामबदन प्रधान यस विषयमा आफू बोल्न नसक्ने र नमिल्ने कुरा बताउँछिन् ।

खाद्य अनुसन्धान केन्द्रका टीकाबहादुर कार्कीका अनुसार जलाउन लागिएका चारै प्रकारका कीटनाशकहरू अर्गानोक्लोरिन कम्पाउन्ड भएकाले धेरै खराब हुन सक्छन्, तर तहगत अध्ययन नगरी केही भन्न सकिन्न ।

भारतको भोपालमा भएको ग्यास दुर्घटना यस्तै विष निर्माता कम्पनीबाट भएको सन्दर्भमा नेपालमा जम्मा भएको यो डेट एक्सपायर विषादी विलियम कार्लम्यानको शब्दमा "टाइम बम" हो र कुनै पनि समय पड्किन सक्छ । डढाउँदा र गाड्दा समेत नष्ट नहुने मर्करी कम्पाउन्डले भन् ठूलो हानि-नोक्सानी गर्ने कुरा विशेषज्ञहरू बताउँछन् ।

यी सबै समस्याबीच रहस्य के छ भने सन् १९७१ देखि अरु देशमा प्रतिबन्धित हुन थालेका यी कीटनाशक विषहरू नेपालले सित्तैमा पाउँदा किन लियो ? र, आफूले प्रयोग गर्न रोक लगाएको विष जापानले कुन "नैतिक" साहसले नेपाललाई "अनुदान" दियो ? नेपालको सत्तामा बसेर विष भित्र्याउने र नेपाललाई दयापूर्वक विष दिनेहरूले धनी राष्ट्रका नागरिक मार्ने विषले गरिब राष्ट्रका मानिस पनि मर्छन् भनेर किन सोचेनन् ? र, कसको स्वार्थमा नेपाल विषको भण्डार भयो ?

इष्टि साप्ताहिक, २०४८ असोज २३ गते

प्रयोग गर्न नसकेको विषादी औषधि

हेटौडा सिमेन्टमा जलाउने योजना

हेटौडा र वरपरका जनता भोपाल काण्डको सम्भनाले त्रस्त

समाज संवाददाता

काठमाडौं, असोज २२ । हेटौडास्थित सिमेन्ट कारखानामा २६ मेट्रिक टन विषादी कीटनाशक औषधिहरू जलाउन लागिआएको त्यहाँका बासिन्दा भोपाल ग्यास काण्डको सम्भना गरेर आफूलाई यसबाट गम्भीर असर पर्ने हो कि भनी भयभित भएका छन् ।

म्याद नाघिसकेका ती विषादी जलाउने ठेक्का लिएको न्युजील्यान्डको एन्जडेक नामक कम्पनीले अहिले त्यसबारेमा केही पनि बताएको छैन भने सरकार पनि यस मामलामा मौन बसेको छ ।

त्यहाँ उच्च तापक्रममा जलाउन लागिएका विषादीहरूमा जनस्वास्थ्यलाई गम्भीर असर पार्ने र निर्माता देशमा प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएका अल्ड्रिन र एन्ड्रिन जस्ता विषादी पनि समावेश छन् ।

त्यस्ता विषादीहरू जलाएर नष्ट गर्दा स्थानीय वातावरणमा कस्तो असर पर्छ भन्ने कुरा अहिलेसम्म ज्ञात नभएको कुरा विशेषज्ञहरू बताउँछन् ।

त्यसो त कृषि सामग्री संस्थानमा वर्षौंदेखि थुप्रिएर रहेका औषधि हाल हेटौडामा जलाउन लागिएको २६ टनमात्र थिएन । संस्थानमा ८४ लाख २८ हजार २ सय ३२ रुपैयाँ बराबरका विषादी म्याद नाघेका थिए ।

यीमध्ये १४ हजार पाँच सय लिटर झोल, ८४ मेट्रिक टन धुलो, ६७.५९ मेट्रिक टन दाना र ट्युब विषादी थिए । यी विषादी विदेशबाट खरिद गरेका र अन्य देशबाट अनुदानमा ल्याइएका थिए ।

हाल जलाउन लागिएको २६ टन विषादी त अति विषालु हुनाले मात्र धुल्याउन यो प्रविधि अपनाउन लागिएको हो । यसअघि अरु थुप्रै औषधिहरू जमिनमा मिल्काएर र गाडेर नष्ट गरिएको छ ।

संस्थानको गोदाममा थुप्रिएर रहेका विषादीहरू धुल्याउनेलगायतका विभिन्न कामका लागि सन् १९८९ मा यूएनडीपी र एसियाली विकास बैंकले नेपाललाई ५ लाख ७७ हजार डलर सहयोग दिएका थिए ।

सो रकमअन्तर्गत हुने काममध्ये विषादी नियन्त्रण ऐन तयार भइसकेको छ भने एन्जडेक कम्पनीले केही विषादीहरू धुल्याइसकेको छ ।

सो कम्पनीले विषादी धुल्याउनुअघि विषादीलाई पाँच भागमा बाँडेको थियो । तिनमा निःशुल्क वितरण गर्ने, जङ्गलमा छर्कने, माटोमा गाड्ने, रासायनिक मात्रा परिवर्तन गर्ने र उच्च तापक्रममा ढढाउने थिए । यी पाँच प्रकारमध्ये अधिल्ला चार प्रकारका विषादी धुल्याउने काम ८ महिनाअगावै सम्पन्न भएको थियो । श्री ५ को सरकारले समेत स्वीकृति दिइसकेको विषादी जलाउने कार्य भने ठेकेदार कम्पनीका विशेषज्ञको अभावमा रोकिन गएको थियो ।

पहिलो प्रकारका कम हानिकारक ठानिएका औषधि सरकारी कृषि फार्म र फरेस्ट नर्सरीलाई निःशुल्क दिइएको थियो । यस्तैगरी उक्त कम्पनीले दोस्रो प्रकारका ७५ मेट्रिक टन औषधि अमलेखगन्ज, भैरहवा र सालभण्डौको जङ्गलमा मिल्कायो भने ६४ टन औषधि चुना मिसाएर जमिनमा गाडियो । तर यतिबिघ्न औषधि गाडिएको ठाउँ बताउन भने सम्बन्धित अधिकारीहरूले इन्कार गरे ।

यति ठूलो परिमाणमा विषादी त्यसै हावामा फ्याँक्दा र जमिनमा गाड्दा वातावरणमा पर्ने असरलाई ध्यान दिइएको छैन । जङ्गलमा फालेको र जमिनमुनि गाडेकाले मानिसलाई त्यसबाट असर नपर्ने कुरा अधिकारीहरूले बताए पनि विशेषज्ञहरू पानी, हावा र खानाको माध्यमबाट सो विषादी मानिससम्म आउन सक्ने सम्भावनालाई नकार्दैनन् ।

यस्तैगरी जङ्गलमा फालेको र गाडेको विषादीले जङ्गली जीवजन्तु र वनस्पतिका साथै जलस्रोतमा गम्भीर असर पर्न सक्ने विश्वास पनि विशेषज्ञहरूले गरेका छन् । धेरै देशहरूमा मानव स्वास्थ्यका लागि हानिकारक भनेर प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएको बीएचसी हाम्रो देशमा अत्यधिक मात्रामा प्रयोग भइरहेको छ । बीएचसी (बेन्जेन हेक्साक्लोराइड) को विषको प्रयोग गरिएका धानलगायत बालीमा मात्र होइन दूधमा पनि पाइएको कुरा भारतीय कृषि अनुसन्धान परिषद्ले हालै प्रकाशमा ल्याएको छ ।

भारतमा परीक्षण गरिएको ९० प्रतिशत दूध र सो विषादी छर्कने गरिएका ठाउँमा धान, परालसमेतमा विषादी पाइएकाले सो विषादीको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाउन परिषद्ले माग गरेको छ ।

दैनिक समाज, २०४८ असोज २३ गते

मध्य तराईमा विषको खतरा

मोहन मैनाली

काठमाडौं । नेपाली र विदेशी गैरसरकारी संस्था र नेपाली समाचारपत्रले आवाज उठाएपछि हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा सन् १९९१ को अगस्तमा एक महिना लगाएर अति विषालु र प्रयोग गर्ने म्याद नाघेका विषादी जलाउने घातक र विनाशकारी काम त हुन पाएन । तर संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम (यूएनडीपी) ले यी विषादी नष्ट गर्न र विषादी ऐन तयार गर्न सन् १९८८ मा दिएको ५ लाख ७७ हजार अमेरिकी डलर (भन्डै २ करोड ७७ लाख रुपैयाँ) खर्च भैसक्दा पनि समस्या समाधान भएको छैन ।

कृषि सामग्री संस्थानको अमलेखगन्जस्थित गोदाममा आजभोलि खतराको संकेत राखिएको छ । यही गोदामभित्र स्टिलका डुममा हालेर यी विषादी राखिएका छन्, जसलाई सामान्य अवस्थामा १० वर्षसम्म राख्न सकिन्छ । तर भूकम्प र आगलागी जस्ता दुर्घटनाका समयमा भने यिनबाट खतरा उत्पन्न हुन सक्छ, एसियाली विकास बैंकका तर्फबाट नेपालमा विषादी धुल्याउन गरिएका कामको समीक्षा गरिसकेपछि अमेरिकी विशेषज्ञ स्टेभान ड. डिवनिलले आफ्नो प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेका छन् ।

बैंकले विषादी धुल्याउने कामका लागि नियुक्त गरेको न्यूजील्यान्डको एन्जडेक कम्पनीले आफ्नो अन्तिम प्रतिवेदनमा गोदाममा ३६ मेट्रिक टन विषादी भएको कुरा उल्लेख गरेको छ । तर सोही कम्पनीका विशेषज्ञ डा. ब्रुस डब्लु ग्राहमले सन् १९९२ को नोभेम्बरमा कृषि सामग्री संस्थानलाई लेखेको पत्रमा, गोदाममा ५० टन विषादी भएको कुरा उल्लेख गरेका छन् ।

हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा यी विषादी जलाउने योजना बनाउँदा गोदाममा २६ टनमात्र विषादी भएको अनुमान डा. ग्राहमले गरेका थिए । सुरुमा २६ टन भनिएको विषादी एकाएक बढेर कसरी ५० टन हुन पुग्यो ? ग्राहम भन्छन्- “सुरुमा गरिएको अनुमान गलत रहेछ ।” अहिले फेरि कसरी ३६ टनमात्रै भयो भन्ने कुरा चाहिँ अभैसम्म कसैलाई पनि थाहा छैन । डा. ग्राहमले गोदामबाहिर बसेर गोदामभित्र २६ टन विषादी भएको अनुमान गरे र यसै अनुमानमा आधारित भएर अति विषाक्त विषादी ढढाउने योजना बनाए । उनले, विषादी नष्ट गर्ने योजना बनाउनुअघि विषादीको परिमाण थाहा पाउनु अत्यावश्यक हुन्छ भन्ने मान्यतालाई समेत लत्याए ।

यी विषादी कहिले, कसले, कहाँ र कसरी नष्ट गर्ने हुन् भन्ने कुरा अहिलेसम्म कुनै लागेको छैन । बैंकको मुख्य कार्यालयबाट मूल्याङ्कनका लागि गत मार्चमा नेपाल आएको टोलीका सदस्य भन्छन् “यो त्यति चासोको कुरा होइन, यसमा किन ध्यान

दिने ?" विषादी नष्ट गर्नका लागि नेपालले पाएको अनुदानको रकम खर्च गरिसकेर पनि समस्या जस्ताको त्यस्तै अवस्थामा रहँदा पनि ती मूल्याङ्कनकर्ताका लागि यी विषादी "त्यति चासोको" विष होइनन् । तर हाम्रा लागि ...?

एन्जडेकले सन् १९९० मा नेपालका विभिन्न भागमा रहेका १२७ टन विषादी धुल्याउने योजना बनाएको थियो । कृषि सामग्री संस्थानका अनुसार २३ टन विषादी पुनः उत्पादनका लागि नेपाल पेस्टिसाइड्स कम्पनीलाई दिइयो । केही विषादी कृषि फर्मलाई वितरण गरियो भने ७० टन विषादी अमलेखगन्ज, भैरहवा, जनकपुर र नेपालगन्जको जंगलमा छरेर र गाडेर नष्ट गरियो । तर सो कम्पनीको अन्तिम प्रतिवेदनका अनुसार ७४ टन विषादी छरेर र गाडेर, १६ टन कृषि फर्मलाई वितरण गरेर र २३ टन पुनः उत्पादन गर्न प्रयोग गरेर नष्ट गरियो । गाडेर र छरेर नष्ट गर्न नहुने बाँकी २६ टन विषादी (जुन योजना कार्यान्वयनको बीचमा ५० टन र अन्त्यमा ३६ टन भयो) हेटौँडा सिमेन्ट कारखानाको भट्टीमा जलाउन लाग्दा नेपाली सञ्चारमाध्यम, स्वदेशी र विदेशी गैरसरकारी संस्थाले यसको विरोध गरे ।

डा. ग्राहमले सिमेन्ट कारखानाको भट्टीमा जलाउन उपयुक्त हुन्छ भने कुरा देखाउन हेटौँडामा गैरसरकारी तथा सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिलाई भेला गराए र आफू सुटुक्क काठमाडौँ भागे । उनले, उनको योजनाबाट त्रस्त हेटौँडावासीका प्रश्नको उत्तर दिने हिम्मत गरेनन् । सिमेन्ट कारखानामा विषादी जलाउने जुन योजना उनले बनाए, त्यो योजना उनकै दृष्टिमा पनि पूर्णसुरक्षित थिएन । योजनाको विरोध भएपछि उनले एसियाली विकास बैंकलाई दिएको जवाफमा भनेका छन्, "यी विषादी, विषादी जलाउनकै लागि निर्माण गरिएका भट्टीमा जलाउनुपर्ने हो । तर नेपालमा त्यस्ता भट्टी नभएको र विदेशमा लैजान महँगो पर्न जान्छ ।" महँगो पर्छ भनेर खतरा मोलेर हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा विषादी जलाउने उनको जिद्दी आफैँमा हास्यापद त छँदै थियो त्यसमाथि उनले कति सस्तोमा काम गरेका थिए भन्ने प्रश्न पनि उठ्छ ।

त्यतिबेला अनुमान गरिएका २६ टन विषादी सुरक्षितसँगले जलाउन (दुबानी खर्चवाहेक) ७५ हजार अमेरिकी डलर लाग्ने अनुमान गरिन्छ, जुन रकम उनले लिएको ५ लाख ७७ हजार डलरका अगाडि साँढे थोरै हो । पछि एन्जडेकले नेपालमा गरेका कामको मूल्यांकन गर्न बैंकको वातावरण महाशाखाद्वारा नियुक्त अमेरिकी विशेषज्ञ स्टेभान ड. डिवनिलले यी विषादी सिमेन्ट कारखानामा जलाउन नहुने, यिनलाई विषादी जलाउन तयार गरिएका भट्टीमै जलाउनुपर्ने सुझाव दिएपछि मात्र बैंकले ती विषादी जलाउन दिएन, तर कम्पनी भने अझै पनि ती विषादी सिमेन्ट कारखानामा जलाउन हुन्छ भनिरहेको छ ।

एन्जडेकले विषादी जथाभावी जलाउने घातक योजनामात्र बनाएको होइन । अमलेखगन्जको जंगलमा गाड्न नहुने विषादीसमेत गाडेको थियो । डिवनिलले त्यहाँ गाडेको तर गाड्न नहुने ६ बोरा ठोस र १० बाल्टी भोल विषादी फिक्न लगाएका थिए । एन्जडेकले पहिरो आउने ठाउँमा समेत विषादी गाडेको थियो । र, विषादी राखिएका भौँडा खोल्नुपर्ने सामान्य कामसमेत गरेको थिएन ।

एसियाली विकास बैंक र एन्जडेकलाई जंगलमा छरेर/गाडेर, पुनः उत्पादनका लागि वितरण गरेर र सिमेन्ट कारखानामा जलाएर १२७ टन विषादी नष्ट गर्न अन्तरिम सरकारले अनुमति दिएको थियो । तर यी दुई संस्थाले सो अनुमतिअनुसार काम गरे कि गरेनन् भन्ने कुरा हेर्ने कामचाहिँ सरकारका कुनै पनि निकायले गरेनन् । यस कामको संयोजनको जिम्मा कृषि मन्त्रालयलाई दिइएको थियो । सन् १९९२ को नोभेम्बरदेखि सो कामको संयोजक श्रीमती रामबदन प्रधानलाई यी विषादी कसरी, कहिले र कहाँ नष्ट गरिए भन्ने कुरा थाहा छैन । यससम्बन्धी विवरण पनि त्यहाँ छैन । "हामीले त यी विषादी राम्रैसँग नष्ट गरिए भन्ने ठानेका थियौँ" उनी भन्छन् ।

नेपालका लागि ठूलो समस्याका विषय बनेका यी विषादीहरू "कृषि विकास" का लागि किनेर र अनुदानमा ल्याइएका थिए । "२०२२ सालदेखि यसरी थुप्रिएर रहेका र प्रयोग गर्ने म्याद नाघेका कारण कीटनाशक औषधिका रूपमा प्रयोग गर्न नसकिने यी विषादी लिलाम गर्न २०३६ सालतिर टेन्डर आह्वान गरिएको थियो । एउटा भारतीय कम्पनीको टेन्डरलाई स्वीकृत गरियो । तर उसले ती विषादी भारत लान नपाएकाले टेन्डर नै छोड्यो, कृषि सामग्री संस्थानका विक्री विभागका प्रमुख हककुमार विद्यार्थी भन्छन् ।

ऐन बन्थो, थन्कियो

नेपालमा विषादी आयात, निर्यात, उत्पादन र विक्री वितरणमा कुनै किसिमको कानुनी बन्देज नभएकाले जसलाई जे मन लाग्यो त्यही गर्ने छुट छ । यस स्थितिको अन्त्य गर्न यूएनडीपीकै अनुदानअन्तर्गत विषादी ऐन- २०४८ तर्जुमा भई त्यसले अन्तरिम कालमै स्वीकृति पनि प्राप्त गरेको छ । तर श्री ५ को सरकारले तोकेका मितिदेखि, तोकेका क्षेत्रमा लागू हुने सो ऐन अहिलेसम्म लागू गरिएको छैन । "विषादी नियन्त्रण कानुनको मस्यौदा कानुन मन्त्रालयमा स्वीकृतिका लागि पठाएको धेरै समय भयो । तर मन्त्रालयले अलमल्याउने काममात्र गर्दैछ," कृषि विकास विभागका विशेषज्ञ डा. भीमसेन के.सी. भन्छन् ।

कानुन बनेपछि विषादीको धेरै र अनियन्त्रित कारोबार हुने तराईका २० वटा जिल्लामा सो ऐन लागू गराइने छ । त्यसका लागि २० जना कर्मचारीलाई

आवश्यक तालिम दिइसकिएको छ, सोही विभागकी श्रीमती रामबदन प्रधान भन्छिन् ।

विषादी ऐनमा, नेपालमा विषादीको आयात, निर्यात, उत्पादन र बिक्री वितरण गर्नुअघि इजाजत लिनुपर्ने, दर्ता भएका बाहेक अन्य विषादीको कारोबार गर्न नपाइने आदि व्यवस्था गरिएको छ ।

ऐन लागू भएपछि कार्यान्वयन गराउने जिम्मेवार संस्था कृषि विकास विभाग भर्खरै स्थापित निकाय हो, । तर, एक उच्चपदस्थ प्राविधिक कर्मचारीले भने जस्तै स्थापना भएपछि आफ्नो काम व्यवस्थित गर्न नपाउँदै सो निकायका हातमा अहिले प्रशासनिक सुधार आयोगको रिपोर्ट प्रतिक्रियाका लागि थमाइएको छ जसमा सो विभाग “पंगु” बनाउन पर्याप्त सांगठनिक ढाँचा र कर्मचारीको व्यवस्था गरिएको छ ।

एन.पी.आई/पानोस, २०५१ असार

म्याद गुमेको

विषादीका कारण देशलाई खतरा

हिमालय टाइम्स संवाददाता

काठमाडौं, माघ २ । कृषि उत्पादनमा प्रयोगका लागि भिकाइएका विभिन्न प्रकारका विषादीहरू अहिले देशका लागि नै खतराजनक समस्या बन्दै गएका छन् ।

खासगरी प्रयोगको अवधि नाघिसकेका विषादीहरूलाई नष्ट नगरी त्यसै अव्यवस्थित तवरले राखिरहेको कारण त्यस खालको खतराजन्य समस्या उत्पन्न हुन पुगेको हो ।

नेपाल वातावरण पत्रकार समूहअन्तर्गतको विषादी निगरानी समूहद्वारा खोजी पत्रकारिता केन्द्रको सहयोगमा गरिएको एक अध्ययनअनुसार प्रयोगको अवधि गुप्तिसकेका कतिपय विषादीहरू अहिले विस्फोट हुने अवस्थामा छन् भने कतिपय विषादीहरूका कारण विभिन्न दुर्घटनाहरू हुने सम्भावना बढ्दै गएको छ ।

सोही अध्ययनअनुसार हाल नेपालमा प्रयोगको अवधि गुप्तिसकेका विषादीहरूको परिमाण ८० मेट्रिक टनभन्दा बढी रहेको छ । यसरी प्रयोगविहीन अवस्थामा वा नष्ट गरिनुपर्ने अवस्थामा पुगेका ३४ लाख मूल्य बराबरका विषादी हाल नेपालमा रहेको बताइएको छ । तर निजी क्षेत्रको पनि हिसाबकिताब खोतल्ने र जोड्ने हो भने अरु वृद्धि हुने अनुमान छ ।

अन्त बन्द भएका विषादी नेपालमा

केही वर्षअगाडि इन्डोनेसियाबाट दुई सय मेट्रिक टन डी.डी.टी. नेपाल भित्रिन लागेको थियो, तर पछि इन्डोनेसियाले काम नलाग्ने ठहर्‍याएको त्यो डी.डी.टी.लाई नेपालमा पनि ल्याउन दिइएन । तैपनि यस्तै खालका विषादीहरू कुनै न कुनै देशबाट थोरै परिमाणमा भए पनि नेपाल भित्रिँदै भने आएका छन् ।

विडम्बना त के छ भने विश्वका ४९ देशमा पूर्णतः प्रतिबन्ध लगाइएको डीडीटी विश्वका ५८ राष्ट्रहरूमा प्रतिबन्ध लगाइएको इन्डिग्न भोल र विश्वबाटै प्रयोग नगर्ने भनी विश्व अभियान चलाइएको मिथेल ब्रोमाइड जस्ता विषादीहरू अहिले नेपालमा भने सहज र स्वाभाविक रूपमा भित्रिने तथा प्रयोगमा आउने गरेको पाइन्छ ।

साथै अन्त काम नलागेका र हानि हुने भनी प्रयोगमा नल्याइएका विषादीहरूको राम्रो बजार पनि नेपाल नै हुने गरेको गुनासोसमेत बेलाबेलामा उठ्ने गरेको छ ।

नष्ट गर्न पनि विदेशी सहयोग

विडम्बना- जसरी विभिन्न रासायनिक विषादीहरू नेपालमा ल्याउन विदेशी सहयोगको खोजी गरिन्छ, त्यसरी नै म्याद गुमेका विषादीहरू नष्ट गर्न पनि उही विदेशी सहयोगको खोजी गर्ने लाजमर्दो अवस्था छ हामीकहाँ ।

यसै क्रममा सन् १९८९ मा यूएनडीपीको सहयोग लिएर १९८९ देखि सन् १९९३ सम्म १ सय १४ मेट्रिक टन म्याद गुञ्जिसकेका विषादीलाई नष्ट गरिएको थियो । त्यो पनि एसियन डेभलपमेन्ट बैंकद्वारा प्रथम कृषि ऋण कार्यक्रमअन्तर्गत प्राप्त हुने ऋणका लागि सो बैंकले राखेको सर्तबमोजिम नै नेपालले प्रयोगको म्याद गुञ्जेका विषादीहरू नष्ट गरेको थियो ।

सो कार्यका लागि यूएनडीपीले नेपाललाई पाँच लाख ७७ लाख हजार यूएस डलर प्रदान गरेको थियो । अहिले पनि बाँकी ८० मेट्रिक टन विषादी नष्ट गर्न विदेशी सहयोगको तालमेल मिलाइँदैछ । यसै क्रममा एडीबीको दोस्रो कृषि ऋण कार्यक्रमअन्तर्गतको रकम लिन एडीबीले म्याद गुञ्जिसकेका विषादी नष्ट गर्नुपर्ने भनी राखेको सर्तबमोजिम एडीबीकै सहयोगमा विषादी नष्ट गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । तर सरकारले कृषि ऋण लिनमात्रै सर्त स्वीकार गरेको र खासमा विषादी नष्ट गर्ने कुरामा त्यति ध्यान नदिएको टिप्पणी सम्बन्धित अधिकारीहरूको रहेको छ । एडीबीको सर्तबमोजिम विषादी नष्ट गर्नेसम्बन्धी एक समिति पनि खडा गर्नुपर्ने थियो । तर सरकारले आजसम्म यस कुरामा पनि त्यति ध्यान भने दिएको पाइएको छैन ।

ऐन नै लागू भएको छैन

हुन त विषादीसँग सम्बन्धित नै एक ऐन आजभन्दा ६ वर्षअगाडि आइसकेको छ । तर सो ऐन आजसम्म श्री ५ को सरकारले लागू भने गरेको छैन । जीवनाशक विषादी ऐन- २०४८ हुँदाहुँदै त्यो ऐन किन लागू गरिएको छैन र खतराजन्य विषादीपट्टि किन त्यति ध्यान दिइएको छैन ? अब कुनै दिन म्याद गुञ्जिसकेका विषादीहरूबाट कुनै दुर्घटना हुन पुग्यो भने त्यसको जिम्मेवारी कसले लिने ? अहिले सरकारको कार्यका कारण त्यस्ता प्रश्नहरू उठ्न थालेका छन् । यतिमात्र होइन, नेपालगन्जमा बाक्लो बस्ती भएकै ठाउँमा त्यस्तो विषादी स्टोर गरिएको छ जसबाट कुनै दिन दुर्घटना भयो भने के गर्ने ? त्यो पनि सोच्नुपर्ने विषय भएको छ ।

हुन त विषादी नष्ट गर्दा पनि वातावरणको दृष्टिकोणले निकै ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । जस्तो कुनै विषादी जलाउन हुँदैन, कुनै विषादी गाड्न हुँदैन, कुनै विषादी छर्न हुँदैन । तर नेपालमा हालसम्म विषादी जलाउने कुनै प्रविधि भने छैन । हेटौँडा र उदयपुर सिमेन्ट कारखानामा जलाउन सकिन्छ कि भन्ने अनुमान भने गरिएको छ, तर यसबारे प्राविधिक अध्ययन अझै भइसकेको छैन ।

यसरी दिन प्रतिदिन खतरा बन्दै गएका विषादी नष्ट गर्ने वा धुल्याउने कार्यमा सरकारले बेवास्ता गर्दै जाने हो र छिट्टै यसतर्फ कदम नचाल्ने हो भने भोलि नकारात्मक प्रभाव नपर्ला वा दुर्घटना नहोला भन्न सकिन्न । के सरकार त्यही दुर्घटनाको प्रतीक्षामा छ ?

हिमालय टाइम्स, २०५४ माघ ३ गते

हानिकारक कीटनाशक औषधिहरू नष्ट गर्ने अभियान

समाचारपत्र संवाददाता

काठमाडौँ । विज्ञानले गर्दा मानवहरूले प्रयोग गर्दै आइरहेका ज्यादै हानिकारक कीटनाशक औषधिहरूको प्रयोग एक रासायनिक बम नै सिद्ध भएकाले त्यसलाई सुरक्षितरूपमा नष्ट गर्नुपर्ने विषयलाई लिएर नेपाल वातावरण पत्रकार समूहले हिजो एक पत्रकार सम्मेलन सम्पन्न गर्‍यो । सम्मेलनमा नेपाल वातावरण पत्रकार समूहका पूर्वअध्यक्ष मोहन मैनालीले हानिकारक कीटनाशक औषधिहरूको सुरक्षितरूपमा नष्ट गर्न भएका प्रयास तथा योजनाका बारेमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

यसरी नष्ट गर्ने क्रममा नेपालगन्जमा ३६ मे. टन तथा विराटनगरमा १ सय १४ मे. टनलाई सन् १९८९ देखि १९९३ सम्ममा एसियन विकास बैंकको सक्रियतामा यूएनडीपीको ५ लाख ७७ हजार अमेरिकी डलरको सहयोगमा छर्ने तथा नष्ट गर्ने कार्य गरिएको पनि सम्मेलनमा जानकारी गराइयो ।

यसैगरी हाल नेपालमा अमलेखगन्जमा ३६ मे. टन, नेपालगन्ज, वीरगन्ज, जनकपुर र एआईसीका अन्य विकास क्षेत्रहरूमा गरी २४ मे. टन, कटन डेभलपमेन्ट बोर्डसँग १० हजार लिटर, नार्क इन्टोमोलोजीमा २ टुक र नार्क प्लान्ट प्याथोलोजीमा १२ मिलिन्डर कीटनाशक औषधिहरू भएको बताइन्छ ।

यस्ता हानिकारक कीटनाशक औषधिहरूलाई विश्वका विभिन्न ४९ वटा राष्ट्रहरूमा प्रतिबन्ध लगाइएको तथा प्रयोगका लागि रोक लगाइएको छ ।

यस्ता औषधिहरू नष्ट गर्न र रोकथामका लागि हालसम्म गरिएका पहलहरूमा १९९४/९५ मा फिनल्यान्डसँग समझदारी, १९९६ मा ७ वटा योजनाहरूको छनौट तथा १९९६ फेब्रुअरीमा तुरुन्त गर्ने सहमति भएका थिए ।

यस्तै १९९८ को फेब्रुअरीमा हानिकारक कीटनाशक औषधिहरूको प्रतिबन्धबारे फिनल्यान्डले राखेको पूर्वावस्थाको सन्धिमा निरन्तरता तथा समझदारी हुनेछ ।

रासायनिक बमको रूपमा संज्ञा पाइसकेका यस्ता हानिकारक कीटनाशक औषधिहरू सुरक्षित नष्ट गर्ने क्रममा गत नोभेम्बरदेखि आगामी फेब्रुअरीसम्मको योजनामा समिति बनाउने, सुरक्षित उपकरणहरू खरिद गर्ने र तालिम सञ्चालन गर्ने योजना रहेको कुरा पनि कार्यक्रममा जानकारी गराइयो ।

यसैगरी, यही १९९८ जनवरीदेखि २००० अक्टोबरसम्ममा कीटनाशक औषधिको भण्डार अवलोकन, पुनःप्याक र सफाइ, वातावरणीय प्रभावको मूल्यांकन, सिमेन्ट प्लान्ट बनाउन प्राविधिक उपयुक्तताको अध्ययन, नष्ट गर्ने कार्य र प्रभाव अनुगमन जस्ता योजनाहरू तय गरिएको कुरा पनि बताइएको छ ।

आजको समाचारपत्र, २०५४ माघ ३ गते

जनस्वास्थ्यका दृष्टिले हानिकारक विषादी नष्ट गर्ने समस्या

गोरखापत्र समाचारदाता

काठमाडौं, माघ २ गते । नेपालमा के कति विषादी आवश्यक पर्छ भन्ने हिसाबै नगरी औलो भगाउने र कृषि उत्पादन बढाउने बहानामा ऋण काढेर फिकाइएका धेरै विषादीहरू अहिले म्याद नाघेर काम नलाग्ने भएका छन् र तिनलाई सुरक्षितरूपमा नष्ट गर्न विदेशी संस्थासँगै फेरि ऋणका लागि हात धाप्नुपर्ने बाध्यता रहेको बताइन्छ । वातावरण तथा जनस्वास्थ्यका दृष्टिले अत्यन्त हानिकारक मानिएका यस्ता विषादीहरू सरकारीस्तरमा मात्र झन्डै ८० मे. टन जति भएको अनुमान छ र ती असुरक्षित अवस्थामा देशका विभिन्न भागमा गोदाम गरिएका छन् ।

यसरी राखिएका विषादीहरू चुहिएर, आगलागी वा अन्य कुनै दैवी विपत्तिबाट बाहिर आएमा यसले धेरै मानिसको ज्यान जाने तथा वातावरणमा नराम्रो असर पर्नसक्ने बताइन्छ ।

नेपालमा काम नलाग्ने अवस्थामा पुगेका विषादी नष्ट गर्न तत्काल भएका गतिविधिका बारेमा खोज पत्रकारिता केन्द्रको सहयोगमा नेपाल वातावरण पत्रकार समूहको विषादी निगरानी समूहका तर्फबाट पत्रकार मोहन मैनालीले हालै तयार गर्नुभएको एक अध्ययन प्रतिवेदनबारे जानकारी गराउन आज यहाँ आयोजित छलफल कार्यक्रममा उक्त जानकारी गराइएको थियो । नेपालमा अहिले निजी क्षेत्रबाट के कस्ता विषादी फिकाइन्छन्, के कसरी प्रयोग तथा नष्ट गरिन्छ भन्नेबारे स्पष्ट निगरानी तथा अनुगमन भएको पाइँदैन र हाल कृषि सामग्री संस्थान, कपास विकास समिति तथा कृषि अनुसन्धान परिषद्का विभिन्न गोदाममा रहेका म्याद नाघेका विषादीहरू सुरक्षित ढंगले नष्ट गर्न उपयुक्त प्रविधि नेपालमा छैन । त्यसैले यस्ता केही विषादी नष्ट गर्न फेरि विदेशमै पठाउनुपर्ने भएको छ ।

नेपालमा विगत केही वर्षयतादेखि खेतबारीमा कीरा मार्न वा अन्य प्रयोजनका लागि कतिपय मुलुकमा प्रतिबन्ध लगाइएका विषादीहरू पनि प्रयोग गर्ने गरिएको र तराई (भारतीय सिमानाका) क्षेत्रमा र देशका अन्य भागमा ठूलो परिमाणमा यस्ता विषादीहरू बिक्री-वितरण र प्रयोग गरिने गरेको बताइन्छ ।

विगतमा नेपालमा रहेका यस्ता विषादीहरू नष्ट गर्न फिनल्यान्ड सरकारले पनि चासो देखाएको र त्यसका लागि अहिले पनि वार्ता भइरहे पनि सहयोगको सम्भावना स्पष्ट भएको छैन । तर एसियाली विकास बैंकले भने विषादी व्यवस्थापन योजनाका लागि प्राविधिक सहयोगस्वरूप एक लाख अमेरिकी डलर बराबरको सहयोग

उपलब्ध गराएको छ, जसअन्तर्गत विषादी नष्ट गर्नेलगायत यससम्बन्धी व्यवस्थापनका लागि पूर्वाधार विकास तथा ऐन कानूनको कार्यान्वयनजस्ता कुरा पर्ने बताइन्छ ।

सन् १९८९ देखि १९९३ को अवधिमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमले विषादी नष्ट गर्न पाँच लाख ७७ हजार अमेरिकी डलर बराबरको सहयोग उपलब्ध गराएको र एसियाली विकास बैंकको पहिलो कृषि ऋण कार्यक्रमअन्तर्गत नै सञ्चालित विषादी नष्ट गर्ने कार्यक्रममा जम्मा ११४ मे. टन विषादी नष्ट गरिएको थियो भने ३६ मे. टन गोदाम गरेर राखिएको छ ।

सो अवधिमा ती विषादीहरू विराटनगर, जनकपुर, रुपन्देहीको सालभण्डी, अमलेखगञ्ज तथा नेपालगन्जमा नष्ट गरिएको र यसरी नष्ट गर्ने क्रममा केही विषादी गाडिएको, जलाइएको, छर्किइएको र केही पुनः प्रयोग गरिएको थियो ।

त्यसबखत विषादी नष्ट गर्दा विषादी नष्ट गरिएका क्षेत्रमा त्यसबाट नकारात्मक असर परेको र अमलेखगन्जमा गोदाम गरिएका त्यस्ता विषादीहरू अहिले असुरक्षित अवस्थामा रहेको कुरा अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख छ ।

विगतमा केही विषादी नष्ट गरिए पनि अबै बाँकी रहेका र अहिले नष्ट गर्नुपर्ने विषादीहरूमा अमलेखगन्जको पुरानो मौज्दात ३६ मे. टन, कृषि सामग्री संस्थानको जनकपुर, वीरगन्ज, नेपालगन्जलगायत विभिन्न विकास क्षेत्रका गोदामहरूमा रहेको २४ मे. टन, कपास विकास समितिअन्तर्गत रहेको दश मे. टन, कृषि अनुसन्धान परिषद्को इटिमोलोजी र प्लान्ट प्याथोलोजी शाखाहरूमा रहेको क्रमशः दुई ट्रक र चार फिट अग्ला १२ सिलिन्डर विषादी रहेको कुरा सो कार्यक्रममा जानकारी गराइएको थियो ।

यसरी नष्ट गर्न अत्यावश्यक मानिएका विषादीहरूमा तीन टन डी.डी.टी. रहेको र उक्त विषादी ४९ मुलुकमा प्रयोगमा कडा प्रतिबन्ध लगाइएको छ ।

त्यस्तै अन्य विषादीहरूमा साढे सात टन जति अर्गेनो मरक्पूरी सीड ड्रेसिङ नामक विषादी रहेको र उक्त विषादी नष्ट गर्दा जलाउन, गाड्न र छर्किन पनि नहुने हुँदा त्यसलाई विदेशमा पठाउनुपर्ने हुनसक्ने बताइएको छ ।

विभिन्न भागमा रासायनिक बमका रूपमा रहेका यस्ता विषादीहरू नष्ट गर्न हेटौँडा वा उदयपुर सिमेन्ट कारखानाका भट्टीमा डढाउन सक्ने सम्भावना रहेको बताइन्छ । त्यस्तै, केही विषादी चुरे पहाडमा र उच्च भोल्ट प्रसारण लाइनमुनिका खाली जग्गा वा बर्दियाको कपास खेती अनुसन्धान केन्द्रमा छर्किन सकिने र केहीलाई आफै हावामा उड्न दिएर पनि स्वदेशमा नै नष्ट गर्न सकिने सम्भावना छ भने केहीलाई युरोप वा अमेरिकामा सुरक्षित किसिमले नष्ट गर्न पठाइनुपर्ने जनाइएको छ ।

गोरखापत्र, २०५४ साल माघ ३ गते

विषादी समस्या

सम्पादकीय

निर्मूल भइसकेको औलो रोग नेपालमा पुनः बलिभदै गएको छ । यसक्रम संगसँगै विगतमा औलो उन्मूलन गर्ने प्रक्रिया एवं कृषि उत्पादन बढाउने उद्देश्यका नाममा नेपाल भित्रिएका भन्डै असी मेट्रिक टन विषादीको म्याद समाप्त भएकाले ती काम नलाग्ने भएका छन् । यी विषादीहरू कसरी सुरक्षित रूपमा नष्ट गर्ने भन्ने विषय नेपालका लागि समस्याका रूपमा देखापरेको समाचार हालै प्रकाशमा आएको छ । यस किसिमको परिस्थिति उत्पन्न हुनुमा नेपालमा कुन प्रयोजनका लागि के कति विषादी आवश्यक हुन्छ त्यसको सही लेखाजोखा नगरी हचुवाका भरमा ठूलो परिमाणमा विषादी निम्त्याउने प्रक्रिया नै प्रमुख रूपमा जिम्मेवार छ । नेपालको कठिन आर्थिक व्यवस्थालाई आर्थिक रूपमा हानि-नोक्सानी मात्र पुऱ्याइएको छैन बलिभदै गएको औलो रोग नियन्त्रणका लागि थप विषादी आयात गर्नुपर्ने बाध्यता पनि थपिन पुगेको छ । यो नेपालका लागि अनावश्यक आर्थिक बोझको विषय बनेको छ ।

विदेशबाट आयात गरिएका र काम नलाग्ने अवस्थामा पुगेका विषादीहरूलाई सुरक्षित ढंगले नष्ट गर्नुपर्ने आवश्यकता एकातिर स्पष्टिदै गएको छ भने अर्कोतिर यस किसिमको विषादी नष्ट गर्ने उपयुक्त प्रविधि नेपालमा नभएकाले यसका लागि विदेशी सहयोगको आवश्यकता पर्ने देखिएको छ । नष्ट भएका विषादी चुहिएमा वा आगलागीको चपेटामा परेको स्थितिमा यसबाट फैलिने रासायनिक धुवाँबाट वातावरण नराम्रोसँग प्रदूषित भई धेरै मानिसको जीवन नै नष्ट हुनसक्ने सम्भावना रहेको छ । विषादी नष्ट गर्ने क्रममा विषादी व्यवस्थापन योजनाअन्तर्गत विभिन्न दातृसंस्थाहरूबाट प्राप्त ऋण सहयोगमा सन् १९८९-१९९३ को अवधिमा एक सय चौध टन विषादी नष्ट गरिएको क्षेत्रमा त्यसबाट नकारात्मक असर पर्न गएको कुरासमेत समाचारमा जनाइएकाले हाल अमलेखगन्जको गोदाममा रहेका विषादीहरू कसरी नष्ट गर्ने भन्ने सम्बन्धमा थप समस्या सिर्जना भएको छ । नेपालको वातावरण र मानव जीवनसँग नै खेलवाड गर्नसक्ने यस किसिमको विषादीलाई सम्बद्ध क्षेत्रले सुरक्षा प्रणालीलाई बढी ध्यान दिई नष्ट गर्ने कार्यमा यथोचित ध्यान पुऱ्याउनुका साथै आगामी दिनहरूमा आवश्यकताभन्दा बढी विषादी मुलुकमा भित्र्याएर मुलुकलाई आर्थिक नोक्सानीमा नपार्ने सम्बन्धमा दूरदर्शी भई योजनाबद्ध प्रयास परिचालित गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

गोरखापत्र, २०४४ साल माघ ४ गते

म्याद गुजेको विषादीमा सतर्कता आवश्यक

सम्पादकीय

कृषि उत्पादनमा प्रयोगका लागि भिकाइएका विभिन्न प्रकारका विषादी अहिले देशका लागि खतरनाक समस्या बन्ने गरेको छ । प्रयोगको अवधि नाघिसकेका विषादीहरूलाई नष्ट नगरी अव्यवस्थित तरिकाले राखिरहेको कारण समस्या सुरु भएको अनुमान गरिँदैछ ।

हालै भएको एक अनुसन्धानबाट जानकारी भएअनुसार प्रयोगको अवधि गुजिसकेका कतिपय विषादीहरू अहिले विस्फोटन हुने अवस्थामा छन् । कतिपय विषादीहरूको कारण विभिन्न दुर्घटना हुने सम्भावना पनि बढ्दै गएको छ ।

हाल नेपालमा प्रयोगको अवधि गुजिसकेका विषादीहरूको परिमाण ८० मे. टनभन्दा बढी रहेको जानकारी अनुसन्धानकर्ताहरूबाट सार्वजनिक भएपछि सम्बन्धित क्षेत्रका सबै संवेदनशील र सतर्क रहनुपर्ने भएको छ । तर, यो विषयलाई वास्ता नगरी बसिरहने हो भने सम्भावित बढ्दो समस्याले नराम्रो परिणाम देखाउने कुरा पनि प्रायः निश्चित नै छ । नष्ट गरिनुपर्ने अवस्थामा पुगेका करिब ३४ लाख मूल्य बराबरका विषादी हाल नेपालमा रहेको तथ्यांकले जो कसैलाई भसंग पार्नु स्वाभाविकै हो । अझ गहन अध्ययन र अनुसन्धान हुने हो भने यस्तो स्थिति भनै भयावह किसिमको हुनसक्ने कुरा पनि सम्बन्धित क्षेत्रमा चासो राख्नेहरूले जनाउँदै आएका छन् । यस्तो अवस्थामा सर्वप्रथम विस्तृत रूपले गहन अध्ययन गरी यथाशीघ्र रोकथाम र समाधानको खोजी हुनु आवश्यक देखिन्छ ।

अन्य मुलुकमा बन्द भएका विषादी पनि नेपालमा खुलमखुल्ला र यदाकदा गुपचुप किसिमले पनि भित्रिने गरेको गुनासो धेरै पहिलेदेखि नै रहँदै आएको हो । तर, यसलाई गम्भीरताको हिसाबले खोजीबुझी रोकथाम नभएपछि पटक-पटक गरी नेपाली बजारमा बढ्न थालेको देखिन्छ । केही वर्षअघि इन्डोनेसियाबाट दुई सय मे. टन डी.डी.टी. नेपाल भित्रिन लागेकोमा केही सतर्कता अपनाइएका कारण नेपाल भित्रिन पाएन । तर, त्यसपछि बा अघि कुनै न कुनै देशबाट धेरथोर जे जति भए पनि नेपाल भित्रिने क्रम रोकिनसकेको पाइँदैन । विश्वका थुप्रै मुलुकमा पूर्णतः प्रतिबन्ध लगाइएको डी.डी.टी., त्यस्तै सबै राष्ट्रहरूमा प्रतिबन्ध लगाइएको इन्डिन- फोल र विश्वबाटै प्रयोग नगर्ने भनी विश्वमा अभियान चलाइएको मिथेल

ब्रोमाइडजस्ता विषादीहरू अहिले नेपालमा सहज र स्वाभाविक रूपमा भित्रिने गरेको समाचारले हरेक नेपालीलाई मर्माहत पार्ने गरेको छ ।

दुःखलाग्दो कुरा के चाहिँ भइरहेको छ भने, यस्तो प्रवृत्ति र प्रचलन रोकनुपर्नेमा उल्टै त्यस्ता विषादीहरूले नेपाली बजार पाउने गरेका छन् । यसरी विभिन्न रासायनिक विषादीहरू ल्याउनेदेखि नष्ट गर्नसमेत विदेशी सहयोग लिइनुपर्ने अवस्थाले गर्दा स्वास्थ्य क्षेत्रमा विकृति फैलिन थालेको छ भने अर्कोतर्फ आर्थिक स्थितिमा समेत नकारात्मक प्रभाव पर्न थालेको छ ।

अतः म्याद गुञ्जेका विषादी रोकने कुरामा सम्बन्धित सबैले विशेष सतर्कता अपनाई आगामी दिनमा पुनः यस्ता कामकारवाही नहुनु भन्ने कुरामा सजग हुनु अति आवश्यक देखिन्छ ।

आजको समाचारपत्र, २०५४ साल माघ ५ गते

विषादीको त्रासदी

सम्भावनीय

कुनै भान्सेले मान्छेको संख्या नहेरी खाना पकायो भने कि त त्यो कम हुन्छ कि बढी । धेरै भएको खण्डमा पुनः पकाउन सकिन्छ, तर धेरै भयो भने त्यो त्यसै खेर जान्छ । कुनै हिसाबै नगरी नेपालले विषादी आयात गरेको प्रसङ्ग माथिको उदाहरणसँग मिल्दोजुल्दो छ । कति विषादी आवश्यक पर्छ त्यो नहेरी औलो उन्मूलन र कृषि उत्पादन वृद्धिका नाममा नेपालले विदेशी मुद्रा खर्च गरेर फिकाएका धेरै विषादीहरूको म्याद नाघेको हुँदा त्यस्ता काम नलाग्ने विषादी कसरी नष्ट गर्ने भन्ने ठूलो समस्या उत्पन्न भएको छ । यस्ता विषादीहरू वातावरण र जनस्वास्थ्यका दृष्टिले अत्यन्त हानिकारक भएको हुँदा तिनलाई सावधानीपूर्वक नष्ट गर्नु आवश्यक छ । तर त्यस्ता विषादीहरू नष्ट गर्न पनि पुनः विदेशी सहयोग आवश्यक पर्ने भएकाले यसबाट अनावश्यक रूपमा मुलुकले दोहोरो खर्च बेहोर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषादीको प्रयोग नेपालमा निकै बढ्दै गएको कुरा आफैमा ठूलो चिन्ताको विषय हो । अन्य कतिपय मुलुकमा प्रतिबन्धित भइसकेका विषादी नेपालमा प्रयोग हुनु र तिनलाई नष्ट गर्न कुनै ज्ञान नहुनुले एउटा त्रासदी जन्माएको छ । म्याद नाघेको यस्तो विषादी सरकारी स्तरमा ८० मेट्रिक टन रहेको र निजी क्षेत्रसँग भएको विषादीको आँकडा सरकारसँग नभएकाले यसको भयावहता स्वतः सिद्ध हुन्छ । म्याद नाघेका विषादीहरू सुरक्षित ढंगले नष्ट गर्ने प्रविधि नेपालमा नभएको हुँदा यस्ता विषादी बाहिर पठाउनुपर्ने कुरा आर्थिक दृष्टिले हेर्दा "वाहिवात खर्च" भन्नुपर्छ तर जनस्वास्थ्य र वातावरणका सम्बन्धमा भन्ने हो भने यथाशीघ्र यस्ता विषादी उपयुक्त स्थानमा पठाइनुपर्छ । यसभन्दा अघि नेपालमा विषादी नष्ट गरिएका क्षेत्रमा त्यसबाट नकारात्मक असर परेको देखिएको हुँदा यसप्रति सम्बद्ध क्षेत्रले विशेष सावधानी पुर्‍याउनु आवश्यक छ । नष्ट गर्न बाँकी रहेका विषादीहरू सुरक्षित रूपमा राख्न नसकेमा त्यसबाट कुनै पनि बेला ठूलो पुर्‍घटमा हुनसक्ने कुराप्रति अत्यन्त सचेत हुनुपर्ने देखिन्छ ।

विषादीको प्रयोग जथाभावी रूपमा गर्ने गरिएकाले यो समस्या यस रूपमा देखिएको हो । यसलाई व्यवस्थित गर्न विषादी व्यवस्थापन योजनालाई सक्रिय पार्नुपर्छ । यसका निमित्त रहे/भएका ऐन-कानूनको कार्यान्वयन हुनुपर्छ । कम्तीमा पनि विषादी नष्ट गर्न आवश्यक कुराको पूर्वाधार विकासका निमित्त ठोस कदम नचाल्ने हो भने मुलुकको विभिन्न स्थानमा असुरक्षित अवस्थामा रहेका यस्ता "रासायनिक वम" रूपी विषादीहरूबाट मुलुकले ठूलो क्षति बेहोर्नुपर्ने सम्भावनालाई नकार्न सकिन्न । यस्ता विषादीबाट हुनसक्ने क्षतिबाट बच्न यहाँ सुरक्षित रूपमा नष्ट गर्न नसकिने विषादी विदेश पठाई एवं आवश्यकताअनुसार मात्र विषादी आयात गर्ने कुरालाई कडाइका साथ पालना गर्ने/गराउनेतर्फ विशेष ध्यान दिनु अत्यन्त जरुरी देखिन्छ ।

कान्तिपुर, २०५४ माघ ५ गते

अमलेखगन्जमा सडेको विषादी, जनजीवन प्रभावित

गोविन्द देवकोटा

वीरगन्ज । कृषकहरूलाई खेतीवालीमा देखापरेको रोगको निवारण गर्नका लागि विदेशबाट ल्याइएको कीटनाशक औषधि सडेर विषादीमा परिणत हुन पुगेको छ ।

बारा जिल्लाको अमलेखगन्जस्थित कृषि सामग्री संस्थानको गोदाममा १० वर्ष अगाडिदेखि राखिएको विषादीले अहिले त्यस क्षेत्रमा खतरनाक रोग देखापर्नुका साथै केही मानिसको अकालमा मृत्यु हुन पुगेको कुरा जानकारीमा आएको छ ।

अमलेखगन्ज गाउँ विकास समितिका भू.पू. अध्यक्ष सहदेवबहादुर घिमिरेका अनुसार कृषि सामग्री संस्थानले बारा जिल्ला अमलेखगन्जका कृषकहरूलाई आवश्यक पर्ने कीटनाशक औषधि तथा खाद्य मल उपलब्ध गराउनका लागि राखिएको भवनमा विगत १० वर्षयतादेखि सडेको कीटनाशक औषधि राखी वरपरको जनजीवनलाई प्रभावित पारेको छ ।

विश्वप्राणी संघ नेपाल एकाइका अध्यक्षसमेत रहनुभएका सहदेवबहादुर घिमिरेले समाचारपत्रलाई दिनुभएको जानकारीअनुसार निज घिमिरे गाविस अध्यक्ष हुँदा उक्त विषादी औषधि सडेकाले पशुपंक्षी, जनावरलगायत मानिसलाई पनि असर पुऱ्याउने ठहर गरी करिब ८ वर्षअगाडि आधाभार र मजौना जंगलको पूर्वपट्टि खतरनाक कीटनाशक औषधिलाई प्लास्टिकमा बाँधेर जमिनमुनि गाडिएको थियो ।

प्रयोग गर्न नमिल्ने भनी प्रहरी प्रशासनको रोहबरमा संस्थानकै प्राविधिकहरूले माटोमुनि गाडेको उक्त विषादीलाई फेरि १ वर्षपछि माटोबाट निकालेर गोदाममा राख्ने काम गरियो । यसको तत्काल स्थानीय बासिन्दाहरूले विरोध जनाए, तर पनि जनआवाजलाई वास्ता नगरी सोही गोदाममा राखी ताला लगाइयो ।

भारत, जापानलगायत विभिन्न राष्ट्रहरूबाट ल्याइएको उक्त खतरनाक औषधिको नाम भने कृषि सामग्री संस्थान शाखा कार्यालयका कर्मचारीले बताउन मानेनन् । तर एकाउन्टेन्ट सुशील थापाका अनुसार मेटासिड, बीचएसी डस्ट, मालथिन, प्याट्स, सेलफस, फ्लुराउनलगायतका औषधि रहेका छन् ।

कृषि सामग्री संस्थानको विषादी राख्दै आएको गोदामदेखि पूर्वपट्टि रहेको नेपाल राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने पाँच जना विद्यार्थीहरूको समेत खतरनाक रोगबाट मृत्यु भइसकेको छ । सो विद्यालयमा अध्ययन गर्न आउने केही

छात्रछात्रालाई पनि विभिन्न प्रकारका रोगले ग्रसित बनाएको कुरा विद्यालय सूत्रले जनाएको छ ।

यसै विषयलाई लिएर भू.पू. गाविस अध्यक्ष सहदेवबहादुर घिमिरेले वर्तमान कृषि राज्यमन्त्रीसमक्ष निवेदन दिएको र राज्यमन्त्री विष्णुविक्रम थापाले कारबाहीका लागि संस्थानलाई निर्देशन दिनुभएको थियो । तर कृषि सामग्री संस्थानका कीटनाशक औषधि विभागका जगन्नाथ दुलालले संस्थानसँग उक्त औषधि नष्ट गर्ने बजेट नभएकाले तालालाई त्यसको निवारण गर्न संस्थान असक्षम रहेको जानकारी दिनुभएको कुरा घिमिरेले समाचारपत्रलाई बताउनुभयो ।

समाचारपत्र, २०५४ साल फागुन २४ गते

विषादीको भण्डारले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर

कान्तिपुर समाचारदाता

वीरगन्ज, २८ फागुन । कृषि सामग्री संस्थान अञ्चल कार्यालय वीरगन्जले यहाँबाट ३० किलोमिटर उत्तर अमलेखगन्जमा स्टक गरी राखेको तीन सय ड्रम म्याद नाघेको औषधिले त्यस क्षेत्रका बासिन्दाहरूको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्न थालेको छ ।

प्रयोगमा आउन नसक्ने अवस्थामा रहेको उक्त औषधिको स्टकले अमलेखगन्ज वरिपरि जीउ चिलाउने, कालाज्वर, टीबी र छालाका रोगहरू प्रशस्त देखिन थालेका छन् । औषधिकै असरले अमलेखगन्जमा तीन जनाको मृत्युसमेत भएको स्थानीय बासिन्दाहरूको भनाइ छ ।

कृषि सामग्री संस्थान अञ्चल कार्यालय वीरगन्जले १३ वर्षअघि राजमार्गकै छेउमा ४ डी. पाँच ड्रम, एग्रीमाइसिन तीन ड्रम, एट्राजिन तीन ड्रम, वीएचसी २९ ड्रम, डी.डी.टी. १७ ड्रम, आग्रा नोमटकी चार ड्रम, अर्गेनोफोस्टेट भोल २३ ड्रम र पहिचान नभएको विषादी १ सय ४ ड्रमसहित करिब तीन सय ड्रमभन्दा बढी विषादी औषधिहरूमा खतराको संकेतयुक्त पाटी भुन्ड्याएको छ ।

प्रयोगमा आउन नसकेका ती औषधिहरू यसअघि पनि नष्ट गर्न खोजिएको तर स्थानीय बासिन्दाहरू, वातावरण पत्रकारहरू तथा मजदुर युनियनहरूको विरोधले त्यसो गर्न नसकेको कुरा कृषि सामग्री संस्थान वीरगन्जका प्रबन्धक सीताराम भट्टराई बताउनुहुन्छ । उहाँका अनुसार उक्त विषादीमध्ये केही ब्यायलरमा जलाएर र केही जमिनमा गाडेर नष्ट गर्नुपर्ने अवस्थाका छन् ।

जलाएर नष्ट गर्नुपर्ने विषादीका लागि हेटौँडा सिमेन्ट कारखाना र उदयपुर सिमेन्ट कारखानाले स्वीकृति जनाइसकेका थिए । तर पछि कारखानामा काम गर्ने मजदुरहरूले स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने भनी अज्ञानतावश विरोध गर्दा जलाउन नसकिएको कुरा प्रमुख भट्टराई बताउनुहुन्छ ।

त्यसैगरी केही वर्षअघि अमलेखगन्जकै जंगल छेउ एक/एक फिटको फरकमा औषधि गाड्ने प्रयास गरिएको तर जनावरहरूलाई प्रतिकूल असर पार्ने कारण दर्शाई वातावरण पत्रकारहरू र आरक्षक कर्मचारीहरूले विरोध गरेपछि त्यो कार्यक्रम पनि रद्द गर्नुपरेको भनाइ भट्टराईको छ ।

अमलेखगन्जका बासिन्दाहरू आफ्नो स्वास्थ्यमा गम्भीर असर परिरहेको

हुँदा उक्त विषादीहरू त्यहाँबाट तुरुन्त अन्यत्रै लगेर नष्ट गर्नुपर्ने माग गरिरहेका छन् । यसैबीच स्वास्थ्यमा परेको असरको मूल्यांकन गरी उचित क्षतिपूर्ति पाउन माग गरेको पनि बुझिएको छ ।

उक्त विषादी नष्ट गर्न अझै केही महिना लाग्ने भएको छ । नष्ट गर्ने कार्यका लागि करोडौँ रूपैयाँ लाग्ने उक्त रकम एसियाली विकास बैंकले ऋण सहयोगस्वरूप उपलब्ध गराउने भएको छ । त्यसै रकमबाट सम्पूर्ण विषादी के कसरी नष्ट गर्ने भन्नका लागि स्वदेश तथा विदेशको प्रयोगशालामा परीक्षण गर्न पठाइसकिएको छ । वैशाखसम्ममा रिपोर्ट आएपछि तत्काल नष्ट गरिने कार्यक्रम रहेको कुरा प्रमुख भट्टराई बताउनुहुन्छ ।

कान्तिपुर, २०५४ फागुन २९ गते

अमलेखगन्जको विषादी औषधि

जलाउँदा पनि समस्या, गाड्दा पनि समस्या

शत्रुघ्न नेपाल

बीरगन्ज, चैत ४ । बारा जिल्लाको अमलेखगन्ज गाविस वडा नं. १ हाइवे रोडमा अवस्थित कृषि सामग्री संस्थान नारायणी अञ्चल कार्यालयको गोदाममा राखिएका विषादी औषधिबाट प्रभावित भई मानिसहरूको मृत्यु तथा अन्य विभिन्न समस्या उत्पन्न भएका छन् ।

गोदाममा राखिएका विषादी औषधिहरू २४ डी. (४ ड्रम), एग्रिमाइटिन (३ ड्रम), एड्ट्राजिम (३ ड्रम), बीएचसी (२९ ड्रम), डी.डी.टी. (१७ ड्रम), डाइथेनजिड ७८ (२८ ड्रम), लिनडेन (३ ड्रम), अर्गानोमर्करी (४ ड्रम), आर्नोकोर्थेट भोल (२३ ड्रम) र पहिचान नभएको धुलो विषादी (११४ ड्रम) का कारण छारो रोग, चर्मरोग जस्ता रोगबाट पीडित भई मानिस र पशुहरूको मृत्यु हुने स्थितिसमेत उत्पन्न भएको छ ।

स्थानीय बासिन्दालगायत गाविसले समेत उक्त विषादी औषधिहरू त्यहाँबाट हटाई तत्काल समस्याको समाधानका लागि बारम्बार ताकेता गर्दै आएको परिप्रेक्ष्यमा सम्बन्धित निकायहरूका प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा आज एक अन्तर्क्रिया कार्यक्रम आयोजना गरियो ।

अन्तर्क्रियामा कृषि मन्त्रालयका प्रवक्ता पदमबहादुर सिंह, वाली संरक्षण महाशाखा कृषि विभाग शाखाका प्रमुख भरतप्रसाद उपाध्याय, कृषि सामग्री संस्थान महाशाखा बिक्री वितरण शाखाका प्रमुख जगन्नाथ दुलाल, स्थानीय गाविसका अध्यक्ष, बासिन्दाहरू, पत्रकार, प्रहरी प्रशासनका प्रतिनिधि तथा कृषिसँग सम्बन्धित विशेषज्ञहरूको उपस्थिति थियो । अन्तर्क्रियामा सहभागीहरूले गोदाम एवं विषादीको अवलोकन पनि गरेका थिए ।

गोदामघरमा खतराको सूचना भुन्ड्याएर थुपारिएको ३२४ कन्टेनर (५० मे. टन) विषादी आजभन्दा ७/८ वर्षअगाडि त्यसै राखिएकोमा यसलाई स्थानान्तरण अथवा नष्ट गर्ने कार्य नभएबाट उत्पन्न भ्रम निवारण गर्न र सरकारको दृष्टिकोण राख्न उक्त अन्तर्क्रिया कार्यक्रमको आयोजना गरिएको जानकारी दिइयो ।

“यो कीटनाशक औषधिमात्र हो”

अन्तर्क्रियामा कृषि मन्त्रालयका प्रवक्ता पदमबहादुर सिंहले भन्नुभयो-

“यो एउटा गम्भीर समस्या हो । तर सरकार यो समस्याको समाधानका लागि प्रयत्नशील छ ।” उहाँले अमलेखगन्जमा स्टक गरिएको विषादी औषधि कुनै विस्फोटक पदार्थ होइन, यो त कीटनाशक औषधिमात्र हो भन्दै ए/सीमार्फत नेपाल भित्रिएको यो विषादी दातृसंस्थाले अनुदान सहयोगमा उपलब्ध गराएको जानकारी दिनुभयो । “नेपालमा खपत नभएको र भित्रिएको दुई वर्ष पूरा भएकाले विषादी स्टक हुन गयो । कीटनाशक औषधिको समयावधि सामान्यतया दुई वर्ष हुने गर्छ,” उहाँको भनाइ थियो ।

जब यसलाई सुरक्षित राखिँदैन तब यो लिक भएर पानीमा मिसिँदा अथवा हावाअनुसार प्रसारित हुँदा मात्र यसले हानि पुऱ्याउने बताउँदै उहाँले तर अमलेखगन्जमा राखिएका विषादी औषधिहरू अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूप राखिएको हुँदा अझै १० वर्ष यत्तिकै राखिएमा पनि कुनै खतरा छैन भन्नुभयो ।

उहाँले यी विषादी दुई वर्षभित्रमा सरकारले कुनै पनि हालतमा नष्ट गर्नेछ भन्दै नष्ट नगरेमा एक महिनाअघि एसियाली विकास बैंकसँग भएको ऋण सम्झौताअन्तर्गत द्वितीय कृषि ऋण सहयोग रोक्का गरिने भएकाले सरकार आफैँ नष्ट गर्नेतर्फ क्रियाशील छ भन्नुभयो ।

वाली संरक्षण महाशाखा कृषि विभाग शाखाका प्रमुख भरतप्रसाद उपाध्यायले १९९१ मा भएको शिखर सम्मेलनपछि यो जागरुकता विश्वव्यापी रूपमा आएपछि नेपालमा पनि यसप्रति चिन्तन भएको र विषादी ऐन नियमावली ल्याइएको बताउनुभयो । उहाँले त्यसअघि नै नेपाल गएको उक्त विषादीमध्ये नेपालभरि नै स्टक रहेको १८० मे. टन विषादीमा १३० मे. टन गाडेर, स्प्रे गरी फालिएको र अहिले ५० मे. टनमात्र स्टक रहँदा चर्को विवाद उत्पन्न भएको बताउनुभयो ।

उहाँले नष्ट गर्ने सबैभन्दा सुरक्षित तरिका सिमेन्ट कारखानाको व्यापलर मेसिनमा विषादीलाई मट्टितेलले भिजाएर नष्ट गर्नु हो भन्दै यस विधिअनुसार पाकिस्तानमा आठ हजार मे. टन नष्ट गरी निरीक्षण गरिसकिएको छ भन्नुभयो । “तर हामीले हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा नष्ट गर्न खोज्दा १९९३ मा वातावरण समूह र स्थानीय बासिन्दाहरूले विरोध गरेपछि नष्ट गरिएको थिएन । त्यसअघि आधाभार जंगलमा गाडेर नष्ट गर्न खोजिँदासमेत विरोध भएपछि त्यहाँबाट फिक्केर स्टोर गरिएको हो,” उहाँको भनाइ थियो ।

उहाँले अमलेखगन्जको विषादी उदयपुरदेखि पूर्व चुरे पहाडसम्म स्प्रे गरेर नष्ट गर्न सकिने अवस्था रहेको र अर्को हाइटिन्सन लाइनको पोलमुनि गाडेर, स्प्रे गरेर नष्ट गर्न सकिने जानकारी पनि दिनुभयो ।

विषादी नष्ट गर्न लाखौंको खर्च

अमलेखगन्जमा स्टक गरिएको विषादीको मूल्य हालको मूल्यांकनअनुसार कति पर्छ भन्ने कुरा सरकारलाई थाहा छैन । प्रवक्ता पदमबहादुर सिंहले यसबारे अनभिज्ञता प्रकट गर्दै तर नष्ट गर्न ४०/५० लाख रुपैयाँ खर्च हुने बताउनुभयो ।

प्रवक्ता सिंहले भारतको मुम्बईमा बायर कम्पनीमा विषादी नष्ट गर्ने प्रविधि भए पनि त्यहाँ लाग्ने खर्चमा आइपर्ने समस्याका बारेमा सरकारी स्तरमा अध्ययन/अनुसन्धान नभएको बताउनुभयो ।

स्थानीय गाउँलेहरूको विरोध

विषादी भण्डारको निरीक्षण र कृषि मन्त्रालयस्तरबाट भएको अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा आउनुभएका प्रवक्ता सिंहलाई सहदेवबहादुर क्षेत्रीसमेतले एउटा ज्ञापनपत्र दिँदै उक्त विषादी ३५ दिनभित्र नहटाइएमा वैशाख ९ गतेदेखि अमलेखगन्जमा चक्काजाम गर्ने लिखित जनाउ दिएका थिए ।

गाउँलेहरू आफ्नो तीन सूत्रीय माग राख्दै विषादीले रोगाणुहरूको उपचार एवं स्वास्थ्य परीक्षण कृषि सामग्री संस्थानबाट गराई पाउनुपर्ने, विषादीले कालाज्वरलायत पेटका अन्य रोगहरूबाट प्रभावित भई मरेका परिवारलाई क्षतिपूर्तिको व्यवस्था हुनुपर्ने र गोदाम तत्काल खाली गरी ३५ दिनभित्र स्थानान्तरण गर्नुपर्ने माग राखेका छन् ।

एक महिनामा २८ जनाको अकाल मृत्यु

सहदेवबहादुर क्षेत्रीले आज अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा विषादीको कारण गएको माघ महिनामा मात्रै २८ जनाको अकाल मृत्यु भएको बताउनुभयो । उहाँले विषादीबाट कालाज्वर, पेट दुख्ने भई मृत्यु हुने गरेको बताउनुभयो ।

पूर्व-गाविस अध्यक्षसमेत रहनुभएका क्षेत्रीले मोतीलाल तामाङमात्रको घरमा एकै दिनमा स्वयं तामाङसमेत निजका छोरा र छोरीको मृत्यु भएको बताउनुभयो । त्यस्तै क्षेत्री स्वयं अध्यक्ष भएको बखत १० वर्षअघि आधाभार मझौमा विषादी औषधि जंगलमा गाडिँदा जंगलमा घाँसपात गर्न जाने मानिसहरू ठहरै हुने, बसमा यात्रा गर्ने राजमार्गका यात्रुहरू मुर्च्छित हुने, दूषित हावा चल्ने र जनावरहरू पनि घमाघम मर्ने गरेकाले त्यो विषादी पुनः गोदाममा राखिएको थियो ।

विषादीको त्रैमासिक रूपमा निरीक्षण हुने

प्रवक्ता सिंहले विषादीलाई दुई वर्षमा जसरी भए पनि नष्ट गरिने र त्यसका लागि १९९९ मा प्रक्रियाहरूको थालनी गरिने जानकारी दिनुभयो । उहाँले त्यसका

अतिरिक्त स्थानीय नेता, बासिन्दा र पत्रकारहरूको संलग्नतामा प्रत्येक तीन महिनामा विषादी भण्डारको निरीक्षण गरिने पनि बताउनुभयो ।

अहिलेसम्म विषादी किन नष्ट गरिएन ?

नेपाल ए/सी नामक विषादी औषधि उत्पादन गर्ने कारखाना वि.सं. २०२२-२४ सम्म सञ्चालन भएर बन्द भएपछि केही स्थानहरूमा त्यो विषादी काम नलाग्ने अवस्थामा रहेकाले विशेष निगरानीका साथ सिल गरेर स्टोर गरिएको थियो । त्यसैमध्येको स्टोर गरिएको एउटा स्थान हो अमलेखगन्ज । २०४२ सालमा सर्वप्रथम यो विषादीलाई आधाभार भन्ने जंगलमा नष्ट गर्ने प्रयास गरिएको थियो । तर यत्रो परिमाणको विषादी एकैपल्ट नष्ट गरिँदा त्यसको असर ३० किलोमिटर सम्मको क्षेत्रमा पर्ने हुँदा स्थानीय बासिन्दाहरूको विरोधमा नष्ट गर्ने कार्य स्थगित गर्नुपरेको थियो । त्यसपछि हेटौँडा सिमेन्टको ब्यायलरमा यसलाई नष्ट गर्ने प्रयास गरिँदा पनि विरोध भएपछि विषादी नष्ट गर्ने कार्य हालसम्म स्थगित रहेको जानकारी दिइएको हो ।

करिब एक अर्ब मूल्य बराबरको उक्त विषादी औषधि नष्ट गर्न ठूलो धनराशि खर्च हुने हुँदा हाल उक्त विषादीलाई नष्ट गर्न एसियाली विकास बैंकले सहयोगबापत रकम छुट्टयाएको कुरा कृषि सामग्री संस्थानका अञ्चल प्रमुख सीताराम भट्टराई बताउनुहुन्छ । उहाँ भन्नुहुन्छ- "यो विषादी गाड्दा पनि समस्या छ र जलाएर नष्ट गर्दा पनि समस्या छ ।

हिमालय टाइम्स, २०५४ साल चैत्र ५ गते

अमलेखगन्जको विषादीले चर्म रोग फैलियो, स्थानीय बासिन्दा आन्दोलनमा उत्रने

चन्द्रकिशोर भा

वीरगन्ज । कृषि सामग्री संस्थानले अमलेखगन्जमा भण्डार गरेको काम नलाग्ने कीटनाशक औषधिहरूका कारण त्यहाँ रोग फैलिन थालेपछि स्थानीय बासिन्दा आक्रोशित भएका छन् ।

संस्थानले ५० मेट्रिक टन विषादीलाई अमलेखगन्जमा रहेको आफ्नो गोदाममा ३ सय २४ वटा कन्टेनरमा राखेको छ । यिनै प्रयोगमा आउन नसक्ने विषादीका कारण अमलेखगन्जमा अहिले जीउ चिलाउने र छालाका अन्य रोगहरू फैलिएको दाबी स्थानीय बासिन्दाको छ ।

स्थानीय बासिन्दाले ती विषादीलाई नहटाइएमा वैशाख ९ गतेदेखि आन्दोलनमा उत्रने धम्की सरकारी पक्षलाई दिइसकेका छन् । कृषि सामग्री संस्थान वीरगन्जका प्रबन्धक सीताराम भट्टराईका अनुसार केही वर्षअघि अमलेखगन्जकै जंगल छेउ एक, एक फिटको फरकमा औषधि गाड्ने प्रयास गरिएको थियो । तर जनावरहरूलाई प्रतिकूल असर पर्ने कारण देखाएर वातावरण पत्रकारहरू र आरक्षका कर्मचारीहरूले विरोध गरेपछि त्यो कार्यक्रम पनि रद्द गर्नुपरेको थियो ।

विशेषज्ञहरूका अनुसार नेपालमा अहिले निजी क्षेत्रबाट के कस्ता विषादी भिकाइन्छ, के कसरी प्रयोग तथा नष्ट गरिन्छ भन्नेबारे स्पष्ट निगरानी तथा अनुगमन भएको पाइँदैन । हाल कृषि सामग्री संस्थान, कपास विकास समिति तथा कृषि अनुसन्धान परिषद्का विभिन्न गोदाममा रहेका म्याद नाघेका विषादीहरू सुरक्षित ढंगले नष्ट गर्न उपयुक्त प्रविधि नेपालमा छैन । त्यसैले यस्तो केही विषादी नष्ट गर्न फेरि विदेशमै पठाउनुपर्ने भएको छ । नेपालमा विगत केही वर्षयतादेखि खेतबारीमा कीरा मार्न वा अन्य प्रयोजनका लागि कतिपय मुलुकमा प्रतिबन्ध लगाइएका विषादीहरू पनि प्रयोग गर्ने गरिएको र तराई (भारतीय सिमानाका) क्षेत्रमा र देशका अन्य भागमा ठूलो परिमाणमा यस्ता विषादीहरू निजी वितरण र प्रयोग गरिने गरेको छ ।

विगतमा नेपालमा रहेका यस्ता विषादी नष्ट गर्न फिनल्यान्ड सरकारले पनि चासो देखाएको थियो । यसका लागि अहिले वार्ता भइरहे पनि सहयोगको सम्भावना स्पष्ट भएको छैन । तर एसियाली विकास बैंकले भने विषादी व्यवस्थापन योजनाका लागि प्राविधिक सहयोगस्वरूप एक लाख अमेरिकी डलर बराबरको

सहयोग उपलब्ध गराएको छ । जसअन्तर्गत विषादी नष्ट गर्नेलगायत यससम्बन्धी व्यवस्थापनका लागि पूर्वाधार विकास तथा ऐन कानूनको कार्यान्वयनजस्ता कुरा परेका छन् ।

नेपाल वातावरण पत्रकार समूहको प्रतिवेदनअनुसार, सन् १९८९ देखि १९९३ को अवधिमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमले विषादी नष्ट गर्न ५ लाख ७७ हजार अमेरिकी डलर बराबरको सहयोग उपलब्ध गराएको थियो । एसियाली विकास बैंकको पहिलो कृषि ऋण कार्यक्रमअन्तर्गत नै सञ्चालित विषादी नष्ट गर्ने कार्यक्रममा जम्मा ११४ मेट्रिक टन भण्डार गरेर राखिएको छ । सो अवधिमा ती विषादीहरू विराटनगर, जनकपुर, रुपन्देही सालभण्डी, अमलेखगन्ज तथा नेपालगन्जमा नष्ट गरिएको थियो । यसरी नष्ट गर्ने क्रममा केही विषादी गाडिएको, जलाइएको र केही पुनः प्रयोग गरिएको थियो । त्यस बखत विषादी नष्ट गर्दा विषादी नष्ट गरिएका क्षेत्रमा त्यसबाट नकारात्मक असर परेको र अमलेखगन्जमा गोदाम गरिएका त्यस्ता विषादीहरू अहिले असुरक्षित अवस्थामा रहेको छ ।

विषादी नष्ट गर्ने सबैभन्दा सुरक्षित तरिका सिमेन्ट कारखानाको ब्यालर मेसिनमा विषादीलाई नष्ट गर्नु हो । तर अगस्ट १९९१ मा हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा नष्ट गर्न खोज्दा वातावरण समूह र स्थानीय बासिन्दाहरूले विरोध गरेपछि नष्ट गरिएको थिएन ।

वाली संरक्षण महाशाखा, कृषि विभाग शाखाका प्रमुख भरतप्रसाद उपाध्यायले अमलेखगन्जको विषादी उदयपुरदेखि पूर्व चुरे पहाडसम्म सरेर नष्ट गर्न सकिने अवस्था रहेको र अर्को हाइटेन्सन लाइनको पोलमुनि गाडेर सरेर नष्ट गर्न सकिने जानकारी दिनुभएको छ ।

निरीक्षण टोली

अमलेखगन्जको विषादीसम्बन्धी यथार्थ जानकारी लिन र वास्तविकताको अध्ययन गर्न चैत्र ४ गते कृषि मन्त्रालयबाट भरतप्रसाद उपाध्याय, पद्मबहादुर सिंह, जगन्नाथ दुलाल सहभागी भएको एक टोलीले स्थलगत निरीक्षण गरेको थियो । स्थानीय जनताले ३५ दिनभित्र सो औषधि त्यहाँबाट नहटाइएमा आउँदो वैशाख महिनाको ९ गतेदेखि चक्काजाम गरिने अल्टिमेटम पनि बुझाएका थिए । सहदेव क्षेत्रीले प्रस्तुत गर्नुभएको अल्टिमेटममा माघ महिनामा मात्र उक्त औषधिको प्रकोपले १२ जना मानिस भरेका, त्यसमा पनि एकै दिन एकै परिवारमा ३ जनाको ज्यान गएको कुरा गर्दा सबै आश्चर्यचकित भएका थिए ।

निरीक्षण दलले बताएअनुसार, दोस्रो कृषि ऋणको अनुदान प्राप्त गर्न सो औषधि नष्ट गरिसक्नुपर्ने कुरा अन्तर्राष्ट्रिय दातृ संस्थाले राखेकाले सरकारले त्यसलाई नष्ट गर्ने उपायहरूको अध्ययन गरिरहेको छ ।

कृषि मन्त्रालयका प्रवक्ता पद्मबहादुर सिंहले विषादीलाई दुई वर्षमा जसरी भए पनि नष्ट गरिने र त्यसका लागि १९९९ मा प्रक्रियाहरूको थालनी गरिने जानकारी दिनुभयो । उहाँले त्यसका अतिरिक्त स्थानीय नेता, बासिन्दा र पत्रकारको संलग्नतामा प्रत्येक तीन महिनामा विषादी भण्डारको निरीक्षण गरिने पनि बताउनुभयो ।

देशान्तर साप्ताहिक, २०५४ साल चैत ९ गते

जताजतै विषैविष

नेपालका तराईमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्म छरिएर रहेका संस्थानका गोदामहरूमा भन्डै ७० टन विषादी खतरा बोकेर बसिरहेका छन् । यहाँ भोपालकाण्ड दोहोरियो भने हामीले आश्चर्य मान्नुपर्दैन ।

मोहन मैनाली

नेपालले घातक विषादी लामो समयसम्म थुपारेर राख्ने काममा विश्व कीर्तिमान कायम गरेको छ भनेर डा. जेम्स लिट्सिंगरले भन्दा पाँचतारे होटलमा आयोजित गोष्ठीका सहभागीहरू गलल्ल हाँसेका थिए । एसियाली विकास बैंकको परामर्शदाताका हैसियतमा नेपालमा पुराना विषादीको समस्याको अध्ययन गरिरहेका डा. लिट्सिंगरले भनेभैं नेपालमा घातक विषादीहरू प्रयोग गर्न नहुने भएपछि नष्ट गर्ने चलन छैन । पुरातात्विक वस्तुभै तिनलाई थन्क्याएर राख्ने गरिएको छ । अहिले नेपालका विषादी गोदाममा संसारमा उत्पादन हुन छाडेका विषादीहरू पनि अलपत्र पारेर राखिएका छन् ।

काठमाडौंको खुमलटारस्थित नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्को गोदाम यस्तै खतरायुक्त विषादी गोदाममध्येको एक हो । परिषद्को कीटविज्ञान शाखाको गोदाममा दुई ट्रकजति काम नलाग्ने विषादी छन् । भोल र धुलो दुवै किसिमका यी विषादीहरूका बट्टा र भाँडा खिया परेका छन्, बिको खुलेका छन् । विषादी भूईँभरि पोखिएको छ । अहिलेकै अवस्थामा गोदामभित्र पस्ने आँट कसैले गर्दैन । अत्यन्त घातक विषादी अलपत्र पारेर राखिएको यस गोदामभित्र पस्न चाहिने सुरक्षाका साधनहरू पनि छैनन् ।

यी विषादीहरू २५/३० वर्ष पुराना हुन् । यी विषादी नेपालको कृषि विकासमा योगदान पुगोस् भनेर दाताहरूले दिएका हुन् । यी विषादीले नेपालमा कृषि उत्पादन बढाउन कुनै सहयोग नगरेको मात्रै हैन अहिले यिनलाई कसरी धुल्याउने भनेर ठूलो चिन्ता छ ।

अनुसन्धान परिषद्कै प्लान्ट प्याथोलोजी विभागको गोदाममा अझ घातक मिथाइल ब्रोमाइड नामक ग्यास १५ वर्षभन्दा पहिलेदेखि राखिएको छ । चार फिट अग्ला १२ वटा सिलिन्डरमा खतरनाक विषादी राखिएको गोदाममा कुनै किसिमको दुर्घटना भयो भने त्यसको परिणाम काठमाडौंका लागि भयावह हुनेछ ।

यस्तैगरी, पश्चिम नेपालमा कपास खेतीको विकास गर्न भनेर गठित कपास विकास समितिले पनि आफ्नो गोदाममा १० हजार लिटर विषादी थुपारेर राखेको

छ । यी विषादी कपास खेतीमा प्रयोग गर्न म्याद नाघेका भनेर समितिको कार्यालय बर्दियामा थुपारेर राखिएका छन् । कपास विकास समितिले यी विषादी ३४ लाख रुपैयाँमा किनेको थियो । यिनलाई नष्ट गर्न कति पैसा खर्च गर्नुपर्ने हो, अनुमान गर्न गन्धो छ ।

विष मुख्य कारोबारको विषय नभएका संस्थाहरूको यो हालत छ भने लामो समयसम्म विष किन्ने र बेच्ने मुख्य काम लिएको कृषि सामग्री संस्थान त पुराना विषादी राख्ने मामलामा भन्नु बढ्नाम छ । नेपालका तराईमा पूर्वदिखि पश्चिमसम्म छरिएर रहेका संस्थानका गोदामहरूमा भन्डै ७० टन विषादी खतरा बोकेर बसिरहेका छन् ।

राख्दा पनि खतरा...

तेइस सय लिटर भोल र आठ टन धुलो विषादी राखिएको कृषि सामग्री संस्थानको एउटा गोदाम नेपालगन्ज बजारमा छ । कृषि मन्त्रालय अन्तर्गतको विषादी बोर्डले तयार गरेको मापदण्डलाई आधार मान्ने हो भने यो गोदाम विषादी राख्न एकदमै अनुपयुक्त छ । यो गोदाम बजारको बीचमा छ । गोदामभित्र विषादी राखिएको छ, आँगनमा काठ । गोदामको एउटा कोठामा कृषि सामग्री संस्थानको स्वामित्वका विषादी राखिएका छन् भने अर्को कोठामा साफा संस्थाका सामानहरू । विषादी हवाँस्ते गन्हाउने, गोदामसँगै जोडिएको कोठामा मान्छे बस्ने गर्छन् । उनीहरू गोदामको हातामा रहेको ट्युबवेलको पानी खान्छन्, त्यही पानीले नुहाउँछन् । कृषि सामग्री संस्थान र साफा संस्थाका बीचमा गोदामको स्वामित्वको विषयलाई लिएर लामो समयदेखि झगडा चलदै आएको छ ।

नेपालगन्ज बजारलाई बितेका केही वर्षयता मुसलमान र हिन्दुहरूले धर्मयुद्ध गर्ने थलो बनाएका छन् । हत्या, लुटपाट, आगलागी, कफर्यु नेपालगन्जका लागि आकस्मिक कुरा होइनन् नियमित बनेका छन् । यस्तो रणभूमिमा रहेको विषादी भण्डारले नेपालगन्जलाई नराम्रो असर पार्न सक्छ ।

कपास विकास समितिको गोदाममा रहेका विषादी पनि सुरक्षित तवरले राखिएका छैनन् । गोदामभित्र विषादी पोखिएका छन् । "सामान्यतया, प्रयोग गर्न नहुने भनेपछि व्यवस्थित ढंगले नराख्ने चलन हामीकहाँ छ," कपास विकास समितिका परियोजना प्रबन्धक सचेतबहादुर नेपालीको यस भनाइले विषादी गोदामको व्यवस्थापनको अवस्था झल्काएको छ ।

कृषि सामग्री संस्थानको अमलेखगन्जस्थित गोदाममा रहेका ५० मेट्रिक टनभन्दा बढी विषादी अझ बढी खतराजनक छन् । यी विषादी राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम र एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा श्री ५ को सरकारले केही वर्षअगाडि

नेपालका विभिन्न भागबाट भेला गरेर यहाँ राखिएका हुन् । केहीलाई छाडेर यी विषादी हेटौँडा सिमेन्ट कारखानाको भट्टीमा डढाउने प्रयास असफल भएपछि यिनलाई डुममा हालेर राखिएको हो ।

तीस-चालीस वर्ष पुराना यी विषादीहरूको रासायनिक गुण निर्माण हुँदाको अवस्थामन्दा विप्रेको छ । एसियाली विकास बैंकको कन्सल्टेन्सी टोलीका अनुसार कहिलेकाहीँ विषादीको यस्तो परिवर्तित स्वरूप निर्माण हुँदाको अवस्थाको भन्दा खतरनाक हुन्छ । सो टोलीका अनुसार, भोल विषादीमध्ये घेरैजसोमा विषादीको मात्रा बढी अर्थात् ८५ प्रतिशतसम्म पाइएको छ । (प्रयोगमा आउने विषादी अन्य पदार्थसँग मिसाइएको हुन्छ- जसको मात्रा विषादीपिच्छे भिन्न-भिन्न हुन्छ ।) अहिले डुममा राखिएका यस्ता विषादीले डुम छेडेर बाहिर निस्कने सम्भावना छ । एसियाली विकास बैंकको टोलीले यस्ता विषादीलाई ६ महिनाभित्र पुनः प्याकिङ गर्नु एकदमै आवश्यक ठहर्‍याएको छ ।

भोल विषादीहरू पेट्रोलजस्तै सजिलैसँग बल्ने पदार्थसँग मिसाइएका हुन्छन् । अमलेखगन्जमा राखिएका केही विषादीहरू सजिलैसँग आगोले टिप्ने खालका छन् । विषादी गोदाम अमलेखगन्जको बीच बजारमा पूर्व-पश्चिम राजमार्गको छेउमा छ । गोदामको आँगनमा उमेका झारमा सुख्खा याममा आगो लाग्नु सामान्यजस्तै बनेको छ ।

संसारका विभिन्न भागमा रहेका विषादी गोदाममा आगो लागेका घटनाहरूका आधारमा यस गोदामका विषादीबाट पनि स्थानीय मानिस र वातावरणलाई उत्तिकै खतरा छ भन्न सकिन्छ । निजी क्षेत्रमा सञ्चालित नेपाल इन्भारोमेन्ट एन्ड साइन्टिफिक सर्भिसेजका डा. तोरण शर्माका अनुसार "नेपालमा विषादी भण्डारको अवस्था भयावह छ । यहाँ भोपालकाण्ड दोहोरियो भने हामीले आश्चर्य मान्नुपर्दैन ।"

सन् १९८४ को डिसेम्बर महिनामा भारतमा युनियन कारवाइड नामक विषादी कारखानामा मिथाइल आइसोसाइनेट नामक विषालु ग्यास चुहिँदा कम्तीमा पनि सात हजार मानिसको ज्यान गएको थियो भने साढे तीन लाख मानिस घाइते भएका थिए । त्यस दुर्घटनाले गर्दा अहिलेसम्म पनि त्यहाँका मानिस तथा पशुपक्षीले रोगी जीवन बिताउनुपरेको छ ।

कृषि मन्त्रालयका प्रवक्ता नारायण रेग्मीका अनुसार "विषादी पूर्णसुरक्षित तवरले भण्डार गर्ने कुनै उपाय छैन ।"

धुल्याउँदा पनि खतरा...

नेपालमा सन् १९८९ देखि नै प्रयोग गर्न नमिल्ने भनिएका विषादीहरू

धुल्याउने काम थालिएको हो । राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम र एसियाली विकास बैंकले यस कामसमेतका लागि ५ लाख ७७ हजार अमेरिकी डलर बराबरको रकम खर्च गरेका थिए । यस कामको जिम्मा पाएको न्युजिल्यान्डको एन्जडेक लिमिटेडले ११४ टन विषादी पुनः प्रयोग गरेर, नयाँ विषादी बनाएर, जंगलमा छर्केर र गाडेर धुल्याएको थियो । स्थानीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतले आवाज उठाएका कारण हेटौँडा सिमेन्ट कारखानामा जलाउन ठीक पारिएको विषादी अमलेखगन्जको गोदाममा राख्नुपरेको थियो ।

श्री ५ को सरकारले गत वर्षको नोभेम्बरको अन्त्यतिर यी विषादी धुल्याउन एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा कृषि विभागद्वारा तयार पारिएको योजनालाई स्वीकृति दिएको छ । यस योजनाअनुसार नोभेम्बर १९९७ देखि फेब्रुअरी १९९८ सम्म योजना कार्यान्वयन समिति गठन गर्ने, विषादी धुल्याउने कामको तयारीका लागि आवश्यक सुरक्षा सामग्री खरिद गर्ने र यस काममा संलग्न हुने मानिसहरूलाई तालिम दिने काम गरिनेछ । जनवरी १९९८ देखि सन् २००० अक्टोबरसम्ममा विषादी गोदाम निरीक्षण, विषादी रिप्याकिङ र सफाई गर्ने, वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्ने, सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, विषादी धुल्याउने र विषादी धुल्याइसकेपछि त्यसको प्रभाव हेर्ने काम गरिनेछ ।

जतिसुकै सावधानी र जुनसुकै प्रक्रिया अपनाए पनि विषादी धुल्याउने काम बिल्कुलै सुरक्षित भने हुन सक्दैन । डा. लिट्सिंगरका अनुसार विषादी धुल्याउने पूर्ण सुरक्षित उपाय छैन । जसरी भए पनि यसलाई धुल्याउँदा त्यसको केही न केही असर त परी नै हाल्छ ।

यस्ता कामबाट केही न केही असर पर्नु त स्वाभाविक नै हो तर आवश्यक सावधानी र सही उपाय नअपनाउँदा यस्तो विषादी धुल्याउने कामबाट ठूलो असर पर्ने हो कि भन्ने शंका सबैमा उत्पन्न भएको छ । सन् १९९० मा विषादी धुल्याउन प्रयोग भएको तरिकाले सबैतिरका मानिसहरूलाई सशक्तित्व तुल्याएको छ । त्यतिबेला विषादी धुल्याउने क्षेत्रका मानिसलाई यससम्बन्धी कामको जानकारी दिइएको थिएन । पश्चिम नेपालको जंगलमा विषादी छर्ने काममा संलग्न कृषि सामग्री संस्थानका एक अधिकृत अहिले पनि "स्थानीय बासिन्दालाई थाहै नदिईकन झ्यापभुप पारेर विषादी छरेकोमा गर्व गर्छन् । अमलेखगन्ज छेउको जंगलमा चर्ने बस्तुहरू मरेको गुनासो अमलेखगन्जवासीहरू अहिले पनि गरिरहेका छन् ।

विषादी जलाउन ठिक पारिएको हेटौँडा सिमेन्ट फ्याक्ट्रीका मजदुर नेता चित्र केसीका अनुसार त्यतिबेला सैनिक र प्रहरीको बल लिएर विषादी जलाउन खोजिएको थियो ।

विषादी जलाउनेसम्बन्धी कामकारवाही केन्द्रदेखि लिएर स्थानीय तहसम्म र पत्रकारदेखि सम्भावित पीडित पक्षसम्म सबैका लागि गोप्य राखिएको थियो- जुन भर्खरै प्राप्त नेपाली प्रजातन्त्रको आकांक्षाको बिल्कुलै विपरीत थियो । त्यतिबेला पर्याप्त अध्ययनबिना नै विषादी धुल्याउने काम भएको/गर्न खोजिएको थियो । विषादी धुल्याउने कामको विरोध भएपछि पुनरावलोकनका लागि आएका विदेशी विशेषज्ञ स्टेभेन डिवन्तले सिमेन्ट कारखानामा जलाउने निर्णय गर्नुअघि पर्याप्त अध्ययन नभएको निष्कर्ष निकालेका थिए । यसबाहेक त्यतिबेला अपराधिक हदसम्मका लापरवाही पनि गरिएका थिए । हाल तयार गरिएको विषादी धुल्याउने योजनाका अनुसार, त्यतिबेला अमलेखगन्ज जंगलमा सिफारिस गरिएभन्दा १० गुणा बढी मात्रामा विषादी छरिएको थियो । गाड्न नहुने भनिएको डेढ टन मर्करी कम्पाउन्ड गाड्नेको पाएपछि डिवन्तले ती विषादी फिकेर गोदाममा ल्याउन लगाएका थिए ।

यस्तो पृष्ठभूमिमा गरिन लागेको विषादी धुल्याउने कामप्रति विषादी धुल्याउने सम्भावित ठाउँका मानिसहरू सशक्तित्व छन् । हेटौँडा र उदयपुर सिमेन्ट कारखानाका मजदुर र कारखाना वरपरका मानिसहरू अहिले सिमेन्ट कारखानामा यस्ता विषादी डढाउँदा कस्तो असर पर्ला भनेर डराइरहेका छन् ।

विषादी छर्ने सम्भावितमध्येको एक भनिएको कपास विकास समितिको बर्दियास्थित अनुसन्धान फार्मका कर्मचारीहरू फार्म हेर्न जाने पत्रकार, बकिल वा जोसुकै मानिसलाई एउटा प्रश्न नबिराईकन सोध्ने गर्छन्- "यहाँ विषादी छरेर धुल्याउन उचित होला त ?" आफूले काम गर्ने फार्ममा विषादी धुल्याउँदा पछि कस्तो परिणाम आउँछ भन्ने कुरासँग उनीहरू निकै सतर्क छन् ।

सबै अप्ट्यारा र विश्वासको संकटलाई विषादी धुल्याउने योजना बनाउँदा ध्यान दिइएको दावी गरिएको छ । कृषि मन्त्रालयका प्रवक्ता रेग्मीका अनुसार, स्थानीय बासिन्दा, मजदुरका साथै यससम्बन्धी चासो राख्ने सबैलाई यस कामसम्बन्धी सबै जानकारी उपलब्ध गराउने, सम्पूर्ण प्रक्रियामा उनीहरूलाई सहभागी गराउने र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नेजस्ता कामहरू प्रस्ताव गरिएका छन् ।

तर यी काम विश्वसनीय ढङ्गले गरिन्छन् भन्ने कुराप्रति सरकारबाहिर बस्ने मानिसहरू शंका गर्छन् । "हामीकहाँ सरकारी हाकिमहरूले (आफ्नै मन्त्रालयसँग सम्बन्धित, पछि आफैले निर्णय गर्नुपर्ने विषयमा पनि) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्ने चलन छ । यसो भयो भने शंका, उपशंका अझ बढ्नु स्वाभाविक हो," डा. शर्मा यी सबै काममा निष्पक्ष मानिसहरूको संलग्नता आवश्यक छ भन्नुहुन्छ ।

१९९७ को अप्रिलमा यी विषादी धुल्याउने कामप्रति नेपाल अचम्मलागदो गरी संवेदनशील देखिएको छ । नेपालमा विषादीसम्बन्धी काम कुरा हेर्ने कृषि मन्त्रालयको विषादी समितिले मे, १९९४ देखिका तीन वर्षका तीनवटा बैठकमा

दुईवटा निर्णय गरेको थियो । विषादी ऐन लागू गराउने तयारी गर्नुपर्ने महत्त्वपूर्ण समयमा बोर्डले यससम्बन्धी धेरै निर्णय गर्नुपर्छ । तर समितिको पहिलो बैठकले विषादी ऐन कार्यान्वयन गर्न महत्त्वपूर्ण कुराहरूलाई त्यसै छाडेर एउटा मात्र निर्णय गर्‍यो- त्यो पनि व्यापारीको हितमा- भविष्यमा दर्ता नहुने विषादी एक वर्षसम्म बिक्री गर्न दिने भन्ने ।

यसको १४ महिनापछि बसेको समितिको दोस्रो बैठकमा पनि यही निर्णय दोहोर्‍याइयो । अक्टोबर १९९६ को बैठकमा प्राविधिक र कानुनी उपसमिति बनाउने निर्णय भयो । १९९७ अप्रिलमा मात्र बोर्ड सक्रिय भएको छ । श्री ५ को सरकारका अधिकारीहरू विषादी धुल्याउने कामप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दैछन् ।

तर यी सबै सक्रियता र चिन्ता नेपालमा डरलाग्दो अवस्थामा रहेका विषादीले सिर्जना गरेको होइन रहेछ भन्ने कुरा अहिले आएर प्रमाणित भएको छ । सरकारका काम, कारवाही र सोचाइमा परिवर्तन गर्ने प्रेरणा त एसियाली विकास बैंकबाट पो आएको रहेछ । नेपाल र एडीबीबीच केही समययता दोस्रो कृषि कार्यक्रम ऋणसम्बन्धमा छलफल हुँदा सो ऋणसम्बन्धमा एडीबीको बोर्डले विचार गर्नुअघि नेपालले विषादी धुल्याउन एडीबीद्वारा निर्मित योजनालाई अनुमोदन गर्नुपर्ने शर्त राखेको छ । एडीबीबाट दोस्रो कृषि कार्यक्रमअन्तर्गत ऋण पाउन आवश्यक शर्त पूरा गर्न अनुमोदन गरिएको विषादी धुल्याउने योजना कार्यान्वयन चरणमा (ऋण पाइसकेपछि) सरकार संवेदनशील हुन छाडेको छ ।

तर कृषि मन्त्रालयका प्रवक्ता यसमा शंका गर्नुपर्दैन, सरकार यस काममा संवेदनशील छ, भन्नुहुन्छ । तर सो योजनाअनुसार सन् १९९८ को फेब्रुअरीसम्ममा विषादी गोदामको निरीक्षण गर्ने, विष धुल्याउने समिति गठन गर्ने, विषलाई पुनः प्याकिङ गर्न आवश्यक सुरक्षा सामग्री खरिद गर्ने, त्यसका लागि कर्मचारीलाई तालिम दिने, विष पुनः प्याकिङ गर्ने र विष धुल्याउन प्रस्ताव गरिएका विभिन्न उपायको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्न आवश्यक गृहकार्य गर्ने काम गरिसक्नु पर्छ । तर सरकारले अहिलेसम्म यीमध्ये कुनै पनि काम गरेको छैन ।

उता कृषि मन्त्रालयका अधिकारीहरू हालै अमलेखगन्ज जाँदा त्यहाँका मानिसहरूले त्यहाँ राखेका विषादी तुरुन्त हटाउन दबाव दिएका छन् । तर सरकारी अधिकारीहरूले ती विषबाट स्थानीय बासिन्दालाई कुनै खतरा छैन भनेर असत्य कुरा बोलेर फर्किएका छन् । यसरी स्थानीय बासिन्दालाई ढाँट्ने काम गरिरहेका खण्डमा सरकारले भनेका सत्य कुरा पनि स्थानीय बासिन्दाले नपत्याउने अवस्था सिर्जना हुन्छ । त्यसो भएमा विषादी धुल्याउने योजनापूर्ण असफल हुनेछ ।

नेपालले पुराना विषादीको हालको समस्या सफलतापूर्वक हल गर्‍यो भने पनि भविष्यमा थोरै मात्रामा भए पनि विषादी धुल्याउने समस्या आइरहन्छ भन्ने कुरामा

कृषिसँग सम्बन्धित मानिसहरू सहमत छन् । विषादी ऐनलाई कार्यान्वयन गर्ने हो भने विषादी निरीक्षकले विभिन्न व्यापारी/निकायबाट जफत गर्ने विषादीको मात्रा वर्षेनी ५ देखि १० टन हुने अनुमान गरिएको छ । श्री ५ को सरकारअन्तर्गतका विभिन्न समिति र निगमहरूमा आवश्यकताअनुसार मात्र विषादी खरिद गर्ने बानी बसाउन निकै गान्हो भैरहेको छ । विषादी रजिस्ट्रार ईश्वर रिजालका अनुसार विषादी समितिलाई कस्तो विषादी उत्पादन, आयात र प्रयोग गर्ने अनुमति दिने भन्ने कुरा मात्र निर्णय गर्ने अधिकार छ । कसैले आयात गर्न लागेको विषादी साँच्चिकै आवश्यक छ कि छैन भन्ने कुरा हेर्ने र आवश्यक नभए त्यसलाई रोक्ने निकाय छैन ।

यसरी आउने विषादी अत्यन्त विषालु नै हुन्छन् किनभने नेपालले यस्ता विषादीहरूको उत्पादन, आयात र प्रयोग गर्ने कानुनी रूपमा अनुमति दिएको छ । पूर्व विषादी रजिस्ट्रार डा. भीमसेन के.सी.का अनुसार विश्व स्वास्थ्य संगठनले अत्यन्त विषालु र विषालुको श्रेणीमा राखेका विषादी नेपालमा प्रयोग गर्न नदिने हो भने सम्भवतः नेपालमा विषादी नै हुँदैन ।

विभिन्न गैरसरकारी संस्था र विशेषज्ञहरूले यस्ता विषादीमाथि प्रतिबन्ध लगाउनुपर्ने माग गरिरहेका छन् । विषादी समितिले यस्ता विषादीमा प्रतिबन्ध लगाउँदा विभिन्न जिल्लामा कस्तो अवस्था आउँछ भनी सोझा विषादी ऐन कार्यान्वयन गराउन जिल्लास्तरमा जिम्मेवार सरकारी अधिकारी विषादी निरीक्षकहरूले भयावह स्थिति उत्पन्न हुने कुरा बताएका छन् । उनीहरूका अनुसार किसानहरूले अत्यधिक मात्रामा प्रयोग गर्ने विषादी यस्तै श्रेणीमा पर्ने हुनाले यस्ता विषादीमा प्रतिबन्ध लगाउँदा ऐन कार्यान्वयन गर्न अप्ठ्यारो पर्छ ।

“रोगको उपचार पत्ता नलागेको अवस्थामा त हामीले रोग लाग्न नदिने सजिला उपाय अपनाएनौं भने उपचार पत्ता लागेपछि हामी के गरौंला ?” हेटौँडा सिमेन्ट कारखानाका मजदुर नेता चित्र के.सी.का विचारमा विषादी धुल्याउने काम एकपटक सफलतापूर्वक भयो भने विषादीको कारोबार गर्नेहरूमा विषादी थुपार्ने प्रवृत्ति बढ्दै जान्छ ।

विषादी रजिस्ट्रार रिजालका अनुसार अहिले विषादीको कम प्रयोग गर्ने प्रणालीलाई प्रोत्साहन दिइएको छ । कपास विकास समिति र तरकारी उत्पादन गर्ने किसानहरूको पनि भनाइ यस्तै छ । सरकारका नीतिहरूले पनि यसै भन्छन् । तर तिनको कार्यान्वयन गर्ने बेलामा, बजेट छुट्याउने बेलामा भने अर्कै नीतिले काम गर्छ । विषादी रजिस्ट्रारको कार्यालय र बाली नियन्त्रण महाशाखा बजेट नभएर आवश्यक कर्मचारी र सुविधा अभावको पीडा भोगिरहेछ । कृषि मन्त्रालयले विषादी कम गर्ने विषयमा प्रस्ताव गरेको तालिम कार्यक्रमका लागि अर्थ मन्त्रालयले जहिल्यै पनि बजेट काट्ने गर्छ । सरकारले रासायनिक विषादीको कारोबारमा भ्याट छुट

दिएको छ । तर कीरा नियन्त्रण गर्ने गैररासायनिक उपायमा भने भ्याट छुट दिएको छैन । सरकारले जानेर वा नजानीकन रासायनिक विषादीलाई प्रोत्साहन दिने पुरानो चलन छोडेको छैन ।

कसरी थुप्रिए यी विषादी ?

आवश्यकभन्दा बढी मात्रामा खपत भएर र खरिद भएका विषादी प्रयोग गरी नसक्दै तिनको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लागेर संसारमा पुराना विषादीको समस्या आउने गरेको छ । तर नेपालमा थुप्रिएका कुनै पनि पुराना विषादीमा प्रयोग गर्ने म्याद नाघ्नुअघि प्रतिबन्ध लगाइएको थिएन । नेपालमा यो समस्या नचाहिने विषादी खरिद गर्ने वा दान लिने चलनले गर्दा नै सिर्जिएको हो ।

नेपालले सन् १९५१ मा आफूलाई विश्वका सामु खोलेपछि स्वास्थ्य र कृषिका क्षेत्रमा दानका रूपमा विदेशीहरूबाट विषादी भित्रिन थाल्यो । नेपालको उर्वर फाँट तराईमा औलो नियन्त्रण गर्न र कृषि उत्पादन बढाउन विषादीलाई एकमात्र विकल्प ठानेर प्रयोग गरियो । चिया र कपासजस्ता बढी विषादी प्रयोग हुने वस्तुहरूको उत्पादनमा सरकारी स्तरबाट जोड दिइयो । सरकारले सम्पूर्ण कृषि उत्पादन बढाउन विषादीको प्रयोग गर्ने महत्वाकांक्षी योजना बनायो र त्यहीअनुसार विषादी खरिद गरियो । सन् १९८१-८७ बीचमा लक्ष्यको ४० प्रतिशतभन्दा कममात्र विषादीको बिक्री भयो ।

कृषि मन्त्रालयका विशेष सचिव जगदीशचन्द्र गौतमका अनुसार यो मानव निर्मित समस्या हो । "हामी कृषिसम्बन्धी प्रचार-प्रसार गर्ने र विषादीको व्यापार गर्ने मानिसहरूको अज्ञानताका कारण उत्पन्न समस्या हो ।" गौतमले भनेजस्तो अज्ञानता एउटा कारण हो तर लापरवाही र विषादी खरिद गर्नेहरूले खरिद गर्दा पाउने आर्थिक लाभ पनि यस समस्याका लागि उत्तिकै जिम्मेवार छन् । त्यसैले विषादीको वास्तविक रुपबारेमा थाहा पाउनेवित्तिकै यो समस्या हल हुन सक्ने देखिन्छ ।

उदाहरणका लागि, १९९० भन्दा अगावै कृषि सामग्री संस्थानको विषादीसम्बन्धी अज्ञानता हटिसकेको थियो । त्यतिबेला उसले आफूसँग भएका विषादी धुल्याउने काम कति गान्छो रहेछ भन्ने कुरा बुझिसकेको थियो । तर त्यसपछि पनि कृषि सामग्री संस्थानमा पुराना विषादी थुपार्ने काम रोकिएन । संस्थानको नेपालगन्जको गोदाममा भएका म्याद नाघेका विषादी सन् १९९३ मा नष्ट गरिसकेको थियो । तर अहिले त्यहाँ म्याद नाघेका थप विषादी पाइएका छन् ।

नेपालगन्जमा अहिले समस्याका रूपमा रहेका विषादी कपास खेतीमा प्रयोग गर्ने उद्देश्यले ल्याइएको थियो । ती विषादी संस्थानको गोदाममा बसिरहेका

थिए । अर्कातिर कपास विकास समितिले धमाधम विषादी किनिरहेको थियो । श्री ५ को सरकारअन्तर्गतका यी दुई निकायबीच समन्वय भएको भए कपास विकास समितिले विषादी किन्न पैसा खर्च गर्नुपर्ने थिएन । कृषि सामग्री संस्थानका गोदाममा म्याद नाघेर धुल्याउने समस्या आउन लागेका विषादी उसले प्रयोग गर्न सक्थ्यो ।

कपास विकास समितिका गोदाममा थुपेर रहेका विषादी पनि अज्ञानताका कारण थुप्रेका होइनन् । "हामीहरूले कहिलेकाहीँ हासिल गर्न नसक्ने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राख्यौँ," कपास विकास समितिका परियोजना प्रबन्धक सचेतबहादुर नेपाली भन्नुहुन्छ । कपास उत्पादन हुने क्षेत्रका किसानहरूलाई बीउ, विषादी र प्रविधि उपलब्ध गराउँदै आएको कपास विकास समितिले एक वर्ष ४,५०० हेक्टर जमिनमा कपास खेती गर्ने लक्ष्य राख्यो । खेतीचाहिँ भयो तीन हजार हेक्टरमा मात्र । यसको परिणाम स्वरूप खरिद भएको विषादी थुप्रन गयो । किसानहरूले कपास खेती गर्ने क्षेत्रफल वर्षेनी घटाइरहेको कुरा थाहा हुँदाहुँदै पनि कपास विकास समितिले प्राप्त गर्न नसकिने लक्ष्य राखेर बढी विषादी खरिद गर्‍यो ।

एकपटक खरिद भएको विषादी सामान्यतया दुई वर्षसम्म मात्र प्रयोग गर्न सकिन्छ । तर सन् १९८९ देखि पुराना विषादी गोदाममा राखेको समितिले हरेक वर्ष बढीभन्दा बढी मात्रामा नयाँ विषादी किन्यो, पुराना म्याद नाघ्न लागेका विषादी पहिला प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने कुरामा उसले ध्यानै दिएन ।

सन् १९९४-९५ मा कपास विकास समितिले २० हजार लिटर विषादी खरिद गर्न लागेको थाहा पाएर नेपाल वातावरण पत्रकार समूहको विषादी भिगरानी टोलीले यसरी जथाभावी विषादी खरिद गर्नु उचित छ ? भनी प्रश्न उठाएपछि मात्र कपास विकास समितिले कम विषादी खरिद गर्न थाल्यो । यसअघिसम्म कपास विकास समिति वर्षेनी १ करोड २० लाख रुपैयाँ बराबरको विषादी किन्ने गर्दथ्यो । नेपालका सरकारी वा सार्वजनिक निकायले खरिद गरेका वस्तु वा सेवाको मूल्यको कम्तीमा १० प्रतिशत रकम खरिदकर्ताले पाउने चलन वैधानिकजस्तै भएको छ ।

विषादी धुल्याउने सम्भावित तरिकाहरू

धनी देशहरूमा गडौँ धातु नमिसिएका, भोल विषादीहरू जलाएर नष्ट गर्ने गरिएको छ । तर गरिब देशहरूमा विषादी जलाउने प्रविधि छैन । त्यसैले गरिब देशहरूले विषादी जलाउने प्रविधि भएका देशमा पठाएर जलाउने गरिआएका छन् ।

तर यसो गर्नु खर्चिलो (यमनले केही वर्षअघि युरोपीय देशमा पठाएर विषादी जलाउँदा प्रतितन तीनदेखि चार हजार डलर खर्च लागेको थियो ।) र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा विषादी लैजाने काम खतरनाक भएकाले हाल आएर सिमेन्ट फ्याक्ट्रीका भट्टीमा जलाउन थालिएको छ ।

एसियाली विकास बैंकको अध्ययन टोलीले नेपालमा विषादी धुल्याउन सम्भावित विभिन्न उपायहरूमध्ये सिमेन्ट फ्याक्ट्रीमा जलाउने उपायलाई एक ठानेको छ । नेपालमा यस कामका लागि हेटौँडा र उदयपुर सिमेन्ट कारखाना उपयुक्त हुन सक्छन् कि ? भनिएको छ ।

सबैखाले विषादी डढाएर नष्ट गर्न सकिन्न । जलाएर नष्ट गर्न नसकिने विषादीलाई जमिनमा छरेर र जमिनमुनि गाडेर पनि नष्ट गर्ने चलन छ । यस कामका लागि कपास विकास समितिको अनुसन्धान फार्म, बिजुलीको हाइटेन्सन लाइनमुनिको जमिन र चुरे पहाडलाई सम्भावित ठाउँका रूपमा हेरिएको छ ।

जैविक ढंगले नष्ट हुन दिएर पनि विषादी धुल्याउन सकिन्छ । तर यसो गर्न बढी समय लाग्नुका साथै अत्यन्त कुशल व्यवस्थापन पनि चाहिन्छ ।

विषादी नष्ट गर्ने एउटै तरिका सबै विषादीका लागि प्रयोग गर्न सकिँदैन । कुनै विषादी गाड्न हुँदैन, कुनै विषादी जमिनमा छर्दा खतरा हुन्छ र कुनै विषादी जमिनमा डढाउन हुँदैन । अमलेखगन्जको गोदाममा रहेका साढे सात टन मर्करी भिसिएका विषादी धुल्याउने एउटैमात्र सुरक्षित तरिका त्यसलाई पुनः प्रयोग गर्ने सुविधा भएका युरोपीय देश अथवा अमेरिका पठाउनु हो ।

हामी बहादुर

नेपालका गोदामहरूमा भएका केही विषादीहरूलाई घातक ठहर्‍याउँदै धेरै देशहरूमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ, केही विषादीहरूको उत्पादन नै बन्द भएको छ । केही विषादीको प्रयोगमा कटौती गर्नुपर्छ भनेर संसारभर आवाज उठिरहेको छ ।

डी.डी.टी. नेपालका गोदाममा रहेको एउटा यस्तो विषादी हो जसलाई संसारका ४९ बटा देशमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ, २३ देशमा यसको प्रयोगलाई अत्यधिक मात्रामा नियन्त्रण गरिएको छ । अमलेखगन्जको गोदाममा यो विषादी ३ टनभन्दा बढी छ । बाँकी गोदाममा पनि डी.डी.टी. रहेको हुन सक्छ ।

यसैगरी ५८ देशमा प्रयोग गर्न रोक लगाइएको इन्ड्रिन भोल नेपालमा कम्तीमा १ हजार २ सय लिटर छ । यसबाट प्रयोग गरिएको ठाउँ वरपरको वातावरणमा त असर पर्छ नै, ओजोन तह विनाशका लागि पनि यसलाई जिम्मेवार ठहर्‍याइएको छ । ओजोन तह विनाश गर्ने काममा यो क्लोरोफ्लोरो कार्बनभन्दा ५०

गुणासम्म शक्तिशाली भएको बताइन्छ । यसको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाउन विश्वव्यापी दबाव बढिरहेको छ । अमेरिकाले यसको प्रयोगमा सन् २००० सम्ममा प्रतिबन्ध लगाउन सक्छ ।

विश्व ढरले भयभित भएका विषादी हामीले निर्धक्कसँग आफ्नै बस्तीमा राखेका छौं ।

(यो रिपोर्ट काठमाडौं टुडेका लागि खोज पत्रकारिता केन्द्रबाट विशेष रूपमा तयार पारिएको हो ।)

काठमाडौं टुडे, वैशाख १५, २०५५

लाखौ खर्च गर्दा पनि थान्को लाग्न नसकेका विषादीहरू

मोहन मैनाली

कृषि विभागअन्तर्गतको बाली संरक्षण महाशाखाको खास काम त किसानहरूलाई बाली संरक्षण गर्न सहयोग गर्नु हो । तर यस महाशाखाले अहिले आफ्नो परम्परागत कार्यक्षेत्रमा नपर्ने एउटा कामको जिम्मेवारी पाएको छ । यस नयाँ जिम्मेवारीअन्तर्गत महाशाखाले नेपालमा रहेका ८० मे. टन जति पुराना विषादीको थान्को लगाउने कामको समन्वय गर्नुपर्छ । कर्मचारी, पैसा र उपकरणमा गरिब यस महाशाखालाई सम्पुष्टिएको यो काम अप्ठ्यारो र खर्चिलो छ ।

नेपालले विषादीको प्रयोग गर्न थालेको ४५/४६ वर्ष भए पनि पुराना विषादी थान्को लगाउनुपर्छ भनेर चिन्ता लिन थालेको भर्खरै मात्र हो । २०४७ सालपछि केही वर्ष लगाएर ११४ मे. टन पुराना विषादी थान्को लगाइयो । भन्डै ६ लाख अमेरिकी डलर खर्च लागेको सो योजनाअन्तर्गतको काम सकिँदा नेपालका गोदाममा ५० मे. टन जति विषादी धुप्रि रहेका थिए । गतवर्ष एक लाख अमेरिकी डलर खर्च गरेर यी विषादी थान्को लगाउने योजना तयार गरियो । यो योजना कार्यान्वयन गर्न कम्तीमा पनि चार लाख डलर खर्च हुन्छ ।

नेपालको कृषि विकासका लागि भनेर विभिन्न दातृ संस्थाले दान दिएका र नेपालले आफ्नै पैसा खर्च गरेर किनेका यी विषादी थान्को लगाउन एसियाली विकास बैंकले दिएको भन्डै १२ लाख डलर खर्च भइसक्दा पनि सात/आठ मे. टन पारोयुक्त विषादीलाई के गर्ने भन्ने प्रश्न अनुत्तरित नै रहन्छ ।

सामान्यतया दुई वर्षभन्दा पुराना विषादीहरू प्रयोग गर्न अनुपयुक्त मानिन्छन् । यस्ता विषादीले मार्नुपर्ने वस्तु नमारे पनि यिनीहरू विषालु नै हुन्छन् । कहिलेकाहीँ पुराना विषादीको रासायनिक स्वरूप बदलिएर नयाँ वस्तु पनि बन्न सक्छ । यसरी बनेको वस्तु भन् बढी घातक हुनसक्छ । त्यसैले यस्ता विषादी प्रयोग गर्ने गरिँदैन । डी.डी.टी., इन्ड्रिन, अल्ड्रिन, मर्करी कम्पाउन्ड, बीएचसी र मिथाइल ब्रोमाइडलगायतका अत्यन्त घातक विषादीहरू अहिले खजुरा, नेपालगन्ज, काठमाडौँ र बाराको अमलेखगन्जका गोदामहरूमा राखिएका छन् । यी विषादीहरूमध्ये केही २५/३० वर्षसम्म पुराना छन् भने केही नयाँ छन् । अमलेखगन्जवाहेक अरु विषादी गोदामको अवस्था अत्यन्तै खराब छ । विषादीका भाँडाको बिकोमा खिया लागेको छ । विषादीका बोरा कुहिएका छन् । गोदामको भूँदभरि विषादी पोखिएको छ । यस्तो अवस्थामा

लामो समयसम्म विषादी राख्नु अति नै खतराजनक मानिन्छ । तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित मानिएको अमलेखगन्जको गोदामका विषादीलाई पनि ६ माहिनाभित्र पुनः प्याकिङ गर्नुपर्ने सुझाव गतवर्ष विषादी थान्को लगाउने योजना तयार गर्ने एसियाली विकास बैंकको टोलीले दिएको थियो । तर यी विषादी थान्को लगाउने काम त्यति सजिलो छैन । यी विषादीमध्ये केही जमिनमा छर्न नहुने छन्, केहीलाई गाड्न हुँदैन भने केहीलाई जलाउन हुँदैन । त्यसैले एसियाली विकास बैंकको सहयोगमा सरकारले बनाएको योजनामा केहीलाई चुरेको जंगल र कपास विकास समितिको फार्ममा छर्ने, जंगलमा गाड्ने, नेपालका हेटौँडा अथवा उदयपुर सिमेन्ट अथवा भारतका सिमेन्ट कारखानामा जलाउने र मर्करी कम्पाउन्ड जस्ता विषादीलाई पुनः प्रयोग गर्ने सुविधा भएका देशमा निर्यात गर्न सुझाव दिइएको छ ।

गरिब देशहरूमा विषादी थान्को लगाउने प्रविधि नभएकाले ग्रीनपिस जस्ता संस्थाहरू विषादी बनाउने कम्पनीले यस्ता विषादी फिर्ता लिएर त्यसलाई तह लगाउने जिम्मा लिनुपर्छ भन्ने आवाज उठाइरहेका छन् । नेपालका यस्ता विषादीमध्ये केही भारतमा बनेका हुनाले यस्तो विषादी भारत पठाएर त्यहाँका विषादी उत्पादकले त्यसलाई अरु विषादी उत्पादन गर्ने काममा प्रयोग गर्न सक्ने सम्भावना पनि खोज्न प्रस्ताव गरिएको छ । कम खतरनाक मानिएका विषादी थान्को लगाउनभन्दा पहिले ती प्रक्रियाबाट उत्पन्न हुने वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन गर्नुपर्छ जसका लागि कम्तीमा ६ महिना लाग्छ । बढी खतरनाक मानिएका विषादी तह लगाउने काम त सन् २००० को अक्टोबरसम्ममा मात्र सकिन्छ । त्यसो त विषादी थान्को लगाउने शतप्रतिशत सुरक्षित उपाय संसारमा छैन । विकसित मुलुकहरूमा यस्ता विषादी जलाउन तुलनात्मक रूपमा सुरक्षित भट्टीको प्रयोग गरिन्छ । तर विकासोन्मुख देशहरूमा त्यस्तो भट्टी नभएकाले सिमेन्ट कारखानामा जलाइन्छ । सुरक्षाका सम्पूर्ण उपाय नअपनाइएका खण्डमा यो काम अत्यन्तै खतराजनक हुन्छ । यस्ता भट्टीको प्रयोग सही ढंगले नभएमा यसबाट नयाँ तत्त्वको निर्माण हुने र यस्तो तत्त्व वातावरण र स्वास्थ्यका लागि अत्यन्तै हानिकारक हुने कुरा विश्व खाद्य संगठनले तयार गरेको विषादी थान्को लगाउने तरिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

यी विषादी थान्को लगाउने योजनालाई श्री ५ को सरकारले अनुमोदन गरेको छ । निकै लामो समय लगाएर सरकारले विषादी धुल्याउने उपसमिति पनि गठन गरेको छ । जनसंख्या तथा वातावरण, उद्योग, स्थानीय विकास, स्वास्थ्य र कृषि मन्त्रालय, कृषि सामग्री संस्थानका साथै गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधि र विशेषज्ञहरू सम्मिलित यस उपसमितिले बाली संरक्षण महाशाखालाई विषादी धुल्याउने काममा

नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्न र एसियाली विकास बैंकको प्राविधिक सहायताअन्तर्गत आएको टोलीले विषादी धुल्याउन सहयोग पुऱ्याउनेछन् । यो कामको जिम्मा यसअघि ११४ मे. टन विषादी धुल्याउने काममा संलग्न न्यूजिल्यान्डको एन्जडेक नामक कम्पनीलाई दिइएको छ । यस कम्पनीले नेपाल आएर आफ्नो काम घालिसकेको छ ।

वातावरण संरक्षणका दृष्टिले मात्र होइन विदेशी सहयोग लिनका लागि पनि नेपालले यी विषादी धुल्याउन आवश्यक छ । एसियाली विकास बैंकले पाँच करोड डलरको दोस्रो कृषि ऋणसम्बन्धी प्रस्तावमा छलफल गर्नका लागि विषादी धुल्याउने योजना स्वीकार गर्नुपर्ने शर्त राखेको थियो । यस कार्यक्रमअन्तर्गतको दोस्रो किस्ता प्राप्त गर्नका लागि नेपालले सन् १९९९ को मध्यसम्ममा कम खतरनाक विषादी धुल्याइसक्नुपर्छ ।

यी विषादी धुल्याउन विष गोदाम वरपर र विष धुल्याउने ठाउँका बासिन्दा र मजदुर, विषका बारेमा चासो राखेर काम गरिरहेका संस्था, विष धुल्याउने काममा संलग्न सरकारी निकाय तथा अधिकारीबीच विश्वासको वातावरण तयार गर्नुपर्छ । यसका लागि विषादीसम्बन्धी सबै जानकारीहरू सार्वजनिक गरिनु एकदमै आवश्यक छ । यसो नभएमा सरकारले गर्न लागेका कामप्रति कसैले विश्वास गर्न सक्दैन । सरकारले न्यूजिल्यान्डको कन्सल्ट्यान्टको सहयोगमा २०४७ सालमा हेटौडा सिमेन्ट कारखानामा विष जलाउन लाग्दा त्यहाँ एक किसिमको आतंक नै फैलिएको थियो । अमलेखगन्जको गोदाममा राखेका झन्डै आठ टन मर्करी कम्पाउन्ड पनि जलाइने हो कि भन्ने आशंका नै यस्तो आतंकको बीउ थियो । पत्रकार र स्थानीय बासिन्दाले कुन-कुन विष जलाइने हो ? विष जलाउँदा हुन सक्ने खतरा कम गर्न के के उपाय अपनाइने छन् भनेर सोध्दा न सरकारले बतायो न यस काममा संलग्न विशेषज्ञहरू नै बोल्न चाहे । फलस्वरूप आतंकित स्थानीय बासिन्दा तथा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको दबावमा परेर विष जलाउने योजना रद्द गर्नुपरेको थियो । यस काममा संलग्न न्यूजिल्यान्डका विशेषज्ञले आफ्नो प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेअनुसार उनीहरूले स्थानीय बासिन्दा र पत्रकारहरूले सोधेका प्रश्नको जवाफ तयार पारेका थिए । तर सरकारी अधिकारीहरूले त्यसलाई वितरण गर्न दिएनन् । त्यतिबेला अत्यन्त गोप्य ढंगले विषादी धुल्याउने काम भएको थियो । नेपालगन्ज छेउको जंगलमा विषादी फाल्ने काममा संलग्न कृषि सामग्री संस्थानका एक अधिकृत अहिले पनि त्यतिबेला स्थानीय जनतालाई थाहै नदिई विषादी फाल्न सकेकोमा गर्व गर्छन् । यस्तैगरी अमलेखगन्जको जंगलमा पनि सिफारिस गरिएभन्दा १० गुणासम्म बढी विषादी फालेको पाइएको थियो । यस्ता कुराहरू हुन नपाउनु भन्नका लागि स्वतन्त्र निकायले विषादी धुल्याउने कामको निरीक्षण

गर्न पाउनुपर्छ भन्ने भनाइ नेपाल साइन्टिफिक एन्ड इन्भारोमेन्टल सर्भिसेजका डा. तोरण शर्माको छ ।

विषको भण्डार

अमलेखगन्ज	४३ मे.टन
नेपालगन्ज	१० मे.टन
खजुरा	१० मे.टन
खुमलटार	दुई ट्रक र १२ सिलिन्डर

सरकारी स्वामित्वमा रहेका कृषि फार्म र अन्य संस्थाहरूमा पनि पुराना विषादीहरू हुनसक्छन् ।

गोरखापत्र २०४४, २० भदौ

बर्दियामा २० टन विषादी नष्ट गरिने

युवराज श्रेष्ठ

गुलरिया (बर्दिया), असार २९

कृषि मन्त्रालय बाली संरक्षण महाशाखाले म्याद नाघेका करिब बीस टन विषादी बर्दिया जिल्लाको धधवार गाविसअन्तर्गत पर्ने कुम्भर जंगलमा नष्ट गर्ने भएको छ ।

विषादी नष्ट गर्ने कृषि मन्त्रालय बाली संरक्षण महाशाखाले निर्णयप्रति उक्त क्षेत्रका जनता चिन्तित देखिन्छन् । यतिबेला सो क्षेत्रका जनता र जनप्रतिनिधि विषादीलाई कुम्भर क्षेत्रमा नष्ट गर्न नदिन विभिन्न निकायमा धाउँदैछन् । यसै विषयलाई लिएर स्थानीय जनप्रतिनिधि तथा धधवार गाविसका अध्यक्ष दयाराम खड्काले बेलाबेलामा सम्बन्धित निकायसमक्ष विरोध गर्दै आएको बताउनुभएको छ । विषादी नष्ट गर्नेबारे आफूले पटक-पटक पत्रकार सम्मेलन र प्रेस विज्ञप्ति पनि प्रकाशित गर्दै आइरहेका खड्काले हिमालय टाइम्सलाई बताउनुभयो । कृषि मन्त्रालय बाली संरक्षण महाशाखाले म्याद नाघेको करिब २० मे.टन विषादी नष्ट गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाउने क्रममा गत वर्षको मंसिर ११ गतेका दिन सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेको बहाना बनाई कुम्भर जंगललाई प्रत्येक दिन उपभोग गर्ने जंगलको चारैतिर बसोबास गर्ने, स्थानीय गाउँ विकास समितिका जनता स्थानीय निकायहरूलाई कुनै पनि जानकारी नगराई एकान्त जंगलभित्र रहेको कपास फर्मको कार्यालयमा म्याद समाप्त हुने समयमा सूचना टाँसिएको थियो । त्यस सम्बन्धमा स्थानीय जनताका माध्यमबाट जनप्रतिनिधि तथा निकायले जानकारी पाएपछि सो क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनताबाट विष नष्ट गर्ने कुराको कडा विरोध भए पनि वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्य सुरु गरेको बहाना बनाइयो । हाल उक्त प्रतिवेदन सार्वजनिक भइसकेको छ । वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनले कुम्भर जंगलमा नष्ट गर्न लागिएका म्याद समाप्त भएका विषादी कति वर्ष पुराना हुन्, ती विषादीहरू नष्ट गर्ने क्रममा वातावरणमा भएका विभिन्न ग्यासहरूसँग मिश्रण हुँदा त्यसको प्रतिक्रिया, माटोमा मिसाउँदा माटोमा भएका विभिन्न लवणहरूसँग मिश्रण हुँदा हुने त्यसको प्रतिक्रिया, विषादीलाई जमिनमुनि गाड्दा पानीको स्रोतसम्म पुगेर त्यसले भविष्यमा पार्न सक्ने असर, विषादीलाई प्रकृतिमा नष्ट गर्दा उक्त क्षेत्रको जैविक विविधतामा कस्तो असर र प्रभाव पार्ने भन्ने यी विविध विषयमा कसले दायित्व लिने भन्ने विषयमा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा गहिरो अध्ययन गरिएको छैन । सामान्य र हलुका ढंगले सोची एउटा गम्भीर निर्णय

गरिएको उक्त कार्यले विषादी नष्ट गर्दा भविष्यमा कुम्भर क्षेत्रको जैविक विविधता नष्ट हुनेदेखि थुप्रै खतरनाक समस्या उत्पन्न हुने खतराले स्थानीय बासिन्दा पिरोलिएका छन् । प्रतिवेदन तयारकर्ताले कुम्भर जंगलमा विषादी नष्ट गर्दा पर्ने वातावरणीय प्रभावको मूल्यांकन नगरी केवल जंगल वरिपरिका गाउँमा बस्ने जनताको मनस्थिति र चेतनाको अध्ययन गरेको हो कि ? धधवार गाविसका अध्यक्ष दयाराम खड्का प्रश्न गर्दैछन् ।

विषादीको अवस्थाका बारेमा अध्ययन गर्दा ती नष्ट गरिन लागिएका विषादीहरू करिब ३०-४० वर्ष पुराना भएको जानकारीमा आएको छ । ती विषादीहरू मर्करी, कम्पाउन्ड, डी.डी.टी. तथा मिथाइल ब्रोमाइडजस्ता घातक नामका विभिन्न विषादीहरू रहेको आशंका गरिएको छ । स्मरणीय के छ भने, कृषि मन्त्रालय बाली संरक्षण महाशाखाबाट २० टन विषादी नष्ट गर्न रोजिएको बर्दिया जिल्लाको कुम्भर जंगल क्षेत्रमा सो क्षेत्रसँग जोडिएका वरपरका गाविसहरू धधवार, डेउडाकला, कालिका, मोहमदपुर तथा गुलरिया नगरपालिकाको बीच भागमा पर्ने करिब ५९ हजार ६ सय २२ जनतालाई प्रत्यक्ष असर पार्ने देखिन्छ । विषादी नष्ट गर्न लागिएको सम्बन्धमा नष्ट गर्ने निकायका एकजना विज्ञले दिएको जानकारीअनुसार नष्ट गर्न लागिएका विषादीहरूको रासायनिक गुण निर्माण हुँदाको अवस्थामा भन्दा बिगेको छ, साथै विषादीको यस्तो परिवर्तित स्वरूप निर्माण हुँदाको अवस्थामा खतरनाक हुन्छ । विज्ञकै अनुसार नष्ट गर्न लागिएका विषादीहरूको विषको मात्र बढेर ५ प्रतिशतसम्म पुगेको अनुमान छ । हाम्रो देशमा विषादी नष्ट गर्ने प्रक्रिया सन् १९८९ तिर पनि चलेको स्मरण गराउँदै विज्ञ अगाडि भन्छन्- एकपटक हेटौँडा सिमेन्ट फ्याक्ट्रीमा विषादी जलाउन खोज्दा स्थानीय जनताको विरोधका कारण नष्ट गर्ने काम रोकिएको थियो ।

हाल बर्दिया जिल्लामा नष्ट गर्न लागिएका खतरनाक खालका विषादीहरू नष्ट गर्ने भनी तोकिएको स्थान धधवार गाविसको वडा नं. ९ को सिमानामा पर्ने कुम्भर जंगल हो । उक्त स्थानबाट डेउडाकलालगायतका गाउँहरू विषादी नष्ट गर्ने स्थानदेखि कम दूरीमा छन् । कुम्भर जंगलको चारैतिर बसोबास गर्ने जनतालाई प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष रूपले दीर्घकालीन असर पर्ने, घरपालुवा तथा वन्यजन्तुहरूको स्वास्थ्यमा तत्काल प्रत्यक्ष असर पर्ने भएकाले पनि श्री ५ को सरकारका विभिन्न निकायसमक्ष यस भेगका जनताले सो क्षेत्रमा विषादी नष्ट नगर्न माग गरिरहेका छन् ।

हिमालय टाइम्स, २०५६ असार ३० गते

म्याद नाघेका विषादी

राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन (एफएओ) को अनुमानअनुसार विश्वमा ५ लाख मेट्रिक टन सडेका, प्रतिबन्धित, अनावश्यक र प्रयोग गर्ने म्याद नाघेका विषादी थुपिएका छन् । चुहिने कन्टेनर, च्यातिएका प्याकेट तथा फुटेका बैलाहरूमा अत्यन्तै नाजुक अवस्थामा राखिएका यी विषादी काम नलाग्ने अति हानिकारक वस्तु हुन् । यिनीहरूले वातावरण प्रदूषित बनाउँछन्, पशुपंक्षीको विनाश गर्छन् र खानेपानी तथा माटोमा प्रदूषण फैलाउँछन् र खानेकुरालाई पनि विषाक्त पार्छन् ।

यी विषालु रासायनिक पदार्थहरूको उत्पादन तथा निर्यातका लागि दश ठूला बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरू जिम्मेवार छन् जसले विश्वको विषादी बजारको ८० प्रतिशत कारोबार गर्छन् । यी निर्माताहरूका मुख्य कार्यालय औद्योगिक देशमा रहेका छन् जहाँ पर्सिस्टेन्ट अर्गेनिक पोलुटयान्ट्स (पप्स) भनिने अधिकांश विषादीहरूलाई खतराजनक भएका कारण प्रतिबन्ध लगाइएको छ अथवा तिनीहरूको प्रयोग गर्न छाडिएको छ ।

तेस्रो सहस्राब्दीको सुरुमा पप्स अर्थात् लामो समयसम्म वातावरणमा रहिरहने हानिकारक रासायनिक पदार्थप्रति संसारको ध्यानाकर्षण भयो । मे २००१ मा सत्तरी वटा राष्ट्रले १२ वटा अति खतरनाक पप्स (यिनलाई डर्टी डजन पनि भनिन्छ) को प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाउने महासन्धि (स्टकहोम सम्मेलन) मा हस्ताक्षर गरे । पप्स भनिने यी १२ वटा रसायनमध्ये नौवटा विषादीहरू (अलिड्रिन, क्लोरोडेन, डेलिड्रिन, हेप्टाक्लोर, माइरेक्स, टेक्साफेन तथा हेक्साक्लोरोबेन्जेन) पर्छन् जुन संसारभर छरिएर रहेका छन् । सम्मेलनले म्याद नाघिसकेका तथा ननाघेकेका त्यस्ता विषादी नष्ट गरिनुपर्छ भनेको छ ।

म्याद नाघेका यी विषादी बनाउने कम्पनीहरूले विश्वको भोकमरी हटाउने जादूको छडीका रूपमा विषादीलाई संसारभर फैलाएका थिए । उनीहरूका बचन सही रहेनछन् भन्ने कुरा अहिले देखिसकिएको छ । यथार्थमा विषादी तथा कृत्रिम मलको उपयोगले गर्दा माटोको प्राकृतिक उर्वराशक्ति खस्केको छ । किसानहरूले पहिले जति नै उत्पादन गर्नका लागि बढीभन्दा बढी, महंगा रासायनिक मल हाल्नुपरेको छ । फलस्वरूप किसानहरू अहिले विनाशको दुस्वक्रमा परेका छन् । ठूला विषादी कम्पनीहरूका लागि औद्योगिक खेती फाइदाजनक व्यवसाय बनेको छ, तर यसले खाद्यान्न आपूर्तिको आधारस्तम्भका रूपमा रहेको जैविक विविधता, माटो तथा पानी जस्ता प्राकृतिक स्रोतहरूको विनाश गरिरहेको छ ।

नेपालमा म्याद नाघेका विषादीहरू

सरकारी लेखाजोखाअनुसार हाल नेपालमा लगभग ७५ टन प्रयोग गर्ने म्याद नाघेका विषादी छन् । यीमध्ये केहीको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ । बायर कम्पनीबाट उत्पादन गरिएका मर्करी क्लोराइड (एजालाल ३, केरेसान) जस्ता केही विषादीहरू अमेरिका र क्यानडामा १९७७ र युरोपमा १९८८ मा निषेधित गरिएको थियो । तिनलाई १९६८ देखि उत्पादनका लागि अनुमति दिइएको थिएन । डेलिड्रिन (सेलले उत्पादन गरेको) जस्ता विषादीहरू धेरै पहिलादेखि नै प्रयोग गर्न छाडिएका छन् । धेरै देशहरूमा तिनीहरूको प्रयोगमा केही वर्षअघि नै प्रतिबन्ध लगाइएको थियो । अहिले आएर स्टकहोम महासन्धिअन्तर्गत विश्वव्यापी रूपमा तिनीहरूको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ । सो महासन्धिअन्तर्गत यस्ता सबै विषादीको भण्डार नष्ट गरिनुपर्छ ।

यी अधिकांश विषादी ती कम्पनीहरूले वैदेशिक सहयोग निकायमार्फत २०-२५ वर्षअघि नेपाल पठाएका थिए । केही विषादी दानका रूपमा दिइएको थियो भने केहीचाहिँ नेपाल सरकारले खरिद गरेको थियो । यी विषादीले उत्पन्न गर्ने समस्याका बारेमा थाहा पाएपछि र पश्चिमी मुलुकमा यिनलाई निषेध गरेपछि नेपालमा तिनीहरूको प्रयोग गरिएन र तिनीहरू त्यत्तिकै थन्किएर रहे । गोदाममा राखेकै अवस्थामा तिनीहरूका बाक्स कुहिए, प्याकिङ च्यातिए, बट्टा खियाले खायो र बोतलहरू फुटे । यसले गर्दा विषादीहरू हावामा उडे, जमिनमा चुहिए । यिनीहरू वातावरणीय टाइम बमका रूपमा रहेका छन् ।

नेपालमा यो समस्या सन् १९९० मा थाहा भएको हो । त्यतिबेला म्याद नाघिसकेका विषादीहरूको परिमाण १५० टन भएको अनुमान गरिएको थियो । प्रयोग गर्ने म्याद गुजिसकेको भए तापनि ३९ टन विषादी खेतिपातीमा प्रयोग गरियो र ७५ टन विषादी जघामावी स्प्रे गरियो अथवा जमिनमुनि गाडियो । यसरी ११४ टन विषादी फालियो ।

अहिले बाँकी रहेको ७४ टन विषादीमध्ये नेपालगन्ज (२० टन) र अमलेखगन्ज (५० टन) का गोदामहरूमा राखियो । तर तिनीहरूको पर्याप्त सुरक्षा व्यवस्था मिलाइएको थिएन । ती दुवै ठाउँ घना बस्तीको बीचमा, स्कूल तथा मानिस बस्ने घरमै जोडिएका छन् ।

ललितपुरको खुमलटारमा ६ टन विषादी घना बस्तीको नजिक, मानिसहरू काम गर्ने तथा सुत्ने ठाउँको अत्यन्त नजिक र ललितपुरको दुइवै धारामा पानी आउने राजकुलोको नजिकै भण्डार गरिएको छ । गिनिसले सन् १९९७ मा यो अवस्थाको अध्ययन गरेको थियो । त्यसपछि यो ठाउँमा केही पनि सुधार भएको छैन ।

नेपालमा रहेका म्याद नाघेका विषादीहरू (टनमा, जनवरी २००२ सम्म)

ठाउँ	अर्गेनो फस्फेट	अर्गेनोक्लोरिन	अर्गेनोमर्करी	मिथाइल ब्रोमाइड	जम्मा
अमलेखगन्ज नेपालगन्ज	८.१	३५.४	७.४	-	५०.९
र अरु ठाउँ	१२.९३	१.५४	-	-	१४.४७
खुमलटार	३.८८	०.१६	०.७३	-	४.७६
कपास विकास समिति	३.७१	-	-	-	३.७१
जम्मा	२८.६२	३७.१०	८.१३	-	७३.८५

खुमलटार काठमाडौं				२२ सिलिन्डर २२ सिलिन्डर ४४ सिलिन्डर	२.२०
---------------------	--	--	--	---	------

* काठमाडौंको कुन ठाउँमा भन्ने कुरा ग्रिनपिसलाई थाहा नभएको ।

माथि उल्लिखित विषादीबाहेक ओजोन तहलाई अत्यधिक क्षति पुऱ्याउने ग्यास मिथाइल ब्रोमाइडका ४४ वटा ठूलठूला सिलिन्डर पनि चम्क्याएर राखिएका छन् । यी विषादी सरकारको सुपरीवेक्षणमा छन् । खुमलटारमा रहेका सिलिन्डरका लेबलहरूमा मिथाइल ब्रोमाइड शब्दको दायाँ-बायाँ "लिन्डे स्पेसियल्टी ग्यास" तथा "युनियन कार्बाइड कर्पोरेसन" लेखिएको छ । यी सिलिन्डरहरू २० वर्षभन्दा पुराना हुन् । यिनलाई औद्योगिक क्षेत्रमा प्रयोग गर्न अथवा व्यवस्थित रूपमा नष्ट गर्नका लागि एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ लैजानु सुरक्षित हुन्छ कि हुँदैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय लिनुभन्दा पहिले ती विषादीको सुरक्षा जाँच गरिनुपर्छ । श्री ५ को सरकार यस विषयमा सुभाष खोजिरहेको छ । प्रत्येक सिलिन्डरमा ५० लिटर मिथाइल ब्रोमाइड रहेको छ । म्युनिखमा अवस्थित लिन्डे स्पेसियल ग्यास कम्पनीले सुरुमा काम नलाग्ने विषादीको जिम्मेवारी लिने कुरा ग्रिनपिसलाई बताएको थियो । तर सन् २००१ को डिसेम्बरमा लिन्डेले लिन्डेका लेबल भएका विषादीहरूको कानुनी दायित्व अमेरिकन कम्पनी युनियन कार्बाइड कम्पनीबाट ब्रिटिस कम्पनी प्राक्सएयरमा हस्तान्तरण गरिएको कुरा बतायो । उसले यस विषयमा अरु बढी कदमहरू चाल्नका लागि अब उप्रान्त लिन्डेले प्राक्सएयरलाई जिम्मेवार ठान्दछ भनी लेखेको थियो ।

उत्पादक कम्पनीहरूले यस्ता काम नलाग्ने वस्तुको जिम्मेवारी लिन अस्वीकार गरिरहेका छन् । नोराड (नर्वे), डच सरकार तथा जर्मन सरकारको प्राविधिक सहयोग संस्था जिटिजेडजस्ता अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग संगठनहरूले नेपालले यी विषादी तह लगाउनका लागि मागेको सहयोगको प्रतिउत्तर दिएका छैनन् । श्री ५ को सरकार अहिले यी विषादीलाई के गर्ने भन्ने विषयमा अलमलमा परेको छ ।

२००१ को जुलाई महिनाको अन्त्यतिर ग्रिनपिसको एउटा सानो अनुसन्धान टोली सुरक्षित पोशाक तथा रासायनिक पदार्थ प्याकिङ गर्ने सामग्री लिएर काठमाडौं आयो । सुरुमा केही आनाकानीपश्चात् नेपाली अधिकारीहरूले उनीहरूलाई खुमलटारस्थित गोदामघरमा प्रवेशका लागि अनुमति दिए । पछि ती विषादी व्यवस्थित गर्नका लागि स्थानीय मानिसलाई तालिम दिनका लागि सहयोग गर्न ग्रिनपिसलाई अनुरोध गरिएको थियो । सुरुमा गरिएको अवलोकनअनुसार म्याद नाघेका विषादीहरू निम्न स्थानमा उत्पादन भएको पाइएको थियो :

विषादी कम्पनी	निर्माता देश
सुमितोमो	जापान
शेल	नेदरल्यान्ड, युके
सान्डोज, सिवा, गाइगे (अहिले नोभार्टिस)	स्वीट्जरल्यान्ड
मोन्सान्टो, युनियन कार्बाइड (डाउ)	
साइनामिड, डु पोन्ट	अमेरिका
बायर, हेक्स्ट, डेगेच, उर्निया-स्पिस	जर्मनी
रोहन पौलेन्स (अहिले एभेन्टिस, बायर)	फ्रान्स

अति विषालु पदार्थ राखिएको खुमलटारको गोदामघर ग्यारेज जस्तो छ । ठूलो कोठामा सयौं टिन, बोतल, थैला तथा बट्टाहरू राखेर भरिएका, हल्लिने, खियाले खाइसकेका फलामका सेफ पर्खालमा लाइन लगाएर राखिएका थिए । घातुका धेरै बट्टाहरूमा यति ज्यादा खिया लागेको छ तिनीहरूलाई उचालेको खण्डमा फुट्थे । अरु पूर्णरूपमा थोत्रा भएका थिए । तिनमा राखिएका वस्तुहरू सेफ तथा भुईँमा चुहिएका थिए । धेरै बर्गमिटर क्षेत्रफलमा विषालु धुलोका पत्रहरू जमेका थिए । कोठाका बीच भागतिर ३ लाइन काठका क्रेटहरू ४ देखि ५ वटासम्म पंजिर राखिएका थिए । तिनीहरूमा पनि स-साना कन्टेनरहरू राखेर त्यसैगरी भरिएका थिए । धेरै कागजका बोराहरूमा ठोस पदार्थहरूको चुहावट रोक्नका लागि काठको धुलो भरिएको थियो । क्रेटको बीचमा मरेका मुसा तथा साइला भेटिन्थे । पछाडिपट्टिको सानो कोठामा कतै-कतै राम्रा र कतै-कतै च्यातिएका तथा फुटेका लेबल नभएका ५० केजीका बोराहरू चाड लगाएर राखिएका थिए । ती बोराहरूमा डेलिडिन नामक विषादी थियो । गोदाममा यसबाहेक एक दर्जनजति "मालेट" (डुपोन्टले उत्पादन गरेको ५० प्रतिशत डी.डी.टी.) का थैलाहरू थिए । भण्डार व्यवस्थापकले गरेको लेखाजोखामा म्याद नाघेका विषादीहरूको परिमाण ४.७ मेट्रिक टन रहेको छ । यो गोदाम घर नेपाल कृषि अनुसन्धान केन्द्रको कीटविज्ञान महाशाखाको स्वामित्वमा रहेको छ ।

ती विषादीहरू किन प्रयोग गरिएनन् भन्ने प्रश्नको उत्तरमा अधिकारीहरूले "हामीहरूले तिनलाई प्रयोग गर्न चाहैनौं," भन्ने गर्छन् । ती विषादी ल्याउनुअघि

तिनीहरू चाहिन्छन् कि चाहिँदैनन् भन्ने कुरा हेरिएको थिएन । अहिले तिनको म्याद नाघिसकेको छ । नेपालमा पनि तिनीहरूको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ ।

तैपनि बायर भन्ने गर्छ, "कुनै पदार्थ कहाँ छ भन्ने कुरा हामीलाई थाहा मात्र हुनुपर्छ । त्यति भएमा हामीहरू तिनलाई फिर्ता ल्याउँछौं ।"

बायरले म्याद नाघेका विषादीहरू फिर्ता लाने काम बिरलै गरेको छ, जस्तो कि यसले पाकिस्तानबाट हालसालै यस्ता विषादी फिर्ता लगेको छ । तर दबावमा परेर तथा समस्या जटिल भएको अवस्थामा मात्र बायरले यस्तो काम गर्छ । बायरले यस्ता कुरालाई पन्छाउने गर्छ । त्यसका प्रवक्ताले रेनिसे पोस्टलाई बताएका थिए, "हामीहरूले कुनै पदार्थ कहाँ छ भन्ने कुरा मात्र थाहा पाउनुपर्छ । समस्या कहाँ रहेको छ भन्ने थाहा हुनुपर्छ ।"

खुमलटारका अधिकांश विषादीहरू बायर कम्पनीका हुन् ।

३०९.६ लिटर फोलिडोल ड ६०५ (मिथाइल प्याराथाइन) । यो विषादी धेरै देशहरूमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ । तर हालसालैमात्र कम्बोडियामा यो विषादी बेचिएको छ र त्यहाँ यसको प्रयोग गरिँदैछ ।

१२२.५ के. जी. बेरियम कम्पाउन्ड (खरायो, चमेरा, मुसा आदि मार्न प्रयोग गरिने) ।

५४७ के.जी. किसान अगाल्लेल ३ अर्गो मर्करी । यो विषादी पनि धेरै पहिले प्रतिबन्ध लगाइएको हो । योसमेत त्यहाँ ४.७ टन विषादी छ ।

विषादी राखिएका नेपालका अरु गोदामको अवस्था पनि योभन्दा फरक छैन ।

यस्ता कामका लागि बायर धेरै पहिलादेखि नै परिचित छ । खाद्य तथा कृषि संगठनको एक विश्लेषणअनुसार अफ्रिकामा जर्मन कम्पनीले उत्पादन गरेका, काम नलाग्ने विषादीहरूको अवस्था यस्तो छ:

इथियोपिया	बीएसएफ, बायर, हेक्स्ट, सेचेरिड
बोत्स्वाना	बायर
बुर्किना फासो	बायर, हेक्स्ट
बुरुन्डी	बायर
केमरून	बायर
सेरा लियोन	बायर, डेगेच
सुडान	बायर
टोगो	बीएसएफ, बायर, डेगेच

ग्रिनपिसको अनुमानअनुसार विश्वमा बायरका विषादीको भारी बोक्ने देशहरूको संख्या २० रहेको छ । कम्पनीका बोर्ड अफ डिरेक्टर्सले ग्रिनपिसले निकालेको तथ्यका बारेमा जनवरी २००१ मै थाहा पाएका थिए । यो पृष्ठभूमिलाई केलाउँदा तथा कुन देशका कसले बनाएका विषादी छन् भन्ने सम्बन्धमा एफएओले इन्टरनेटमा

जानकारी राखेको सन्दर्भमा रेनिसे पोस्टमा लेखिएको बायरको हामीलाई हाथी विषादी कहाँ छ भन्ने कुरा थाहा हुनुपर्छ भन्ने भनाइ पूर्णरूपमा गलत देखिन्छ । बायर अहिले विषादीको अर्को नयाँ थुप्रो सिर्जना गर्न लागेको छ जुन कुरा ग्रिनपिसले क्यामरूनमा गरेको अनुसन्धानले देखाएको छ ।

हरेक वर्ष विषादीबाट विकासोन्मुख देशका २ करोड ५० लाख मानिसहरू प्रभावित हुने गरेका छन् । यीमध्ये हजारौं मानिसहरूको त ज्यान जाने गरेको छ । विषादी कम्पनीहरू यसका लागि पनि जिम्मेवार छन् ।

विषादी उद्योग विश्व बाली संरक्षण महासंघ (जी.सी.पी.एफ.) को छातामुनि संगठित रहेको छ । हालै यसले आफ्नो नाम बदलेर कपलाइफ ड बनेको छ । यस संगठनको मुख्य भूमिका विषादीहरू फिर्ता लैजान गरिएका मागबाट आफूलाई बचाउनु रहेको छ । यस्तो वेइमान खेलमा बायरको भूमिका अग्रणी रहेको छ । अफ्रिकाबाट विषादी फिर्ता लैजाँदा भएको ९८ प्रतिशत खर्चको भुक्तानी गर्न पश्चिम युरोपेली देश तथा बेलायतका करदाताको पैसा प्रयोग गरिएको थियो ।

विश्व समुदायले हाल आएर सबै पक्षहरू नष्ट गरिनुपर्छ भन्ने निर्णय गरेको छ । बायरले जिम्मेवारपूर्ण हेरविचार भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन गरेको छ । "हाम्रो बुझाइअनुसार जिम्मेवारपूर्ण हेरविचार भनेको विषादी विक्री गरेपछि बिसिने भन्ने होइन बरु यसको सम्पूर्ण जीवनचक्रको जिम्मेवारी लिनु हो," भनिएको छ । यो यस्तो सिद्धान्त हो जसलाई कम्पनी आफैले पूरा गरेको छैन ।

ग्रिनपिसबाट प्राप्त प्राथमिक सहयोग

ग्रिनपिसको एउटा सानो टोलीले अक्टोबर २००१ मा काठमाडौंको गोदाममा रहेका विषादी व्यवस्थित गर्न सहयोग गर्ने काम थाल्यो । खुमलटारमा रहेका विषादीहरूको नयाँ मौज्जात तालिका तयार गरेपछि ३ क्युबिक मिटर प्रदूषित क्षेत्र, चुहिने खाली बड्डा तथा प्रदूषित काठका सेल्फ तथा ९० प्रतिशत विषादीलाई सुरक्षित रूपमा राख्यो । तुरुन्त हुने खतरा रोक्नका लागि तथा थप चुहावट नहोस भन्नका लागि ६० वटा प्लास्टिकका ड्रमहरूमा विषादी पुनर्प्याकिड गरियो । अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकताअनुसार अन्तर्राष्ट्रिय मेरिटानाइन संगठनहरूको लेबल लगाइयो, राष्ट्रसंघको उपयुक्त नम्बर राखियो र समुद्री मार्गबाट ढुवानी गर्नका लागि ड्रम तयार गरियो । यसरी ग्रिनपिसले विषादी उद्योगका लागि चाहिने प्राथमिक कामहरू पूरा गरेको छ । अब कम्पनीहरूले उक्त विषादी फिर्ता लगेर उपयुक्त तरिकाले तिनको व्यवस्थापन गर्नुपर्छ ।

यस सम्बन्धमा ग्रिनपिसले निम्न अनुरोध गरेको छ:

■ निर्माता तथा आपूर्तिकर्ताहरूले उनीहरूका काम नलाग्ने विषादीको पूर्ण व्यवस्थापकीय, प्राविधिक तथा आर्थिक जिम्मेवारी लिनुपर्छ ।

- विश्वमा रहेका म्याद नाधिसकेका विषादीहरूको मौज्जात तयार गरिनुपर्छ र स्टकहोम सम्मेलनले तोकेअनुसार काम नलाग्ने विषादीहरूलाई उचित वातावरणीय प्रक्रियाअनुसार नष्ट गर्ने, फिर्ता लाने तथा पुनर्प्याकिङ गर्ने काम गर्नुपर्छ ।
- अहिले विषादीको प्रयोग सम्बन्धमा पुनर्विचार गर्ने समय भएको छ । ग्रिनपिस तथा ब्रुट फर डाइबेल्ट (ब्रेड फर द वर्ल्ड) ले गठन गरेको आयोगले इसेक्स विश्वविद्यालयमा गरेको अध्ययनले देखाएअनुसार दिगो कृषिको प्रक्रियाबाट खाद्य अभावको समस्या समाधान गर्न सकिन्छ । विषादी र जेनेटिक इन्जिनियरिङको प्रयोग नगरीकन उत्पादन गर्ने इकोलोजिकल प्रणालीका बारेमा अध्ययन गरिनुपर्छ । यस्ता कामलाई तत्कालै सहयोग गरिनुपर्छ । किसानहरूको परम्परागत ज्ञान र स्वतन्त्र वैज्ञानिकहरूको ज्ञानलाई मिलाएर खेती प्रणालीमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

ग्रिनपिसद्वारा जनवरी २१, २००२ मा
काठमाडौंमा आयोजित पत्रकार सम्मेलनमा वितरित

घातक विषादी

हटाउनेभन्दा प्रोजेक्ट ल्याउने धुन

अति हानिकारक ठहरिएपछि संसारभर प्रतिबन्ध लागेका विभिन्न किसिमका ७५ टनभन्दा बढी विष नेपालमा अलपत्र अवस्थामा छन् । यी विषादी थाक्को लगाउन अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले चासो देखाए पनि सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूको बेवास्ता एवं निस्क्रियताले गर्दा नेपाल त्रासदीपूर्ण दुर्घटनाको सम्भावना बोकिरहन बाध्य भएको छ ।

मोहन मैनाली

कुहिएका बाकस, च्यालिएका प्याकिङ र खियाले खाएका बट्टाबाट निस्केर एकअर्कासँग मिसिएका, फुटेका बोतलबाट चुहिइरहेका, नाकै फुटाउला जस्तो दुर्गन्ध फैलाउने, अति घातक र २५-३० वर्ष पुराना ३३ थरि विषादीलाई छुट्याएर व्यवस्थित पाराले राख्नु एकदमै अप्ठ्यारो र खतरनाक काम थियो । त्यसमाथि जथाभावी लडिरहेका विषादीका बोतल, क्रेट र बोरा तथा भूईँमा जमेको धुलो विषको पत्र र भोल विषको कटले गर्दा यो काम अझ जोखिमपूर्ण भएको थियो ।

तर, जति चुनौतीपूर्ण भए पनि वातावरण संरक्षणमा नामी अन्तर्राष्ट्रिय संस्था "ग्रिनपिस" ले एक महिना लगाएर ललितपुर, खुमलटारस्थित नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्को गोदाममा रहेका पुराना विषादीलाई समुद्री मार्गबाट ढुवानी गर्दा सुरक्षित हुने गरी "रि-प्याकिङ" गर्ने चुनौतीपूर्ण काम फत्ते गर्‍यो । यो काम सकेर गोदामको ढोका बन्द गर्दा जर्मनी, भारत, नेदरल्यान्ड र स्वीट्जरल्यान्ड "ग्रिनपिस" का कार्यकर्ता तथा नेपाली कृषि प्राविधिज्ञहरू अत्यन्त खुसी भएका थिए ।

यस्ता विषादी त्यत्तिकै राख्दा तिनबाट कुनै पनि बेला ठूलो समस्या आउन सक्छ । तीन वर्षअघि औंधीहुरीले त्यस गोदामको छाना उडाइदिएको थियो । औंधीबेहेरीसँगै पानी परेको भए संसारभर प्रतिबन्ध लागेका ती घातक विषादी खुमलटार वरपर बगेर फैलिँदा मानिस र गाईबस्तुको ज्यान जान सक्थ्यो । खुमलटारका गोदाममा भएका केही विषादीहरू अमेरिका र क्यानडामा सन् १९७७ मा र युरोपमा सन् १९८८ मा निषेधित भएका हुन् । हाल आएर नेपालमा पनि तिनको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ । यी विषादीहरू आजभोलि प्रयोग गरिने विषादी जस्तो सजिलैसँग ननासिने हुनाले तिनले लामो समयसम्म वातावरणमा असर पार्छन् ।

तर, खुमलटार अहिले पनि विषादीको खतराबाट मुक्त छैन । न त यो विषादीको समस्या भएको नेपालको एकमात्र ठाउँ हो । खुमलटार, कीर्तिपुर, अमलेखगन्ज, नेपालगन्जमा गरी ७६ मेट्रिक टनभन्दा बढी यस्ता घातक विषादीहरू छन् । कृषि सामग्री संस्थानका अरु गोदामहरूमा पनि केही यस्ता विषादी भएको विश्वास गरिन्छ । यी विषादीहरू धेरै पुराना भएकाले तिनलाई जे कामका लागि ल्याइएको हो त्यही काममा प्रयोग गर्न सकिँदैन । ग्रिनपिसका विषविज्ञ जर्मन नागरिक आन्ड्रेस ब्रेनस्टोर्फ भन्छन्, "यी विषादीलाई यत्तिकै राख्न हुँदैन, भूकम्प, बाढीपहिरो र आगलागी जस्ता प्रकोपका बेलामा यी विषादी धेरै टाढासम्म फैलिन सक्छन्, जसबाट ती क्षेत्रका मानिसको ज्यान जान सक्छ र तिनले वातावरणमा दीर्घकालसम्म प्रदूषण फैलाउँछन् ।"

धेरै विषादी राखिएका अमलेखगन्ज र नेपालगन्जका गोदामहरू थोत्रा, चुहिने छानो भएका र घना बस्तीका बीचमा छन् । त्यसैले कुनै किसिमको दुर्घटना भएमा त्यसबाट अभूत बढी मानिसको ज्यान जान सक्छ ।

कुनै प्राकृतिक प्रकोप नभएका बेलामा पनि यी विषादीबाट स्थानीय बासिन्दालाई खराब असर परिरहेको छ । ५१ टन विषादी राखिएको अमलेखगन्जको गोदामबाट आउने दुर्गन्धका कारण बर्खामा गोदामसँगै जोडिएको स्कुलका विद्यार्थीहरू विरामी पर्ने गुनासो बारम्बार सुनिने गरेको छ । यहाँ दश वर्षअघि स्टिलका ड्रममा राखिएका विषादीले ड्रम छेड्न लागेकाले तिनलाई ६ महिनाभित्रमा पुनः प्याकिङ गर्नुपर्ने सुझाव एसियाली विकास बैंकका सल्लाहकारले दिएको पनि तीन वर्ष नाघिसकेको छ । त्यसैले त्यहाँबाट विषादी बाहिर निस्किरहेको हुनसक्छ । "हालसालै प्याक गरिएका खुमलटारका विषादी पनि बढीमा पाँच वर्षसम्म मात्र ती ड्रममा राख्न सकिन्छ," आन्ड्रेस भन्छन् । नेपालगन्जमा राखिएका विषादी पनि प्याक गरिएको तीन/चार वर्ष भइसक्यो ।

यी विषादीलाई नेपालमै नष्ट गर्ने प्रविधि र उपाय छैन । कम हानिकारक ११४ मेट्रिक टन विषादी २०४७ सालमा बालिनालीमा प्रयोग गरेर, गाडेर र जंगलमा छर्केर नष्ट गरिएको थियो । २०५६ सालमा त्यस्तै प्रकृतिका थप विषादी बर्दियामा नष्ट गर्न लाग्दा त्यहाँका किसानहरूले विरोध गरेकाले त्यो काम हुन पाएन ।

ग्रिनपिसका कार्यकर्ताहरू नेपालमा रहेका पुराना विषादीको जिम्मेवारी ती विषादी बनाउने कम्पनीहरूले लिनुपर्छ भन्छन् । "अब यी विषादी जसले बनाएको हो उसैले, जहाँ उत्पादन गरेको हो त्यहीं लगेर सुरक्षित तवरले तह लगाउनुपर्छ," खुमलटारको विषादीलाई प्याक गर्ने अभियानको नेतृत्व पनि गरिरहेका ग्रिनपिसका आन्ड्रेसले बताए । यस्ता विषादी सुरक्षित तवरले नष्ट गर्ने प्रविधि युरोप र अमेरिकामा

मात्र छ । "यी विषालु पदार्थको सृष्टिकर्ता नेपाल होइन । अरुले बनाएको घातक विष नष्ट गर्ने बोझ नेपाल र नेपालीलाई बोकाउनुहुँदैन," ग्रिनपिसका अर्का कार्यकर्ता भारतीय नागरिक नित्यानन्द जयराम थप्छन् ।

नेपालमा रहेका यी विषादीहरू २५-३० वर्ष पुराना छन् जसमध्ये केही नेपालमा काम गरिरहेका दातृ संस्थाहरू (अमेरिकी, जापानी, बेलायतीजस्ता द्विपक्षीय र एफ्एओ जस्ता बहुपक्षीय) ले खरिद गरेर नेपाललाई अनुदानका रूपमा दिएका हुन् । नेपालगन्जको गोदाममा भन्डै ३० वर्षअघि नेपालमा कृषि वर्ष मनाउन जापानले अनुदान दिएको विषादी ठूलो मात्रामा रहेको छ । खुमलटारमा रहेका सबै विषादीहरू परीक्षण र अनुसन्धानका क्रममा दाताहरूले अनुदानस्वरूप दिएको कुरा अधिकारीहरूले बताएका छन् । केही विषादी कृषि सामग्री संस्थानले आफैँ किनको थियो भने केहीचाहिँ उसले पनि दानका रूपमा पाएको थियो । कपास विकास समितिले चाहिँ आफ्नो गोदाममा भएका पुराना विषादी प्रयोग गर्नुको सट्टा थप विषादी किनेकाले यो समस्या आएको हो । यसरी थुप्रिन पुगेका पुराना र घातक विषादी तह लगाउन राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम, एसियाली विकास बैंक र नेपालको रु. ९ करोड खर्च भइसकेको छ, तर विष भने जहाँको त्यहीँ छ ।

संसारभर यस्ता विषादीको समस्या चर्कदै गएपछि तिनका उत्पादकहरूमाथि आफूले उत्पादन गरेका विषादीहरू सुरक्षित तरिकाले नष्ट गर्ने जिम्मेवारी लिन दबाव बढ्दै गएको छ । यस्तो दबावमा आएर संसारको ९० प्रतिशत विषादी उत्पादन गर्ने १० वटा कम्पनी र उनीहरूको छाता संगठन क्रपलाइफ प्रयोग नभएका पुराना विषादी धान्को लगाउने जिम्मेवारी लिन्छौं भन्न बाध्य भएका छन् । खुमलटारको गोदाममा रहेका केही घातक विषादीको निर्माता नेदरल्यान्डको शेल कम्पनीले शेलका उत्पादनहरू नेपालमा भएको कुरालाई गम्भीरताका साथ लिएको र आफ्ना विषादी (अलिड्रिन, डिअलिड्रिन र इन्ड्रिन) भट्टीमा जलाउन लाग्ने खर्च बेहोर्ने कुरा बताएको थियो । नेपालमा रहेका घातक विषादीहरूको अर्को उत्पादक बायरले पनि सरकारले यस्तो विषादी नेपालमा छ भन्ने कुरा लेखी पठाएमा विषादी तह लगाउने जिम्मेवारी लिने कुरा बताएको थियो ।

"क्रपलाइफ" ले २६ अक्टोबर २००१ मा बेल्जियमका लागि नेपाली राजदूतावासमार्फत श्री ५ को सरकारलाई एक पत्र लेखी नेपालमा रहेको पुरानो विषादी नष्ट गर्न आवश्यक पर्ने सहयोग गर्न आफू तयार भएको जनाउ दिएको थियो । शेल कम्पनीले ग्रिनपिस नेदरल्यान्डलाई १२ नोभेम्बर २००१ मा जवाफ दिएको थियो, "क्रपलाइफले नेपाललाई सहयोग गर्ने इच्छा व्यक्त गरिसकेको छ र ऊ नेपालको जवाफ पखेर बसिरहेको छ ।

जवाफ पठाउनु सट्टा प्रोजेक्टको खोजी

तर हाँसोउठ्दो कुरा, “कपलाइफ” ले पत्र पठाएको भन्दा तीन महिना वितिसक्दा पनि नेपालले सो पत्रको जवाफ दिएको छैन । श्री ५ को सरकार सो पत्रको जवाफमा ती विषादी कम्पनीलाई विषादीको जिम्मेवारी लिन अनुरोध गर्नुको सट्टा अहिले दातृसंस्थाबाट सहयोग माग्न लागेको छ । नेपालका विषादी रजिस्टार भक्तराज पालिखे भन्छन्, “हामी नेपालमा भएका सबै विषादी तह लगाउने योजना बनाइरहेका छौं । त्यसका लागि आवश्यक रकम जुटाउन दातृसंस्थाहरूकहाँ प्रस्ताव पनि पठाइसकेका छौं ।”

केही वातावरणवादीहरूले उत्पादक कम्पनीहरूले विषादी तह लगाउन चासो देखाएका बेलामा उनीहरूलाई सहयोग गर्न आऊ भन्नुको सट्टा “प्रोजेक्ट” ल्याउने लोभमा समस्यालाई अझ बढी जटिल पार्न लागेको आरोप सरकारमाथि लगाएका छन् । उनीहरूका अनुसार, प्रोजेक्टका पछि लाग्नु भनेको विषादी धान्ने लगाउने कामलाई अनिश्चित बनाउनु हो । प्रोजेक्टको पछि लाग्दा यी विषादी तह लगाउन कति समय लाग्छ भन्न नसकिने कुरा सरकारी अधिकारी आफैँ स्वीकार्छन् । रजिस्टार पालिखे भन्छन्, “विषादी कहिलेसम्ममा तह लगाउन सकिन्छ भनेर थाक्दै भन्न गान्छो छ ।”

अहिले कृषि मन्त्रालयले यी विषादी धान्ने लगाउनका लागि ग्लोबल इन्भारोमेन्ट फ्यासिलिटी (जीईएफ) बाट सहयोग पाइएला कि भने आशा गरेको छ । सबै कुरा कृषि मन्त्रालयले सोचेजस्तो भएमा, उसले धेरै मेहनत गरेर दातृसंस्थाहरूलाई मनाएमा पनि डेढ वर्ष जतिमा विषादी धुन्याउने विस्तृत योजनामात्र बन्नेछ । विषादी अन्तिम धान्ने लगाउने काम त त्यसपछि पनि बाँकी नै रहनेछ, सम्भवतः अर्को अनुदान नपाउँदासम्म ।

तर मन्त्रालयको सोचाइ पूरा हुन धेरै कठिनाइको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ किनभने कृषि मन्त्रालयले यस्तो प्रस्ताव आफैँले प्रस्तुत गर्न पाउँदैन । स्टकहोम महासम्मेलनले यस कामका लागि फोकल प्वाइन्ट मानेको जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयमार्फत पेश गर्नुपर्छ । स्टकहोम सम्मेलनप्रति नेपालले स्वीकृति जनाउनुपर्छ, जसका लागि वातावरणलगायत धेरै मन्त्रालयले त्यसो गर्न उपयुक्त हुन्छ भन्ने राय मन्त्रिपरिषद्समक्ष पेश गर्नुपर्छ । यस्तो बेलामा अहिलेसम्म पुराना विषादी सम्बन्धमा एक शब्द पनि नबोलेको वातावरण मन्त्रालयले यो काम आफ्नो कार्यक्षेत्रमा पर्ने भन्दै आफ्नै मन्त्रालयमा “प्रोजेक्ट” आओस् र त्यसको अलिकति भोज लिन पाइओस् भन्ने सम्भावनालाई पनि बिसर्ग भिल्दैन । त्यसमाथि अर्थ मन्त्रालयले यस्तो “अनुत्पादक” काममा दातृ संस्थासँग पैसा माग्ने स्वीकृति देला भनेर विश्वास गर्न गान्छो छ ।

यी विषादीबाट आंशिक रूपमा मुक्ति पाउने एउटा उपाय विषादी उत्पादक कम्पनीहरूको पत्रको तत्काल जवाफ दिनु हो । तर यसो हुँदा पनि सबै विषादी तह लाग्छन् भन्ने आशा गर्ने अवस्था छैन, किनभने आफ्नो भनी नचिनिएका विषादी फिर्ता लैजान उत्पादकहरू तयार नहुन सक्छन् । अव्यवस्थित गोदाममा लामो समयसम्म राखिएकाले सबै विषादीका उत्पादक चिनिने अवस्था पनि छैन । केही विषादीहरूको कम्पनीको स्वामित्व फेरिएकाले (काठमाडौँमा रहेका ४४ सिलिन्डर मिथाइल ब्रोमाइडमा यस्तो हुनसक्छ) पनि यस्तो समस्या आउनसक्छ । भारतीय कम्पनीहरूले त यस्ता विषादीहरू फिर्ता लैजाने जिम्मेवारी नै लिँदैनन् र लगिहालेमा पनि उनीहरूसँग त्यो तह लगाउने क्षमता र प्रविधि छैन ।

कडा खालका विषादीको उत्पादन हुन छाडेको, त्यस्ता विषादी नेपालमा प्रतिबन्ध लागेको तथा सरकार र जनता दुवैपछि विषादीप्रति सचेत बन्दै गएको र सरकारी निकायहरूले धेरै मात्रामा मात्र विषादी खरिद गर्न थालेको आधारमा भविष्यमा यस्तै भयावह समस्या आउने सम्भावना कम भएर गएको छ । तर हालको समस्याबाट तत्काल मुक्ति पाउनेतर्फ भने नेपालीको पर्याप्त ध्यान गएको छैन । आंशिक रूपमा भए पनि यो समस्या समाधान गर्नेतर्फ सरकार तत्पर छैन ।

अनिश्चित प्रोजेक्टको लोभमा परेर समय खर्च गर्नुभन्दा विषादी उत्पादकलाई बोलाएर आफ्ना विषादी फिर्ता लैजाऊ भनेर भन्न सक्नुपर्छ भनेर सरकारमाथि दबाव दिने जाँगर स्वदेशी गैरसरकारी संस्था तथा नागरिक समाजले अहिलेसम्म देखाएको छैन । यस्तो अवस्थामा भयङ्कर समस्या सिर्जना भएपछि मात्र हाम्रो चेत खुल्ला कि भन्ने डर बढ्दै गएको छ ।

हिमाल खबरपत्रिका, १६-३० माघ २०५८

Who Is Playing With Poison ?

Mohan Mainali

More than 50 metric tonnes – up from the previously disclosed 26 tonnes – of date expired chemicals have piled up in the godowns of the Agricultural Inputs Corporation (AIC) and no one seems to know what to do with it.

A US \$ 577,000 United Nations Development Programme (UNDP) and Asian Development Bank (ADB) project to dispose the pesticides has already been "completed." The dangerous chemicals, however still remain.

Also the pesticides act, introduced during the Interim rule about two years ago, remains to be implemented.

Even information related to previously completed "pesticide disposal" has not been made public by the Department of Agriculture Development or the Agriculture Inputs Corporation. The information could not be obtained even from the Asian Development Bank.

The bank started administering the grant assistance aiming to help government build up an "institutional system" for safe use of pesticides. But it was forced to concentrate more on disposal as the project progressed, according to Jyoti Lohani of the ADB Country Office in Kathmandu.

A member of post evaluation team from the Bank's headquarters, who was here to evaluate the agricultural project "which focused on pesticides" as Lohani maintains, however, remained silent on the issue.

"You should pressure your government to implement the pesticide law rather than talk about disposal of pesticides that is not so important. About 100 tonnes of pesticides have been safely disposed," was all he said.

The UNDP grant was provided to prepare a pesticide regulation and dispose some 127 tonnes of date expired pesticides which were in the country at that time. ADB was entrusted with the responsibility of administering the grant and it contracted ANZDEC Limited, a New Zealand based consulting company, to carry out the task.

From the 127.5 tonne store in AIC godowns 23 tonnes were

given to Nepal Pesticides, a private company, free of cost for reformulation. Of the remaining chemicals, 30.2, 23.1, 1.8 and 14.87 tonnes of pesticides were sprayed and buried in jungles near Birgunj, Bhairahawa, Janakpur and Nepalgunj respectively.

Ten tones of pesticides were distributed to agricultural farms for use. The rest 26.5 tonnes of pesticides, believed to be highly toxic, were supposed to have been incinerated in the kiln of the Hetauda Cement Factory. Permission for this method of disposal was granted in November 1990.

This, however, did not take place after different Nepali environmental groups including Green peace (international) expressed concern about the implications of the method of disposal.

Following this the environment division of ADB hired another consultant, this time from the United States, to review ANZDEC's performances. The review found that the burials were conducted hazardingly.

An employee of AIC disagrees. "It was a minor issue. Some pits were opened by local people/wild animals, that was all." Later, chemicals unearthed in the same "minor issue" were collected and brought back to godown.

Following this 24 tonnes of pesticides were sealed into steel drums which are now in the warehouse. The remaining two tonnes of "highly toxic" pesticides had to be buried because of the dangers associated with storing it, Lohani said. He, however, could not provide other details.

The member of the post evaluation team, with the responsibility to evaluate, among others, the pesticides project, estimates that some 20-25 tonnes of pesticides are in the Amlekhgunj warehouse of AIC.

Both Lohani and the member of the post evaluation team do not seem to be aware of the fact that a letter written by Dr. Bruce W. Garaham, the ANZDEC consultant to the General Manager of AIC in October 1992 mentions that 50 tonnes of pesticides including 7.4 tonnes of organo-mercury and 22.5 tonnes of unidentified organochlorines and organophosphate dust were stored in the warehouse.

Dr. Garaham, in the same letter, also says that the initial estimate of pesticides in store (26.5 tonnes) was "inaccurate." However, at the end of his term the pesticides in store had reached

50 tonnes. This, experts say, is something that cannot be possible without bringing in the 23.5 tonnes of pesticides that had been buried in the forests.

In late 1992 Dr. Brain B. Watt, another ANZDEC consultant, came to complete the assignment. When contacted for information Dr. Watt maintained that the "task had been completed." He did not elaborate on the process used and said that the detailed report was available at the Department of Agriculture Development (DAD). But Ms. Ram Badan Pradhan, who heads the department, has "not seen the report."

When Dr. Garaham left Kathmandu on October 28, 1992, after completing his assignment "for the time being," there were 19 tonnes of pesticides packed in 130 steel drums. No one had any idea of the remaining 31 tonnes of the chemicals.

While ADB and ANZDEC have handled the pesticides carelessly even concerned Nepali institutions the DAD and AIC do not seem much bothered. "We feel that the project was completed satisfactorily, we do not believe that still remain much of the date expired pesticides in the country," Ms. Pradhan said.

The Independent, 7 April 1993

DISPOSAL SQUAD AIMS TO DEFUSE TOXIC THREAT

* Asian Development Bank Board meeting , 22 January

Nepal, one of the world's poorest nations, is said to be top of the international league table for storing hazardous old chemical pesticides. The government is being forced to implement a clean-up plan, report, Gemini News Service, but concern remains over its effectiveness.

By Mohan Mainali
Kathmandu

Nepal is about to undertake a difficult operation to dispose of more than 80 tonnes of old pesticides, some highly toxic following warnings that it risks "another Bhopal" disaster.

The country has been told it has one of the worst records in the world for stockpiling chemical pesticides that have passed their "use-by" date.

Kathmandu has been pressed into action by one of its main donors, the Asian Development Bank (ADB), which has insisted on a clean-up before it will approve a \$50 million agricultural loan programme, due for consideration in late January.

Chemicals are being stored in warehouses, owned mainly by state agricultural agencies and often situated in densely populated

areas including the Kathmandu Valley. The chemicals include DDT (which is banned in 49 countries), endrin (banned in 58), organo-phosphates and organo-mercury.

Some are badly stored. Seals of containers are often open and pesticides leak out. Labels from containers are missing. Chemical smells waft over nearby homes and schools.

One warehouse in Nepalgunj city, western Nepal, is in an area of sectarian strife between Hindu and Muslim communities. Many buildings have been set ablaze in the conflict, and residents fear a disaster if the stock catches fire and fumes billow out.

"There is possibility of repeating a Bhopal mishap in Nepal," said Dr. Toran Sharma of the Nepal Environmental Scientific Centre, a private-sector research institute.

In 1984, a leak of methyl isocyanate gas from a Union Carbide-owned chemical plant in Bhopal, India killed at least 7,000 people. Others are still suffering the ill-effects of the poison.

Nepal has been using pesticides since the mid-Fifties to boost agricultural production and control diseases such as malaria. The country does not manufacture the chemicals. They have been purchased on the open market or donated by countries such as the United States and Japan and international agencies.

However, because of lack of resources to deploy it, much of the stockpile has been left to rot past its expiry date. Some chemicals lose their effectiveness after a certain time, while others become less stable.

Meanwhile, because of corrupt practices within buying departments, state agencies tend to buy new chemicals rather than use up existing stocks so that the purchasers can cream off a "commission."

Dr. James Litsinger, a Californian pesticides management specialist who took part in a recent ADB sponsored programme to draw up a disposal plan, observed that Nepal's stockpile of chemicals up to 30 years old almost merited "archaeological importance."

In December, Kathmandu approved the plan to dispose of all the old chemicals over the next three years. The national pesticides Board is currently establishing a committee to oversee the operation.

The plan sets out various options for getting rid of the chemicals, including burning them in Kilns at high temperature, spraying the less-harmful on the countryside, burial, breaking some down by biological and chemical methods and exporting others for recycling abroad.

Environmental impact assessments are recommended for every option.

"There is no absolutely risk-free method of disposing of pesticides," says Litsinger, who prepared the plan. "We have to choose the less-risky option and we have to use different methods to dispose of different pesticides."

However, environmentalists are concerned that the plan may not be properly implemented after the ADB grants Nepal its agricultural loan.

They cite problems surrounding an earlier programme between 1990 and 1993 to dispose of 114 tonnes of old pesticides. Plans to burn the chemicals had to be discontinued after neighbours of two incinerators voiced loud safety concerns. And villagers near Amlekhgunj said secret spraying took place on their grazing land, resulting in the deaths of several cattle—a claim the government denies.

This time, both the government and the bank say the operation will be carried out correctly.

"It will be done in a more participatory way," said Abraham Frielink, ADB programme officer.

An agriculture ministry official pointed out: "The pesticides disposal committee will be represented by not only government and sponsors but also by all stakeholders: employees of the incineration facilities, villagers and national non-government organizations."

The government is also under pressure to ban the use of the more hazardous types of pesticides and to tighten up its Pesticides Act, passed in 1991. This requires all importers to report the quantity and type of chemical they intend to bring into the country. Currently, few purchasers bother to register imports, and large quantities enter Nepal through its open border with India.

GEMINI NEWS, January 1998

Negotiations on to destroy pesticides

By a Post Reporter

BIRGUNJ, March 19 – Fifty metric tons of pesticides have been stocked in Amlekhgunj in Nepal's 40 Year history of modern agricultural technology and the entry of pesticides in the country.

The pesticides which needed to be destroyed were stocked after they became date expired. They are being stocked in Amlekhgunj along with the public display of a signboard "danger" in Amlekhgunj, the main highway between Hetauda and Birgunj over the last 10 years.

Local villagers are claiming that 27 people have died so far because of the adverse effects of the lethal pesticides. However, the Agriculture Ministry refutes the claim saying that the pesticides are not lethal though may ordinarily affect people's health.

The attention of the Agriculture Ministry has been drawn to this problem after the communications media raised the issue. Spokesman of the Ministry Padam B. Singh told the journalists it was true that the pesticides had been stocked in Amlekhgunj and they needed to be destroyed. But he said that it was not true that the pesticides had adversely affected or could adversely affect the health of the local people. As these pesticides had been stocked there as per the international security standard the question of adverse effects on public health does not arise, he added.

Interrupting the ministry spokesman, the former chairman of Amlekhgunj VDC Sahadev Bahadur Chhetri said, "You are hiding the fact and cheating the journalists. The fact is otherwise. Villagers cannot sleep today due to the fear of pesticides. Skin diseases and Kala-azar have affected the local people. People suffer from heart trouble and stomach pain in the morning and die in the evening. Three members of the same family have died in one day due to the pesticides. Twenty-seven people have died so far. What a sin have we committed? Why have you stocked the pesticides in our place? Cattle and swine have died in the village. The whole village may be annihilated one day."

The chief of the crop protection division and joint secretary in Agriculture Ministry Bharat Prasad Upadhyaya urged the local people to be patient and informed them that the government wanted to destroy the pesticides without delay.

Journalists were informed that there was 10 metric tons of mercury which is harmful and which has now been banned for use. Since it can be destroyed in Finland, it would be sent there. The pesticides of the second and third generations can be destroyed in isolated places, away from human settlements around Chure Danda, west of Udayapur and under the high voltage electric cables. Similarly, some pesticides can be destroyed in the furnace of cement factory where the temperature ranges between 1200 degree centigrade to 2000 degree centigrade.

The most reliable place for destruction of the pesticides is the German company's plant in Mumbai and negotiations are going on to destroy the pesticides there.

The pesticides to be destroyed amounted to 180 metric tons. However, 130 metric tons of pesticides are missing. When journalists asked whether it was true, the spokesman said it was true but he did not know where the pesticides had gone.

The Ministry has promised to destroy the remaining pesticides within two years. However, the villagers have submitted a three point demand to the Agriculture Minister urging him to make provision for medical examination and treatment, by the Agriculture Inputs Corporation, of all the people who have been suffering from various diseases as a result of the stockpiling of the pesticides, compensation to all those who died of Kala-azar and stomach diseases and removal of the pesticides from Amlekhgunj without delay. They have also given a 35 day ultimatum to the government to fulfil their demands.

The Kathmandu Post, March 20, 1998

Handling hazard

Mohan Mainali

Pesticides which Nepal received as an aid to improve economy and public health now compel the host to seek aid to dispose off the gift. The process has already consumed two technical assistance worth seven hundred thousand dollars. Another technical assistance of bigger amount is arriving in Nepal soon to dispose off pesticides.

The Plant Protection Division (PPD) of the Ministry of Agriculture which is traditionally responsible to help farmers protect crops has a new challenge how to get-rid of highly hazardous pesticide waste?

However, the PPD has neither budget nor human resources to fight these chemicals. Since there was no money available the PPD extended the deadline set by pesticides disposal plan. The plan was prepared by foreign and Nepali consultants under Asian Development Bank (ADB)'s one hundred thousand dollars technical assistance in late 1997.

There are more than 80 metric tones of highly hazardous obsolete pesticides in the country. Some of them are no longer in the market. Some are either banned or their use is severely restricted in many countries. There is at least three tones of DDT in the country which is banned in 49 countries. Endrin, another obsolete pesticide, is banned in 58 countries. About eight metric tonnes of organo-mercury seed dressing stored in Nepal is no longer in the world market.

Another pesticide of worldwide concern in methyl bromide. There has been worldwide opposition to this chemical as this is responsible for depleting ozone layer. Nepal has 12 four-feet high pressurized tank of this chemical. Even the disposal plan doesn't exactly say how this will be disposed off. Some of the pesticides are estimated to be 30-40 years old, some are relatively young. Pesticides that are more than two years old since the date of manufacture are generally regarded as not good for use. Such pesticides or pesticides waste may have their active ingredient broken down to other by-products. Sometimes the by-products can be more toxic than the original substances. Nepal first imported DDT from the United States

in mid 1950s as gift to eradicate malaria and develop agriculture sector. It formulated pesticides act only in 1990s, four decades after the arrival of first batch of pesticides.

The largest pesticides warehouse is located in Amlekhgunj, Bara district where more than 50 metric tones of pesticides are stored. Another warehouse of Agriculture Input Corporation in Nepalgunj has some 10 metric tones of chemicals. Similarly, cotton Development Board has 10 tonnes of such unusable chemicals in Bardia. Nepal Agriculture Research Council has two truck loads of liquid and granules and 12 four feet high cylinder fumigant in its warehouses in Kathmandu.

Present condition of the pesticides warehouse is critical. Seals of pesticide containers are open. Pesticides leak over the floor. Labels of the containers are missing. The Amlekhgunj warehouse needs urgent attention. "The tin containers are highly corroded, particularly the very toxic endrin. When the labourers were moving the drums the liquid concentrate spilled out creating a very dangerous situation," according to the government Disposal Implementation Plan.

Disposal process includes inspection of pesticides stores, purchasing protective equipment, training people on the handling of hazardous chemicals, assessment of environmental impact of various disposal options, disposal, clean up of various pesticides warehouse and monitoring its impacts. The new plan proposes combination of various disposal methods- burning liquid pesticides in cement kiln, spraying less hazardous pesticides in the jungle of Churia hills and cotton research farm in Bardia, buying fumigants such as aluminium phosphide and exporting heavy metal fungicide for recycle in sophisticated facility. The task is not easy, experts believe that there is no absolutely risk free method of disposing of pesticides.

Nepal, like many developing countries, does not have proper incineration facility. Hetauda and Udayapur cement factories are proposed for this purpose. Cement kilns are being used to burn pesticides in developing countries. But this method is criticized as it may lead to serious problems, if safety measures are not taken.

"Inappropriate use of incineration can create hazardous solid and airborne by products that pose a severe threat to the environment

and public health. Often such by products are more toxic than the original product," according to pesticides disposal guidelines prepared by Food and Agriculture Organisation.

"Of particular concern is the formation of polychlorinated dibenzodioxins and polychlorinated dibenzofurans (often referred to as dioxins and furans), which are extremely toxic and persistent in the environment. Dioxins and furans are formed as the result of a reaction during the cooling of the stack gases." This job requires huge amount of money and time. The plan says, it takes at least three years to carry out this job. Nepal earlier asked ADB to provide another technical and foreign experts.

The government, assisted by ADB, had disposed off some 114 metric tones of pesticides waste in early 1990s. Pesticides were reformulated, sprayed and buried in the jungle. The disposal squad gave up the plan of burning some pesticides in Hetauda Cement Factory because of the opposition from local people and national and international organizations. The disposal mission had packed 36 metric tones of various pesticides into steel drums. The process cost US \$ 577,000 for Nepal. In five years since the completion of the first disposal operation the quantity has gone up to 80 tonnes. The government has recently proposed a Pesticides Disposal Committee, the first step to implement the pesticides disposal plan approved by the government in late 1997. The committee is to be represented by pesticide experts, representatives of AIC, Ministry of Population and Environment, Ministry of Health, Ministry of Local Development and non-governmental organizations.

After being unable to meet the deadline set by original plan the government revised it. According to the revised plan 50 metric tones of chemicals were to be transferred from Amlekhgunj to Nawalpur, Sarlahi by April this year. Similarly, the pesticides disposal committee was expected to meet and decide on disposal strategy by April. Disposal of less hazardous pesticides was scheduled to be completed by mid-June. However, none of these tasks are completed. The committee responsible for implementing disposal plan has not been formed yet.

Only task completed so far is procurement of protective equipment required to inspect warehouses. This was done by ADB. The government is awaiting for money and experts committed by ADB under new technical assistance. Nepal has to dispose off

comparatively less hazardous pesticides by mid 1999 to be eligible to receive second instalment of the 50 million dollars second agriculture loan programme from ADB.

Earlier Nepal approved the Pesticides Disposal Plan when Asian Development Bank had put condition that Nepal should approve it for considering second agricultural loan programme. The question now remains, will the government be able and committed to dispose these pesticides in specified time?

The Kathmandu Post 5 December 1998

CropLife INTERNATIONAL

His Excellency Kedar Bhakta Shrestha,
The Embassy of the Kingdom of Nepal,
Avenue Winston Churchill 68
1180 Brussels
Belgium,

Dear Mr, Ambassador,

Stocks of Obsolete Pesticides in Nepal

It has come to our attention that a quantity of obsolete pesticide stocks, believed to be some 75 tonnes, exists in your country and that these obsolete products may be posing a risk to surrounding communities and to the environment of Nepal. As the international association representing the major agrochemical manufactures, we wish to extend our help and expertise to countries intending to organize the disposal of obsolete pesticides and/or to implement measures to prevent the accumulation of such stock in the future.

We therefore wish to convey to you and to the government of Nepal our offer of assistance in this matter. I enclose a document which gives our position on the global problem of obsolete pesticide stocks and second document which details our involvement with similar pesticide disposal projects around the world. These documents, together with the more details of our organization, can also be found at our website www.croplife.org.

Crop Life International has formed a specific project team to implement our commitment in this area. The chairman of this project team is Dr. Chris Waller, whose address are given below. Please do not hesitate to contact myself or Dr. Waller should your government

wish us to participate in any disposal or prevention measures that you may wish to take.

Respectfully yours,

Christian Verschueren
Director General

26 October 2001

CropLife International (formerly the Global Crop Protection Federation) represents a network of 6 regional and 75 national associations worldwide, all working to promote understanding of the plant science industry's contribution to society. CropLife International covers about 90% of the industry-led by companies such as Aventis Crop Sciences, BASF, Bayer, Dow AgroSciences, DuPont, FMC, Monsanto, Sumitomo and Syngenta.

*The regional association in Asia Pacific is the Asia-Pacific Crop Protection Association, 1405 Rasa Tower Building, 555 Pahonyothin Road, Chatuchak, Bangkok, Thailand.
Tel: +66 2 937 0487 to 90. Fax: +66 2 937 0491*

Dr. Chris Waller may be reached at chris.waller@bostocks.co.uk, tel/fax: +44 1730 094 or through the offices of CropLife International, Brussels.

J. van der Veer
President of Royal Dutch Petroleum Company
Vice-chairman of the Committee of Managing Directors
Royal Dutch/Shell Group of Companies

Greenpeace Nederland
Mr E.J. Matser
Head toxic campaign Greenpeace Netherlands
Keizersgracht 174
1016 DW Amsterdam

Re: Obsolete pesticide stocks – Nepal

Thank you for your letter of 18th October 2001.

As you know, the Royal Dutch/Shell Group of Companies sold its agrochemicals businesses in the early 1990s. However, since that period we have continued to provide stewardship support towards projects for the collection and safe disposal of obsolete stocks of ex-Shell pesticides held by authorities in developing countries. I am sure that you are already aware of our involvement.

To our knowledge, Shell companies did not sell pesticides to Nepal and, from information we have seen, their presence appears due to supply by either aid organizations or third party formulators. However, this issue in Nepal is important to us and so when we were first approached in 1999 about it by AVR International of the Netherlands we expressed our willingness to bear the cost of incineration of those products confirmed to be of shell origin (aldrin, dieldrin and endrin). This offer of support remains open.

For obsolete stock disposal projects involving multiple products aim to channel our support via CropLife International (previously known as the Global Crop Protection Federation). CropLife is aware of our offer and has already offered its own assistance to the Kingdom of Nepal, and they await a reply. A copy of this letter is enclosed. We will be following up with CropLife and provide what assistance we can so that safe disposal can take place.

We would be happy to arrange a meeting with you to discuss these matters further should you feel it beneficial.

Your Sincerely

*Carel van Bylandtlaan 16
2596 HR The Hague
The Netherlands*

12 November 2001

GREENPEACE

Poisons in Nepal

Greenpeace cleans up obsolete pesticides; demands retrieval by manufacturers

Kathmandu, 11.10.01-A dozen Greenpeace activists from India, Germany and the UK together with Nepalese agricultural technicians, began clean-up and containment of a 6 ton stockpile of obsolete pesticides and contaminated material. The stockpile is in a warehouse adjacent to the agricultural working area of the Nepal Agricultural Research Council's premises on the outskirts of Nepal's capital, Kathmandu.

The deadly substances which include banned chemical pesticides like Dieldrin, organochlorinated mercury, and DDT were manufactured and exported to Nepal by multinationals like Bayer, Hoechst, Sandoz (now Novartis), Shell, Rhone Poulenc (now Bayer), Sumitomo (Japan), Union Carbide (now Dow) and Monsanto amongst others, over the last 25 years. The obsolete pesticides stored in rusting and rotting original packaging are exposed to the elements and pose a constant threat to the environment and health of people working or staying near the warehouse.

Greenpeace calls upon the multinationals to retrieve their toxic wastes from Nepal and ensure its safe disposal. Worldwide, an estimated 500,000 metric tonnes of obsolete pesticides are stored under very poor conditions often near residential areas and schools. These represent ticking ecological time bombs that also contribute to ongoing poisoning of the environment.

"Danger is imminent here", says Andreas Bernstorff, a toxic waste expert with Greenpeace. We are acting on behalf of the companies responsible, but alas, without their mandate.

Greenpeace is now repackaging the obsolete pesticides to make them ready for sea transport. "All companies must finally take responsibility for their products, ship the toxic waste out of Nepal and dispose of them in accordance with regulations of the Stockholm Convention. Nepal is one of the poorest countries on earth and is unable to meet such a challenge," added Mr. Bernstorff.

The environmental activists are working in full protection gear at the site. Toxic pesticides, in liquid, dust and powder form, have escaped from rotten bags sachets, broken bottles, and rusting canisters and tins. The substances have formed a layer of pure poison on the floor, that is littered with mummified rats and cockroaches. As a first step this layer, empty containments and rubbish is removed and safely packaged into high density polyethylene (HDPE) barrels. Next step is the repackaging of hundreds of small containers, sachets and bags.

The deadliest substances such as methyl parathion (popularly know as E605) and organochlorinated mercury come from the German company Bayer. The latter has been banned since long because of its toxic properties. Also part of the stockpile are acutely dangerous and persistent poisons such as Dieldrin (Shell), DDT (Du pont) and methyl bromide (Union Carbide, now Dow). All these pesticides were donated to the country or channeled through international aid mechanisms in order to open markets.

Greenpeace demands

- Manufacturers, suppliers in countries of origin must take full logistic, technical and financial responsibility for their waste.
- An inventory must be made of all obsolete pesticides worldwide and they should be made safe through repackaging, and be retrieved and disposed of in an environmentally sound manner, according to the specifications of the Stockholm Convention.

11 October 2001

*For More informations, Photos and Beta clip reels of the cleanup activity, please contact:
Andreas Bernstorff, Toxic trade Project, (Mobile +49-171-8780538),
email - andreas.bernstorff@greenpeace.de
Camp Kathmandu: Mobile 00-977-981025735/SATphone Number 0087-3-761 62 32 40*

GREENPEACE

PRESS RELEASE

GREENPEACE URGES NEPAL TO TAKE UP INDUSTRY'S OFFER, DECLARES KHUMALTAR PESTICIDE STOCKPILE READY FOR SEA TRANSPORT

Kathmandu, January 21, 2002 – Greenpeace today contained and made safe more than six tonnes of obsolete pesticides that were lying in a dangerous condition at a warehouse near Kathmandu.

Greenpeace urged the Nepal government to respond to an offer of "assistance" by CropLife, an umbrella organization representing the largest multinational pesticide manufacturers. In October 2001, CropLife had responded to the Greenpeace campaign by offering "assistance" to the Nepal government in dealing with the pesticides stockpiles. The Nepal Government is yet to respond to the offer.

More than 75 tonnes of such toxic material lie uncared for in several locations around Nepal. Approximately one third of the waste is pesticides manufactured by Bayer and Shell, the remainder was made by Union Carbide (Dow), Sumitomo, Sandoz, Rhone Poulenc (now Bayer), Du pont and Monsanto, among other companies. The deadly substances found in Kathmandu were donated to Nepal by Western companies or channeled through international aid mechanisms over twenty five years ago. Obsolete pesticides pose a serious threat to the environment and the health of the people living in the vicinity of such stockpiles.

"It is time for the chemical industry to move beyond 'responsible care' rhetoric and take genuine responsibility for its products from cradle to grave. Greenpeace invites the companies that made these pesticides to contain, make safe and retrieve the pesticides stored in Nepal for safe disposal in their home countries," said Andreas Bernstorff, Toxic Trade expert from Greenpeace Germany.

Pesticides found at the site include a highly toxic chlorinated organomercury compound, Agallol 3, a highly toxic product

manufactured and exported by German Company Bayer despite the fact that the chemical was never registered in Germany. In fact, according to Nepali officials, Agallol was exported to Nepal in the 1970s to open markets. Thirty years later, the red toxic dust from the broken and rotting containers of Bayer's mercury compounds have contaminated every part of the site.

In 1999, Bayer refused requests for help from the Nepalese Government to contain the stockpiles. As a result of Greenpeace's six month long campaign Bayer has offered to "assist" through its global umbrella organization, CropLife. Shell, nearly one tonne of whose deadly nerve poison –dieldrin – was found at the Kathmandu site, has also sent a similar message through CropLife.

In Nepal, the dieldrin was found in rotting sacks whose contents had long since spilt on the floor forming an inch-thick carpet of dieldrin dust. "The dangers of dieldrin have been known to Shell for at least 25 years, but the company continued to sell and export to industrialized countries until 1991," said Eco Matser, toxic campaigner from Greenpeace Netherlands.

The Stockholm Convention (1) on Persistent Organic Pollutants (POPs) bans the use of Dieldrin globally and calls for the elimination of existing stocks of these and other chemicals with similar characteristics. Greenpeace calls upon the chemical industry to inventories and make safe all obsolete pesticides globally and take full responsibility for all stockpiles. The environmental pressure group has also demanded all companies to dispose the retrieved pesticides in line with the mandates of the Stockholm Convention.

Notes to Editor:

1. The Stockholm Convention, adopted by the world government in May 2001, states that Persistent Organic Pollutants (POPs) such as Dieldrin and DDT, should be disposed using technologies that do not create more POPs, indicating that POPs generating incineration technologies should be avoided.

For more information:

Andreas Bernstorff, Toxic trade project, Greenpeace

Andreas bernstorff@greenpeace.de

www.greenpeace.org

Tel: +977981038229

GREENPEACE

Briefing

OBSOLETE PESTICIDES IN THE HIMALAYAS, GREENPEACE CALLS ON BAYER AND SHELL TO CLEAN UP NEPAL

OBSOLETE PESTICIDES—A GLOBAL PROBLEM

Half a million tones of expired, prohibited and unwanted obsolete pesticides are in storage worldwide, according to estimates by the UN International Food and Agriculture Organisation (FAO). The pesticides are inadequately stored in leaking containers, torn packages and bags. This waste contaminates the environment, poisons drinking water and soil and can make foodstuff hazardous to health.

Ten large multinational chemical manufactures – which control over eighty percent of the world market – are largely responsible for the production and export of the toxic chemicals. Their headquarters are in wealthy industrial countries in which many of the pesticides, so-called persistent organic pollutants (POPs) have already been banned or are no longer used, due to their hazardous nature.

The issue of POPs has taken on a new sense of urgency at the third Millennium. In May 2001, over 90 ninety states signed a global treaty (the Stockholm Convention) banning 12 out of many chemicals with POPs characteristics worldwide, the "Dirty Dozen". Amongst them are nine pesticides (Aldrin, Chlordane, DDT, Dieldrin, Endrin, Heptachlor, Mirex, Toxaphene and Hexachlorobenzene).

The manufactures of today's residual waste are the same companies who promoted the pesticides in the past as wonder weapons in the fight against world food poverty. The promises that they made have not been fulfilled. In fact the utilization of pesticides

and artificial fertilizers has destroyed the natural fertility of the soil. Farmers need to use increasingly expensive chemicals in order to sustain the same level of yields. While industrial farming proves to be a lucrative business for the large companies, it is destroying the natural resources on which our nutrition is based biodiversity, healthy soil and clean water.

OBSOLETE PESTICIDES IN NEPAL

At present, at least 75 tonnes of expired pesticides, the majority of which are banned, are in storage in Nepal. Some of them, for example organo mercuric-chloride (Agallol 3, Ceresan), manufactured by BAYER AG have been prohibited in the US and Canada since 1970, and in Europe (EU) since 1981. Other pesticides, such as Dieldrin (Shell) have been out of use in Europe since the 1970s. Chemicals such as Dieldrin will now be banned globally under the Stockholm Convention. The convention had also called for the elimination of all existing stocks and remaining residual waste using technologies that do not create more POPs, (indicating that incineration technologies should be avoided). The majority of toxins were brought to Nepal "over 25 years ago" by western companies in the form of aid packages, partly as charity and partly bought by the central government of Nepal.

The problem was recognized in Nepal in 1990. The amount of expired pesticides was then estimated at 150 tonnes. However, although the expiry date had been reached, 39 tonnes were used in farming. 75 tonnes were sprayed without planning, or were buried. This action was supported by the Asian Development Bank (ADB).

In Kathmandu, 6 tonnes are stored unsafely on the southern outskirts of Patan, Kathmandu (population approx one million). The toxic stockpile is in the immediate vicinity of where people sleep and work, 300 yards from a heavily built up area and in the

1 Reported by the Pesticides Registrator in Nepal, Bhakta Raj Palikhe and the Head of Entomology Department at the National Agriculture Research Council, Mr. Drubha N. Manandhar.

middle of the capital's drinking water catchment area. This situation was documented by Greenpeace in 1997 and published², and had not changed since then.

Obsolete pesticides in Nepal in state agricultural administrative facilities (in tones, as of January 2002)

Site Number	Organic phosphates	Organo-chlorines	Organ-omercury	Methyl Bromide	Total in metric tons
1. Amlekhgunj	8.10	35.40	7.40	-	50.90
2. Nepalgunj and others	12.93	1.54	-	-	14.47
3. Khumaltar	3.88	0.16	0.73	-	4.76
4. CDB	3.71	-	-	-	3.71
Subtotal	28.62	37.10	8.13	-	73.84
3. Khumaltar Kathmandu*				22 cylinders 22 cylinders	
Total				44 cylinders	2.20

* Precise location not known to Greenpeace

In addition to the toxic waste already registered with the FAO (see above), there is a total of 43 heavy gas cylinders containing methyl bromide, a deadly gas which extremely effectively damages the ozone layer. These are under government supervision. The labels on the cylinders found at the Khumaltar site say to the left and right of the words methyl bromide "Linde specialty gas" and "Union Carbide Corporation". The cylinders are more than 20 years old and must be subjected to a safety check before decision can be made concerning their suitability for transportation for industrial use or in going to be disposed of. The Nepalese government is seeking advice. There are 50 litres of methyl bromide in each canister. The Linde Spezialgase company in Munich at first told

² *Toxic Legacies; Poisoned Futures - Persistent Organic Pollutants in Asia*, Greenpeace International, Amsterdam, 1998. Von Hernandez, Nityanand Jayaraman.

Greenpeace it would assume responsibility for the waste. But in December 2001 Linde wrote that legal succession for a Linde label from the USA, which had been held by Union Carbide for decades, had now passed to the US company, PraxAir, and indicated that Linde in Munich now sees PraxAir responsible for further action.

Until 2001, the manufacturers of these pesticides had refused to take responsibility for the safe containment and retrieval of these pesticides for safe disposal. Neither had any of the international aid organization had responded to requested for help from Nepal. The Nepalese government was at a loss what to do.

At the end of July 2001, a small research team from Greenpeace landed in Kathmandu, equipped with protective clothing and chemical packaging material. After initial hesitation, the Nepalese authorities allowed the environmental activists access to the warehouse in Khumaltar, Patan, Kathmandu. Later a formal request was made to Greenpeace for support and the training of a local work force to make safe the toxic waste. On inspection, obsolete waste from the following companies, or more specifically from the following OECD countries, was discovered.

Sumitomo	Japan
Shell	Netherlands
Sandoz, Ciba Geigy (both now Novartis)	Switzerland
Union Carbide (Dow), Cynamid, Du Pont, Monsanto	United States
Bayer AG, Hoech	Germany
Rhone Poulenc (now Bayer)	France
Union Carbide India Ltd	India
United Phosphorous Ltd (UPL)	India
Excel Industries	India
All India Medical Corporation	India

THE KATHMANDU SITE

The highly toxic waste is stored in a shed. In the larger room, the walls were lined with unstable, rusty shelving filled with hundreds of tins, bottles, bags and canisters, numerous of which were in a pitiful state. Many steel canisters were so rusty that they fall apart when lifted. Others have fallen apart. Their contents have poured out over the shelves and onto the floor. The exposed floor is covered with centimeter thick layers of toxic dust. Towards the

center of the room, three rows of wooden crates (30x20x20cm) have been stacked in four to five layers and are similarly filled with smaller containers.

Several paper sacks are filled with sawdust that appears to have been used to bind the leaked fluids. Mummified corpses of rats and dead cockroaches can be found between the crates. The smaller room at the back contained partly intact, partly torn or half open unlabeled 50 kg sacks piled on top of one another. This is Dieldrin (Shell). In addition there were a dozen bags "Marlate" bags (50 percent DDT, DuPont). The warehouse administration had estimated the total amount of obsolete pesticides to be 4.7 tonnes. But Greenpeace found that there were at least 6 tonnes. The warehouse belongs to the Entomological Department of the National Agricultural Research Centre (NARC).

When asked why the products had not been used, the spokesperson answered, "we did not like to use them," there was no recognized need for them and since the products have all expired and most were banned meanwhile, now their use would be prohibited in Nepal.

BAYER AND SHEEL

"We only need to know where something is located"³

BAYER

Bayer has occasionally supported the retrieval of its obsolete stock, as happened recently from Pakistan. But this only happens when it is under pressure and scandals have been publicized. Bayer tries to talk its way out by saying, as a Bayer spokesperson said in the *Rheinische Post*, "We only have to know where something is. And there are problems."

The greatest amount of toxic waste in Khumaltar comes from the Bayer Company.

³ BAYER: "we retrieve our products" *Rheinische Post*, edition Leverkusen, 24.05.2001

- 309.6 litres of Folidol E 605 (methyl parathion), a product which is banned in many countries but at the same time heavily marketed and utilized in Cambodia."

- at least 547 kg Ceresan/Agallol 3, organic mercury products which have long been banned. Together, this makes up almost one tonne of the total 4.7 tonnes.

The situation will not be much different at the other storage sites in Nepal.

Bayer has long been well known in this connection. An analysis of FAO figures on pesticide waste originating from German companies in Africa yields the following results.

Ethiopia:	BASE, BAYER, Hoechst, Schering
Botswana:	BAYER
Burkina Faso:	BAYER
Burundi:	BAYER
Cameroon:	BAYER
Sierra Leone:	BAYER
Sudan:	BAYER
Togo:	BASE, BAYER, Degesch

Greenpeace research estimates that at least twenty countries are burdened with BAYER obsolete pesticides. The Board of Directors at BAYER has known of the Greenpeace research results since January 2001. With this background and in the light of the easy accessibility of FAO figures via Internet, the BAYER statement quoted in the *Rheinische post* is grossly misleading. BAYER is at present also playing a role in the build-up of new waste, as revealed by Greenpeace research in Cameroon in the year 200.⁴

"Dieldrin should not be applied to any crops, and kept away from animals and all forms of wildlife" Shell Agriculture, 1990

At the Khumaltar stockpile a large quantity of dieldrin is found. Dieldrin belongs to the so-called drins, a group of organochlorine pesticides that also include aldrin and endrin. Drins

⁴ Andreas Bernstoff, Kevin Stairs: Greenpeace report: 'POPs in Africa, 2001, Cameroon section.

are very toxic and persistent. In the early fifties, Shell has obtained the rights for production of these drins. Shell used to be the almost only producer of drins from the early fifties to the early nineties. Warnings of the environmental risks of drins in the early sixties and bans on these substances in say the US in the 1970s did not stop Shell producing and selling drins. Sales to developing countries continued at the time that use in the producing countries was forbidden.⁵ The production, use and obsolete stockpiles of the drins have resulted in an environmental and health disaster which continues till today.⁶ The state of Sao Paulo recently accused Shell for contamination and exposure of residents next to a former Shell production location in Brazil.⁷ In many other developing countries stockpiles of these obsolete pesticides still pose gigantic risk to human health and the environment. Only some of these stockpiles have been retrieved. Examples of countries where large stockpiles of drins were located, collected, and removed are: Niger, Madagaskar, Uganda and Mauritania.⁸ FAO, the Dutch and the German government have mainly paid for these operations largely from tax payers money. In other countries stockpiles of drins are known to exist but industry has not taken any initiative to remove these stockpiles. One of these is Ethiopia (6 tonnes of aldrin, 27 tonnes of dieldrin) where FAO have started removal without commitment from the industry to pay.⁹ In many other countries there are also known stockpiles of drins. These countries are: Cameroon, Eritrea, Kenya, Mali, Morocco, Mozambique, South Africa, Senegal, Swaziland, Tanzania/Zanzibar, Yemen, Nepal, Philippines, Iran and Saudi Arabia.¹⁰ Unfortunately

5 verboden drins maken nog steeds slachtoffers. Volkskrant, Rene Didde, 27 oktober 1990

6 The production of drins in the USA and in the Netherlands has resulted in large contamination scandals and in developing countries many (fatal) accidents with poisoning with drins have been reported.

7 Shell called negligent in Brazil toxic waste case, Sharon Cohen Sao Paulo, Brazil Reuters, 8 November 2001 and Contamination in Paulinia by aldrin, dieldrin, endrin and other toxic chemicals produced and disposed of by Shell Chemicals of Brazil, Karen Suassuna. Greenpeace Brazil, 2001

8 Deutsche Gesellschaft Für Technische Zusammenarbeit (GTZ) (2000): Obsolete Pesticides - a Dangerous Legacy: Results of a Pilot Project on the Disposal of Obsolete Pesticides. Eschborn

9 POPs in Africa, Andreas Bernstorff and Kevin Stairs, Greenpeace Germany, 2001.

10 Food and Agricultural Organisation (FAO) (1999): Obsolete Pesticides Problems, Prevention and Disposal

these list can not be seen as complete. Greenpeace calls on Shell to take full responsibility of their toxic legacy.

Responsibility of the pesticides industry

The pesticides industry also shares in responsibility for the approximately 25 million poisonings from pesticides a year occurring in developing countries.¹¹ Tens of thousands of these end in deaths.¹²

The industry is organised under the umbrella organization Global Crop Protection Federation (GCPF), which was recently named CropLife.¹³, whose main role has been to fend off demands to take back pesticides. Bayer plays a leading role in this ignominious game. Shell is a "co-operating partner". 98% of the few retrievals that have been made from Africa have been paid for using Western European and US taxpayers' money.

The world community has now decided that persistent organic pollutants must be removed and destroyed. Bayer and Shell expound a basic principle of "responsible care." According to Bayer Board Member Dr. Attila Molnar "Responsible Care, as we understand it, does not end with the sale of a product but includes its whole life cycle."¹⁴ This is a principle, which the company itself has not been able to keep to.

But pesticides companies like Bayer and Shell have not taken any initiative to collect, contain and safely dispose the stockpiles of obsolete pesticides. In 1999 Bayer has even refused to help the Nepalese government. During the first stage of containment of the pesticides at the Khumaltar site. Greenpeace has demanded Bayer and Shell to take full responsibility for their toxic legacy in Nepal. This has forced both companies to offer "assistance" to the Nepalese government via their global umbrella CropLife. CropLife maintains that its "assistance" does as a rule not include financial support for inventarisation, collection, containment and shipment. By terming its offer as assistance rather than the settlement of liabilities, CropLife has refused to own up to its members role in willfully

11 acute Pesticide Poisoning: A Major Health Problem, Jayaraman, World Health Statistics Quarterly 43, No. 3, Ps. 139-44, 1990

12 The Public Health Impact of Pesticides used in Agriculture, World Health Organisation, Geneva 1990

13 GCPF was in 2001 renamed CropLife International, but can still be got in touch with at www.gcplf.org

14 Dr Attila Molnar, Bayer board, September 2000, repeated in a letter from Bayer to Greenpeace, 31 Oct 2001

neglecting their toxic legacies leading to environmental and health damage.

On the other hand the Nepalese government has not yet responded to CropLife's offer. This means that the situation has not really changed.

Greenpeace demands that pesticides industry takes full responsibility and act on the ground instead of offering limited assistance.

GREENPEACE GIVES FIRST AID

A special Greenpeace team in October 2001 and January 2002 took action to provide help and hold the polluters responsible in Kathmandu. After making a new inventory of the storage site at Khumaltar, of all the substances, six tones of leaking contaminated cans, rotten bags, dust were made safe, plus contaminated wooden shelves. Repackaging was made into 98 plastic (HDPE) drums in order to ban immediate dangers and stop more emissions. They were labeled in accordance with the requirements of the International Maritime Organisation (IMO), given the appropriate UN numbers and made ready for shipment by sea. The German Technical Inspection Agency *TUV Rheinland* has checked the containment and labeling in January 2002.

Greenpeace has now done the preparatory work for the industry and putting the necessary steps into practice. Now companies must assume liability for this and other pesticide stockpiles by containing and retrieving the pesticides for safe disposal in their home countries and properly dispose of the toxic waste.

Greenpeace calls for:

- Manufacturers and suppliers in the countries of origin to take full logistic, technical and financial responsibility for their waste.
- An inventory of all obsolete pesticides worldwide, and for the waste to be made safe through re-packaging and to be reclaimed and disposed of in line with Stockholm Convention.

Andreas Bernstorff, Toxic Trade Project, Greenpeace Germany

पुराना विषादीसम्बन्धी थप जानकारीका लागि

Implementation of the Pesticides Regulatory Framework, TA No. 2808-NEP,

Final Report, Vol. 1, Disposal Implementation Plan, (October 1997)
Department of Agriculture, Ministry of Agriculture, His Majesty's Government of Nepal, Kathmandu, Nepal.

Manandhar, Poorna Prasad. An Introduction to Identification of and Initiatives Taken to Reduce POP Pesticides in Nepal, Nepal Bureau of Standards and Meterology (HMG/N) and IFCS National Focal Point, posted at www.chem.unep.ch/pops/POPS_ince/proceedings/bangkok/MANAN.html

Klarman, William L. (February 1987, Pesticides Use in Nepal, ARPP Consultancy Report No. 9, Winrock International Institute for Agricultural Development and USAID, Nepal

ANZDEC Limited (March 1993), Registration, Regulation and Use of Pesticides in Nepal.

Kandel, Keshab R. and Mohan Mainali. (June 1993) Playing With Poison. Nepal Forum of Environmental Journalists, Pesticides Watch, Kathmandu, Nepal.

Baker, Susan Lowe and Bishnu K. Gyawali. (November 1994) Promoting Proper Pesticides Use in Nepal. HMG Ministry of Agriculture/Winrock International Policy Analysis in Agriculture and Related Resources Management

----A Report on Pesticides (1994) Pesticides Watch, Nepal Forum of Environmental Journalists, Kathmandu, Nepal

Steven E. Dwinell. (April 1992), Assessment of Pesticides Disposal Activities in Nepal, prepared for Asian Development Bank.

Hernandez, von and Nityanand Jayaramn. (November 1998) Toxic Legacies; Poisoned Futures, Persistent Organic Pollutants in Asia, Greenpeace

भिडियो डकुमेन्ट्री

शर्मा, केदार । विषको खेल (२९:००), वर्ल्डभ्यू इन्टरनेसनल फाउन्डेसन, काठमाडौं, नेपाल

भिडियो रिपोर्ट

शर्मा, केदार । विषादीको भण्डार (९: ३९), फागुन २२, २०५२, आँखीभ्याल भिडियो म्यागाजिन, अंक ५४, नेपाल वातवरण पत्रकार समूह, थापाथली, काठमाडौं ।
मैनाली, मोहन । विषादीको धान्को (१५:२७), माघ २, २०५४, आँखीभ्याल भिडियो म्यागाजिन, अंक ९८, नेपाल वातवरण पत्रकार समूह, थापाथली, काठमाडौं ।

अमलेखगञ्जको गोवाममा पुराना
र काम नलाग्ने बिषावी राखिएका
ड्रमहरू

नेवापस

नेपाल वातावरण पत्रकार समूह
पो.ब.नं. ५१४३ बागमती, काठमाडौं
फोन नं. ४२६०२४८ फ्याक्स नं. ४२६११९९
ई-मेल: nefej@mos.com.np
www.nefej.org.np